Tủ sách
HỌC LÀM NGƯỜI

đầu tư tưởng lai

hoàngxuânviệt

Sống
NHÀ XUẤT BẢN THANH NIÊN

a

Mục lục

Hoàng Xuân Việt – Người thầy đáng kính

T

rong đời luôn có những mối nhân duyên không thể nào quên. Với tôi, được biết thầy Hoàng Xuân Việt chính là một duyên lành mà tôi vô cùng trân quý. Thầy là một trong những người có ảnh hưởng rất lớn để có tôi của ngày hôm nay.

Từ nhỏ tôi đã yêu thích trở thành một người dẫn chương trình nổi tiếng. Nhưng để đi đến thành công là một con đường dài, là cả quá trình không ngừng nỗ lực, kiên trì học tập, trau dồi cả về kiến thức lẫn kỹ năng.

Sau những năm tháng học tập tại Nga, năm 1985 tôi trở về Việt Nam với bầu nhiệt huyết căng tràn, háo hức bắt tay gây dựng sự nghiệp, thực hiện ước mơ thuở nhỏ. Và thật may mắn cho tôi khi vào thời điểm quan trọng nhất đó tôi đã gặp được thầy Hoàng Xuân Việt và tiếp thu những tri thức về kỹ năng giao tiếp, hùng biện, những bài học giá trị để "nên thân với đời". Tôi vẫn còn nhớ như in, đó là năm 2002, tại một triển lãm ở Công viên Tao Đàn, lần đầu tiên tôi gặp thầy Việt, một người đàn ông tầm thước với vầng trán cao rộng, toát lên khí chất của một vị học giả uyên bác nhưng giản dị và gần gũi vô cùng. Kể từ đó, với tư cách là khách mời, tôi thường xuyên cùng thầy tham gia các chương trình, những buổi giảng dạy, giao lưu mà thầy tổ chức ở trường của thầy - Trường Hán Nôm Học làm người Nguyễn Trãi và nhiều nơi khác. Tuy đến với tư cách là khách mời, nhưng tôi vẫn thích được nhắc đến là một học trò của thầy hơn, bởi quả thực tôi cũng là một trong những học viên tiếp nhận say sưa các kiến thức mà thầy truyền dạy. Khi đã trở thành một nghệ sĩ, một MC được người hâm mộ Việt Nam công nhận, yêu mến, tôi vẫn luôn giữ liên lạc thường xuyên với thầy. Mỗi lúc rảnh rỗi, hay khi trong cuộc sống có điều gì khó gỡ tôi lại tìm đến gặp và

trò chuyện cùng thầy. Thầy luôn đón tiếp vui vẻ, đầy trìu mến và đưa ra nhiều lời khuyên hữu ích, không ngừng truyền động lực sống tốt đẹp cho tôi. Giờ thầy đã đi xa, tôi không còn được lui đến gặp thầy nữa, nhưng tôi luôn giữ trong tim mình hình ảnh người thầy đáng kính. Mỗi năm đến dịp giỗ thầy, tôi và một số người bạn đều là học trò cũ của thầy lại đến tư gia cùng ôn lại những kỷ niệm về quãng thời gian được học tập với thầy.

Tôi kính trọng thầy Việt không chỉ vì thầy là một học giả uyên bác mà còn vì tấm lòng và tâm huyết mong muốn truyền dạy lại những lề luật, cột trụ để thành người. Ngoài viết sách, thầy dành cả đời mình để mở các khóa dạy, truyền đạt kinh nghiệm sống, các quy chuẩn đạo đức, những cách thức ứng xử sao cho văn minh, lịch thiệp... Đáng quý lắm khi thầy xây dựng nên mô hình “trường học làm người” mở tại tư gia, dạy học viên không phân biệt đối tượng, độ tuổi. Thầy từng nói về việc “học nghề làm người” rằng: “Tất cả cho ta thấy rằng khai trí là một chuyện, đi tu là một chuyện, còn học nghề làm người quả thực là một chuyện khác. Theo các nhà tâm lý học “học nghề làm người” là khoa tâm lý áp dụng vào đời sống được điều khiển. Nó cũng gọi là khoa học của tinh thần vì tinh thần tượng trưng cho con người, là cái làm cho con người hãnh diện nhất trong các vật thụ tạo”. Và học làm người chưa bao giờ là dễ dàng: “Chắc chắn kết quả không như trở bàn tay vì là tâm lý học ứng dụng chứ không phải “ma thuật” hay một thứ phép mầu nào. Tuy nhiên nỗ lực của bạn sẽ an ủi bạn sau một thời gian vì bạn thấy con người bạn thay đổi, tự tri hơn, thành công hơn, thấy yêu đời và tận tụy giúp đời hơn”. Thời của chúng tôi, được học những kiến thức đó là điều quý giá lắm. Những bài học mà chúng tôi chưa được học trên ghế nhà trường chính thống, những bài học để chúng tôi hoàn thiện bản thân.

Các bài giảng cùng hàng trăm đầu sách dạy làm người của thầy, đều được truyền đạt súc tích, dễ hiểu, không hề khuôn sáo, sách vở hay nặng về lý thuyết. Nhắc đến Tủ sách học làm người của thầy Việt, tôi nhớ đến những cái tên quen thuộc như *Thất nhân tâm; Thuật hùng biện; Nên thân với đời; Rèn nhân cách; Đức tự chủ; Thinh lặng cũng là hùng biện; Tâm lý bạn trai; Tâm lý bạn gái...*

Sách vở ngày nay vô cùng, nhưng tôi dám cả quyết rằng những tác phẩm của thầy Việt vẫn nguyên giá trị giáo dục, giá trị thời sự và chắc chắn sẽ giúp khai trí cho người trẻ, để họ hoàn thiện bản thân, có tương lai vững chắc, xán lạn.

Khi biết Công ty Cổ phần Văn hóa Truyền thông Sống xuất bản lại một số đầu sách của thầy và liên hệ với tôi nhờ viết mấy dòng giới thiệu này, tôi rất vui mừng và cũng lấy làm hân hạnh.

Mong các bạn đọc thời nay đón nhận và tự học được nhiều bài học quý giá từ bộ sách!

— MC THANH BẠCH

Tựa

Tập sách nhỏ bạn cầm trên tay đây chính là kết quả trong mấy tháng đầu của việc khai sáng Học viện Nhân Xã.

Như bạn đã biết, Học viện Nhân Xã được thành lập với mục đích giảng huấn các môn đào luyện con người Tự lập thân. Môn học đó gọi là Vi nhân học mà người Anh, Mỹ gọi là Self-improvement, người Pháp gọi là Culture humaine. Sở học ấy có tính cách ứng dụng vào đời sống thực tế. Vì phần nhiều nó không được học đường trung hay đại học dạy nên người ta kêu nó là giáo dục hậu học đường: Giáo dục đón tiếp người vừa bỏ ngưỡng cửa nhà trường cổ điển, ra đời chân ướt chân ráo, tay trắng sự nghiệp mà muốn nên thân với đời. Trong mấy tháng đầu khai khóa, tại Học viện Nhân Xã, tôi viết một số bài ngắn coi như những món ăn khai vị cho học viện đi sâu vào nhân xã học. Các bài ngắn ấy dọn đường khai triển những môn học rèn đúc cá nhân tính và xã hội tính trong con người. Tôi mượn từ ngữ Anthropos của Hy Lạp và từ ngữ Socialis của Latinh để tạo ra những tân ngữ dịch các danh từ "Nhân xã thuyết" là "Anthroposocialisme" và "Nhân xã học" là "Anthroposociologie". Theo đây thì nhân xã viết liền nhau không có nghĩa là nhân vị thuyết cộng với xã hội thuyết mà là hai ngữ tố để diễn tả một ý thức hệ mà tôi đã trình bày từ năm 1953 trong mấy chục tác phẩm và trong tờ báo Nhân Xã ra đời năm 1966. Các bài bạn đọc sau đây phảng phất nội dung của chủ thuyết ấy. Mỗi bài có tác dụng chuẩn bị cho người bạn trẻ lăn vào đời để bớt thất bại. Bạn sẽ thấy toàn là những đề tài thông thường, nhưng cũng toàn là những vấn đề quan hệ đến kiếp người, đến xã hội, đến định mệnh của bất cứ ai muốn giá trị hóa đời mình.

Vấn đề căn bản được đặt ra trong tập sách này là ta phải bổ khuyết toàn diện vốn học nhà trường thì mới đủ bí quyết chịu đựng vô số thử thách ngoài cuộc đời tràn ngập thực tế đắng cay. Bổ khuyết này

là việc tối thiết chứ không phải là việc phù phiếm, có cũng được mà không có cũng chả sao. Vô số tri thức hay người chỉ có vốn học chủ trí, khoa cử của nhà trường cổ điển hoặc không biết hoặc khinh bỉ bổ khuyết ấy.

Song hằng ngày họ vẫn cần nó bởi họ đụng đầu với đủ thứ vấn đề vì thiếu nó mà giải quyết sai, giải quyết thất bại.

Thí dụ một giáo sư đại học coi rẻ Vi nhân học, viết một bài chửi bới bạn đồng nghiệp của mình vì coi thường Vi nhân học là môn nhắc cho ông biết rằng càng trí thức càng phải khiêm tốn, rằng ngậm máu phun người dơ miệng mình trước, rằng phê bình không có nghĩa là chửi lộn. Vì coi rẻ Vi nhân học như vậy nên ông mất uy tín, gây thù oán bất lợi cho nghề nghiệp của mình. Rước lấy các hậu quả chua chát này ông đâu có thích nhưng ông không biết tại vì là thiếu đào luyện tư cách là cái tối cần bổ khuyết cho văn bằng tiến sĩ, thạc sĩ của ông để thành công trọn vẹn. Trong cuốn Rèn nhân cách có chỗ tôi cũng đã nói chính nhiều bậc tu hành cũng khinh bỉ sự đào tạo nên người. Dĩ nhiên tu là người ta nói tu tâm dưỡng tính đấy. Nhưng trong thực tế người ta nghiên cứu, học hỏi những gì liên quan đến hậu kiếp: Họ chỉ là nhà thông thái về thứ học như vậy cũng như những nhà thông thái chuyên môn về toán, lý, hóa hay sinh lý học. Mà bạn đã biết thông thái là một chuyện còn tâm hồn được đào luyện và có tư cách, hoạt động đắc lực hay không lại là một chuyện khác.

Nhà giáo dục chân chính nào cũng ngạc nhiên không biết tại sao những người hữu trách ở Bộ Giáo dục không chịu đem Vi nhân học vào chương trình giáo dục bắt buộc.

Tội nghiệp biết bao tuổi trẻ chỉ có vốn học khoa cử ra đời vênh vênh tự đắc với cấp bằng lý thuyết phải bỏ ra 5, 10 năm làm lại việc giáo dục, tự học nhiều khoa và thu thập kinh nghiệm mới gọi là chững chạc trên đường lập thân.

Con người học vấn thượng thăng mà vì thiếu Vi nhân học, đành gặt hái thứ thành công không tương xứng với mấy chục năm đèn sách và khoa cử. Có người khác thất bại thê thảm vì chạm trán với thực

tế ác liệt rồi sa lầy trong việc nuôi vợ nuôi con mà cũng sống hết sức bấp bênh, bê bối.

Đó là chưa nói đông như kiến cỏ hạng người vỗ ngực là khoa bảng mà coi rẻ những việc nhỏ, ngày tối mơ ước việc vĩ đại rồi vì quá siêu thực tế lại không gặp thời nên tinh thần khủng hoảng. Hiện tượng bi thảm là có một đêm trắng thao thức hãi hùng trong tận đáy lòng họ. Do đó họ ưu tư, chán đời. Họ thành công hay thất bại, bạn thử đoán coi. Mấy chục bài ngắn sau đây tôi coi như những liều thuốc bổ để bạn dùng củng cố tinh thần, tránh bớt các nguy hiểm trên. Nếu bạn coi những gì bạn đọc sau đây là những tâm thư cũng được bởi lẽ, tôi vì quyền lợi chính cá nhân của bạn mà viết. Tôi cũng cảm thấy yên tâm khi có khuyết điểm nào mà được bạn coi như tri kỷ rồi chín bỏ làm mười cho.

Thân ái,

HOÀNG XUÂN VIỆT

Trung Thu 1969

Đầu tư vốn học cho 5, 10, 15 năm sau

C

ó những việc làm xong hưởng kết quả ngay. Như nấu cơm rồi ăn. Pha cà phê rồi uống.

Có nhiều việc khác làm xong không hưởng kết quả "Ngó thấy mà làm như bỏ ống", nhiều năm sau có cơ hội tốt lấy ra xài.

Bạn học những môn học nên người là bạn đầu tư vốn học cho 5, 10, 15 năm sau.

Trong cuốn *Tôi có thể nói thẳng với anh*, ông Phạm Cao Tùng viết: "Năm nay có một người nào đó… ở Sài Gòn, Hà Nội hoặc ở tỉnh lỵ nhỏ, hiện mới ra trường với hai bàn tay trắng, nhưng trong 20 năm nữa, người ấy sẽ là một kỹ nghệ gia có tiếng hoặc một nhà buôn triệu phú."

Phải! Tương lai bao giờ cũng là kết quả của hiện tại. Nói rõ hơn: Tương lai rực rỡ nào cũng là kết quả của hiện tại cần cù cả.

Chung quanh chuyện đổ bộ nguyệt cầu, bạn thấy quá dư bằng chứng hùng biện cho định luật thành công đó. Bước chân lịch sử của phi hành gia Amstrong, lần đầu tiên đặt trên thân ngọc của chị Hằng, bạn không thấy là kết quả của vô số công trình phát minh khoa học sao? Anh chàng nhân tình của người đẹp Biển Trầm Lặng đó bước khấp khểnh, nhảy lên nhún xuống có làm cho bạn nhớ Copernic và Newton không? Cả ba người hùng về đến địa cầu còn được khử trùng cẩn thận, không làm cho bạn bùi ngùi nghĩ đến Pasteur à?

Còn Nixon sở dĩ hưởng được cái danh dự nói điện thoại từ Trái Đất đến Cung Quảng là nhờ quyết định giật quán quân chinh phục

không gian của Kennedy.

Bạn đang thành công một việc nào đó. Tôi có dám nói là do số mạng? Tôi lại càng không dám nói là kết quả cấp thời nữa. Tôi không dám nông nổi nói như vậy vì thành công bây giờ của bạn là kết quả của vốn học, của kinh nghiệm mà bạn tích trữ từ nhiều năm trước. Không phải vô lý và khách sáo mà người ta ưa nói thành Paris không xây trong một ngày.

Xã hội nào cũng vậy, vài chục năm sau, theo luật tre tàn măng mọc hay nói theo các nhà xã hội là theo luật đào thải, phần đông những người cầm quyền hiện tại phải về hưu hay vì lý do này lý do nọ trao lại trách nhiệm cho kẻ khác.

Kẻ khác đây là những người hiện giờ không tên không tuổi, đang âm thầm làm việc cho tương lai mình và hậu vận đất nước.

Kẻ khác đó tôi tin chắc là bạn.

Bạn đang thức khuya chuẩn bị thi cho xong bằng cử nhân, tiến sĩ Luật. Biết đâu bạn sẽ là Bộ trưởng Tư pháp 10 năm sau.

Bạn mới năm thứ tư Y khoa, ngày đêm bù đầu trong khảo cứu và thực tập. Cũng biết đâu bạn sẽ là Bộ trưởng Y tế 15 năm nữa.

Henry Ford trước khi là ông vua xe hơi, mấy chục năm về trước là một tay thợ máy nghèo cháy túi trong đêm cùng vợ làm việc quần quật trong một xưởng chế tạo xe hơi dơ bẩn như ổ chuột.

Có lúc bạn làm việc toát mồ hôi mà bạn không ý thức thành công tương lai. Tại sao vậy? Vì bạn nỗ lực thì bạn có quyền hy vọng.

Thành công tương lai là thứ thành công đòi vốn học đầu tư kiểu bỏ ống. Vốn học này vì không ứng dụng nhãn tiền nên nhiều người coi rẻ. Cho người suy nghĩ thâm trầm thì nó chính là cánh tay phải của Thần may. Nhiều trường hợp, vận đỏ xét kỹ chỉ là kết quả của công phu chuẩn bị lâu dài và người tốt số có thể là người nhiều năm

trước biết đầu tư vốn học của mình cho một tương lai 5, 10, 15 năm sau.

Viết trong khám[1]

B

ạn chắc không quên mấy trường hợp những văn thi hào quốc tế sáng tác trong khám sau đây:

Walter Rabigh[2] bị nhốt 14 năm, viết xong bộ Lịch sử thế giới. Do một vụ án tôn giáo, John Bimyan[3] sống 12 năm tù tội trong tù viết tác phẩm trứ danh *The Pilgrim's Progress.*

Jack London, một phần ba cuộc đời là xộ khám[4], viết trên nửa trăm quyển sách mà hai phần ba là viết bằng lệ thảm giữa bốn bức vách đề lao lạnh lùng.

Những vần thơ “Nếu trong tình yêu và trong tâm hồn anh được tự do…” những vần thơ đau khổ đó của Richard Lovelace[5] lại cũng được sáng tác chung với chuột với gián trong tù ngục sặc mùi ẩm ướt cô đơn.

Bộ sử vĩ đại của Tư Mã Thiên bên Tàu chắc bạn cũng không quên là cũng ra đời trên phản gỗ đầy những rệp, giữa không khí sặc sụa như ống cống của lao tù, dài đằng đẵng.

Thưa bạn, người bạn trẻ đã quen biết hoặc chưa quen biết, đang đặt chân lên thềm đời hay còn nuôi mộng vàng trên ghế học đường hoặc đã lăn lóc nhiều với cuộc đời nhiều gió bụi! Tôi kể vài trường hợp điển hình trên chỉ muốn để nói với bạn điều này: Ta hãy đối đầu với nghịch cảnh. Ai trên đời cũng có thứ nghịch cảnh riêng cả. Chính mình, mình thấy rõ nghịch cảnh của mình nhất. Hễ vào đời thì sớm muộn gì cũng phải chấp nhận định luật này là: Đối đầu với trở lực. Bao giờ cũng có trở lực, nếu không hành động như vậy thì đầu hàng nó. Ta không tiêu diệt nghịch cảnh thì nghịch cảnh tiêu diệt ta. Hễ muốn ngoi đầu lên thì bằng bất cứ giá nào cũng phải lo chuyển

bại thành thắng. Tất cả giá trị của một người đều nằm ở chỗ lật lại thế cờ một tình trạng mà họ cho là bi đát.

Thương thay cho vô số người bạn trẻ mới chân ướt chân ráo bước chân khỏi ngưỡng cửa của trường mà phải đụng độ với trăm nghìn thực tế đắng cay của trường đời. Càng đáng thương hơn cho cuộc đời đang lên mà không được trang bị đối phó với nghịch cảnh. Nhà trường mắc lo dạy họ biết mà quên dạy họ sống, lại không dạy họ chịu đựng. Trường đời vì đó mà biến thành một nghĩa địa cho không biết bao nhiêu mộng non nớt của những tâm hồn thiện chí thì nhiều mà chuẩn bị sống thì ít.

Chính chỗ quật lại thế thắng kẻo nghịch cảnh đè bẹp mình mới là chỗ mình tỏ ra sống người, phải không bạn? Chứ ở đời mà cái gì cũng xuôi thuận cả, mà đủ tiền, đủ quyền thì nói theo một nhà thơ nào đó: Anh hùng hào kiệt có thua ai, hả bạn? Chữ “nếu” đẹp quá mà cũng không bảo đảm nhiều quá. Sự thật trong cuộc sống, không đáp ứng cho nhiều tiếng nếu. Nó lắm lúc quá phũ phàng. Phũ phàng có nghĩa là tàn nhẫn nữa. Mà ta phải sống. Vậy phải ăn thua với nghịch cảnh, khắc phục và chiến thắng nó.

Nếu có ai tò mò hỏi bạn như vậy, thì bạn trả lời sao?

Tôi tin tưởng bạn sẽ đáp ngay rằng: “Tôi đang chuẩn bị ngày mai”. Nói cách khác là bạn đang dọn thi. Bạn đang làm một sở nào đó mà vừa làm vừa trau dồi văn hóa và tâm đức. Bạn đang làm một nghề trong bóng tối song nghề ấy chắc chắn sẽ đem lại kết quả rực rỡ. Bạn đang lãnh một trách vụ chỉ huy hay đang lãnh sứ mạng nào đó như chàng anh hùng nọ năm xưa mang sứ điệp gửi cho Garcia.

Mỗi người một cách, bạn đang âm thầm xây đắp tương lai. Phải. Chính những công việc âm thầm là công việc quyết định. Quan sát vạn vật chung quanh mình, bạn thấy rõ định luật ấy. Bạn có thấy hạt giống nảy mầm đâu. Nó làm việc âm thầm để có những cánh rừng bao la. Bạn có hay mối mọt gậm khoét cột kèo nhà đâu, thế mà việc chúng làm đưa đến nhà sập. Những cấp bằng được lãnh rình rang trong các buổi lễ tưng bừng chứ việc đèn sách chuẩn bị giật cấp bằng bao giờ cũng thai nghén trong âm thầm. Cái mà bạn gọi là nền

văn minh vật chất rực rỡ, kết quả của bao nhiêu phát minh, bạn có để ý không, rằng chúng đã bắt đầu từ những bộ óc bác học làm việc đêm ngày như những con cú cô đơn trong các thư viện, trong các phòng thí nghiệm. Tôi biết trong khi bạn cặm cụi làm việc lẻ loi trong bóng tối, có biết bao nhiêu thanh nam, thiếu nữ đang miệt mài truy hoan, tận tụy đào mồ chôn tương lai mình và vận mệnh dân tộc.

Bạn dùng sức khỏe để dọn thi, để sáng tác, để phục vụ, để nuôi cha già, mẹ yếu, em thơ, thì họ dùng sức khỏe để nuôi vi trùng hoa liễu, đổi lấy hương vị nàng tiên nâu hay tiêu ma trong những cuộc sát phạt đỏ đen để mua cuộc vui suốt sáng trận cười thâu đêm. Bạn dùng trí óc để học hỏi, sáng tạo, sưu tầm thì họ dùng óc não để mưu đồ những việc đen tối gây rắc rối cho đời mình vừa tạo phiền não cho xã hội.

Nếu lương tâm bạn sáng ngời vì những ý thiện và lòng hướng thượng siêu việt thì cõi lòng họ là hang tội lỗi và sầu đau như biển rộng sông dài.

Tôi tin tưởng bạn đang ở trong tình trạng tinh thần đi lên và ngát hương như vậy. Hành động như thế, bạn có lý lắm. Trong bất cứ xã hội nào, đều có một thiểu số đứng mũi chịu sào cho sự tồn vong của dân tộc. Họ tiếp nối công việc của anh hùng tiền bối. Họ lãnh ở kẻ ấy ngọn đuốc thiêng soi đường dẫn lối cho bao nhiêu thế hệ noi theo. Lớp tiền nhân cùng họ không hẹn hò gì với nhau mà tự mình như kẻ đồng thanh tương ứng, đồng khí tương cầu[6], âm thầm trao đổi nhau sứ mệnh cứu nước và dựng nước.

Phải lắm. Chính họ mới là kẻ xứng đáng cho tay lái con thuyền quốc gia được giao phó. Thì bạn cứ tưởng tượng cho tôi các điều này đi:

“Bạn là một chàng trai nuôi chí cả, bạn có dám giao trọn cuộc đời bạn, con cái bạn, cả sự nghiệp của bạn cho một thiếu nữ hiện giờ đang hết cặp tay tên du thủ này chui vào trà thất, đến ngồi tỉ tê chuyện tình với tên cao bồi híp bi nọ trong tửu quán không.

Bạn là một thiếu nữ đang phân vân trên đường sự nghiệp. Bạn ở vậy được suốt đời mà không thấy lẻ loi thì hay lắm. Còn nếu định có

đôi bạn thì bạn có dám giao trọn cuộc đời bạn, con cái bạn, cả sự nghiệp của bạn cho một chàng trai dốt nát, lười biếng, trụy lạc và làm mồi cho đủ thứ tật xấu không?”

Tin chắc là bạn không bao giờ muốn đời mình xuống đất đen. Mà muốn có người lý tưởng, trước hết mình phải đi con đường lý tưởng. Muốn dân tộc tiến bộ, cuộc đời cá nhân của mình phải rực rỡ.

Hễ hiện giờ bạn đang làm gì thì tương lai bạn sẽ thế ấy. Xin bạn cho tôi quả quyết với bạn như vậy. Và để kết thúc câu chuyện, tôi xin gửi bạn danh ngôn này: “Ai gieo trong than khóc sẽ gặt trong vui mừng.”

Tôi nhìn nhận với bạn trong xã hội có những thiên tài tức là những người mà trời đặc phú cho những tài ba đặc biệt, không ai bắt chước được.

Tôi cũng nhìn nhận với bạn rằng trong con người bạn có những cái mà thiên nhiên cho sao chịu vậy, không thể sửa đổi được. Thí dụ bạn nói hoạt bát tôi cà lăm[7], bạn cao tôi lùn, bạn nước da trắng hồng tôi đen thui, tính khí bạn hướng ngoại, tôi hướng nội.

Song kế bên những cái bất di dịch mà thiên nhiên định cho từng cá nhân, chắc bạn đồng ý với tôi là có những cái ta có thể sửa đổi được và phải sửa đổi cho đời ta tốt đẹp.

Tôi có cảm tưởng gần như đời ta ra sao là do ta làm ra đến trên trung bình. Nó gần giống như ta cầm cục phấn vẽ trên bảng đen: Có thể muốn vẽ ông tiên lại vẽ ra ông địa song thường định vẽ quỷ ít khi ra thiên thần.

Có thể bạn định làm luật sư mà mới đỗ cử nhân luật xong bị vào Thủ Đức. Có thể bạn định đỗ thạc sĩ toán mà học mới đến cử nhân phải bù đầu dạy học để nuôi gia đình.

Song nếu tôi nhất định không học chữ nữa mà đi học thợ máy thì không có thể gì hết mà chắc chắn là tôi sẽ không giỏi chữ và biết máy ít nhiều.

Nếu tôi quyết định không học chữ cũng không học nghề mà quyết định làm ma cô thì cũng nhất định là tôi thành tên ma cô.

Ta không có thể biến đàn bà thành đàn ông, biến gà thành chó hay heo thành thỏ cũng như không thể tạo bất cứ ai thành những Einstein, Lumière, Marconi song chắc chắn có nhiều khả năng trong ta, ta có thể phát triển được.

Trong mỗi cá nhân, tạo hóa ban cho một số khả năng nào đó hoặc tiềm tàng hoặc hiện lộ nhờ những cơ hội thuận tiện thúc đẩy. Tôi có dịp nói trước công chúng tuy tôi nói dở mà bắt buộc phải nói mãi sau cùng bớt ấp úng. Còn trong bạn biết đâu bạn đã có sẵn mầm mống hùng biện, sáng tác, chỉ huy, hội họa, điêu khắc… Chúng như con diều, bạn hãy làm gió cho chúng cất cánh. Chúng là hòn ngọc đang bị bụi cát che lấp đấy, bạn hãy khai quật chúng lên. Muốn vậy bạn hãy tin rằng giá trị đời bạn, bạn có thể xây dựng được và phải xây dựng nữa. Bạn phải cả tin rằng bạn không tự xây dựng thì không ai xây dựng cho bạn cả.

Tôi không dám quả quyết rằng đời ta không có số mệnh. Không! Có nhiều việc huyền bí trong đời người mà trí ta đo lường không xuể. Vả lại trong thực tế có nhiều người nỗ lực vượt bậc mà không thoát khỏi cái mà người ta gọi là định mệnh. Như trong vấn đề giàu nghèo chẳng hạn. Có ai mà không muốn giàu. Thế mà trong thực tế có vô số người nghèo. Tuy không dám chối số mệnh song trong nhiều vấn đề “Xưa nay nhân định thắng thiên cũng nhiều”. Tôi muốn nói những trường hợp nỗ lực có thể thay đổi một số hoàn cảnh. Đó là đa số trường hợp của những vĩ nhân. Có thể nói trong bất cứ công trình bất hủ nào của nhân loại đều hai phần ba do công phu, chỉ có một phần là do thiên tài. Ông Ford, vua xe hơi giá có thiên tài kinh doanh đi, chắc chắn ông thành công phần lớn nhờ sức cá nhân nỗ lực và nhất là nhờ bà Ford. Vì đó có người nói chí lý là ông Ford thì tạo ra ngai vàng xe hơi còn chính bà Ford tạo ra ông Ford.

Tóm lại, tôi muốn bạn không khinh thường số mệnh, định mệnh, song bạn đừng quên rằng phần lớn bạn vẽ đời bạn sao thì nó sẽ ra như vậy. Thực hiện chu đáo việc nhỏ là làm một thứ anh hùng đó chứ. Anh hùng thực là kiên nhẫn, bình tĩnh, chịu khó, hy sinh chứ

không phải chỉ người có cơ hội ngàn năm một thuở làm một việc siêu quần bạt chúng là anh hùng. Loài người đâu phải ai cũng được cơ hội như vậy. Vả lại ngay việc vĩ đại cũng cấu thành bằng những việc nhỏ mà làm cẩn thận.

Năm xưa, trong những vụ hè về quê, tôi hay đi hốt ổ chim dồng dộc. Ổ loài chim này oái oăm là thường đóng trên những ngọn cây vông dầy gai góc và những nơi có tổ ong vò vẽ hay ong nghệ. Leo lên ngọn vông, gai quẹt trầy rớm máu, bị ong vây đánh như giặc mà tôi cũng nhất định hốt trứng hay chim dồng dộc ra ràng. Nước chót quơ bứt cho kỳ được một hai ổ. Bạn chắc đã biết ổ giống chim khéo léo này? Đây là một công trình kiến trúc chí tử công phu và tuyệt vời xảo diệu. Cho đến bây giờ tôi chưa gặp một thứ ổ chim nào làm khéo bằng ổ chim dồng dộc.

Sau nhiều năm ra đời bù đầu bù óc về những phận vụ hằng ngày, thỉnh thoảng tôi hồi tưởng lại thời xuân trẻ, nghĩ tức cười, sao lúc nhỏ mình ham chơi đến thế. Nhưng có lẽ nhờ vậy tôi còn lại chú ý này. Đó là sự kỹ lưỡng trong ổ chim dồng dộc. Ngay khi viết cho bạn đây tôi cứ nghĩ ngợi về tài kiến trúc công phu của giống chim duyên dáng ấy. Nhìn ổ chúng, ta rút ra bài học thâm trầm cho sự làm việc.

Lúc làm giáo sư khoa Tự lập thân cho các khóa sinh tại Trung tâm Nhân Xã, tôi thường lặp lại cho họ tư tưởng này của Alain: “Hãy làm việc nhỏ một cách lớn”. Mà mỗi lần nhắc lại danh ngôn này là tôi liền nghĩ đến hình ảnh ổ chim dồng dộc.

Phải! Hãy làm những việc nhỏ nhặt và làm một cách lớn lao. Thâm trầm, sâu sắc thay. Trong đời ta có biết bao nhiêu việc nhỏ. Chúng là những bổn phận. Có thể ta khinh thường chúng. Song chúng dệt thành bức thảm cuộc đời ta. Tất cả giá trị kiếp nhân sinh của ta được cấu thành bởi chúng. Chúng là gì, thưa bạn! Chúng là những việc học tập, thi cử của ta lúc xuân thời. Là những hy sinh của ta đối với người ruột thịt trong gia đình. Là những lo lắng của ta đối với người bạn trăm năm và đối với con cái. Là những cư xử phải quấy đối với thượng cấp, với thuộc hạ, với bằng hữu hay người cộng tác trong các việc làm ăn.

Bạn thấy các công việc ấy nhỏ nhặt quá ư? Mà vĩ nhân bị treo cổ trên thập giá nói chí lý rằng: “Ai trung tín trong tiểu sự mới trung tín trong đại sự”. Người mà việc nhỏ làm không được, bạn có tin họ thành công việc lớn không. Vả lại đời ta là một chuỗi vô số việc tầm thường mà nếu thực hiện chu đáo là một thứ anh hùng đó chứ. Anh hùng thực là kiên nhẫn, bình tĩnh, chịu khó, hy sinh chứ không phải chỉ là người có cơ hội ngàn năm một thuở làm một việc siêu quần mới là anh hùng. Loài người đâu phải ai cũng được cơ hội như vậy. Vả lại ngay việc vĩ đại cũng cấu thành bằng những việc nhỏ mà làm cẩn thận.

Việc nhỏ làm một cách lớn lao là sao? Làm một cách lớn là không phải làm rình rang, biểu diễn, mà làm một cách cẩn thận. Làm một cách lớn là dồn hết tâm lực, sức lực và vật lực vào công việc. Thái độ đó và hành động đó tự nhiên đẹp. Nó nói lên nết cao thượng của tâm hồn. Nếu người làm cái gì cũng vội vàng, vụt chạc, nửa chừng, lấy chừng lấy có, đáng khinh thế nào thì tận tâm đáng ca tụng thế ấy. Bạn có cảm tình với chim dồng dộc là nhờ chiếc ổ của nó. Xin bạn nhớ như vậy!

Chiến dịch hạ bệ thần tượng

Đọc báo, dự hội thảo, thuyết trình… thỉnh thoảng bạn đọc, bạn nghe những tin sau đây:

Ông A ăn hối lộ, hối mại quyền thế, cường hào ác bá.

Bà X bỏ chồng và cả lũ con đi lấy ngoại kiều.

Ông R tên đại bịp văn hóa.

Ông N đầu cơ chính trị, buôn dân bán nước.

Cô Y không phải nhà văn, nhà thơ gì cả mà chỉ là một gái điếm văn nghệ.

Nữ nghệ sĩ M mới giật chồng của bà công chức H.

Nữ ca sĩ V chửa hoang.

Tân sĩ Q can tội trộm xe hơi.

Ông lớn B bất tài, tham quyền cố vị, lưu manh, phản bội.

Không riêng gì ở Việt Nam mà ở bất cứ xã hội hậu tiến nào đều có cái nạn bôi nhọ đối phương. Danh từ đối phương hiểu theo nghĩa đặc biệt. Người bị xuyên tạc không nhất thiết là thù địch của kẻ phun nọc độc chỉ trích. Có thể chỉ tại họ làm việc gì đó xuất chúng, họ không đụng chạm gì đến ai, họ cũng không biết kẻ hạ bệ họ là ai nữa chứ.

Trước hết phải nhận rằng có những người xấu, việc xấu phải chặn lại kẻo thiệt hại xã hội. Sự phản đối nhân danh công ích và dựa trên

thiện chí. Nguyên tắc căn bản chỉ đạo nó là đức bác ái và đức công bình.

Ở đây vấn đề là người ta chỉ trích ác tâm và bất công.

Chỉ trích như vậy người bôi lọ tự thú nhận cái bất tài, bất lực của mình và bày tỏ nội tâm đốn mạt, tiểu nhân của mình.

Lời vu khống giống như một mũi tên tẩm thuốc độc, bắn ra mà lạ thay nó hay trở ngược lại, đâm vào mặt kẻ bắn.

Lời vu khống sau cùng không hại kẻ bị vu khống bằng làm cho kẻ vu khống bị khinh bỉ.

Khổ thay trong nhiều nước lạc hậu, có vô số kẻ không lo làm điều hay mà cứ lo thấy ai làm gì hay thì phá hoại. Có thể nói công tác của họ là lo hạ bệ. Bạn nghĩ sao về một loại công tác như vậy?

Tình trạng hậu tiến về tinh thần đã đẻ ra thứ đầu óc vạch lá tìm sâu và đầu óc chịu đựng không nổi chửi bới.

Hậu tiến vật chất khiến người ta nghèo đói nên cần tiền bạc, thèm làm bất cứ việc gì, dù đê tiện đến đâu để cầu danh trục lợi. Đầu óc hậu tiến là đầu óc ngó không xa hơn lỗ mũi của mình, là đầu óc bủn xỉn, mọt mại, chấp nhất, ngoan cố.

Thứ đầu óc ấy không lo hoạt động tốt đẹp để phục vụ, mà chỉ biết phá hoại. Trước sức phá hoại ấy, đầu óc hậu tiến mà non ý chí chịu không nổi, nên thối chí, rút cổ rùa lại trong cái vỏ ích kỷ, yếu hèn. Thế là không còn mấy ai đủ can đảm gánh vác những việc mà xã hội cần thiết để tiến bộ.

Những thiện chí, những tài ba non kém chí khí phân tán, thụ động.

Những con rắn phun nọc độc chỉ trích trở thành hung thần.

Lịch sử của một dân tộc hậu tiến ngóc đầu lên không nổi trên bản đồ thế giới một phần lớn là do tai họa đó. Muốn thẳng tiến, một mặt phải giáo dục tinh thần thượng mã, tinh thần can đảm, mặt khác

phải dùng biện pháp mạnh khớp mỏ những đầu óc phá hoại và dĩ nhiên luật pháp phải công minh trừng trị những phường sâu mọt.

Thui thủi trên đường sự nghiệp

S

au 12 năm ly cách, tôi gặp lại một người bạn đồng song[8]. Qua mấy phút hàn huyên, bên ly trà anh cùng tôi hỏi thăm nhau về các hoạt động nhất là về văn hóa. Trên gương mặt già nua lẫn già dặn của anh, tôi thấy như ẩn như hiện một chân trời buồn bao la. Anh than với tôi rằng mấy năm qua không làm được việc gì hơn là đầu tắt mặt tối nuôi vợ nuôi con và hiện giờ cũng đang kẹt cứng trong cảnh mưu sinh quần quật. Lúc còn dưới hiên trường, anh là một thư sinh say mê lý tưởng tương lai. Thế mà nay tra thân vào cuộc sống thực tế anh than thở như vậy.

Tôi tin nếu chưa thì rồi bạn sẽ gặp nhiều người bạn như ông bạn trên của tôi. Con số người đó chiếm to nhất trong xã hội. Tại họ nặng nhiều hoài bão nên bất mãn chứ xét cho kỹ lập gia đình, có con cái, nuôi dưỡng, dạy dỗ chúng, lo làm giàu bảo đảm tương lai mình, tận tụy làm như vậy là tốt lắm rồi. Nếu ai không có khả năng làm những gì xuất chúng thì đừng ngày tới tối nuôi mộng đội đá vá trời mà bỏ trôi các bổn phận cố hữu trên. Bổn phận nào cũng cao cả nếu người ta dốc hết nỗ lực thực hiện nó. Giá trị con người là chu toàn hệ thống bổn phận làm người chứ đâu phải chỉ làm vĩ nhân mới xứng đáng làm người.

Tuy nhiên nếu bạn thoát ra khỏi những sinh hoạt thông thường, đang theo đuổi một số công việc có tính cách xuất chúng thì bạn được cái vui riêng của một thiểu số người hướng đạo bước tiến của dân tộc. Bạn dư biết lịch sử loài người đều cần có một thiểu số làm những việc phi thường, thiểu số này có thể là những nhà lập quốc, cứu quốc gọi là anh hùng dân tộc, có thể là những bậc tu hành, những khoa học gia, những văn nghệ sĩ. Thời nào cũng có thiểu số người này: Họ tự hạn chế những lạc thú mà họ có quyền hưởng. Họ tự nguyện làm con vật tế sinh cho nòi giống họ. Tôi không biết bạn có thuộc giới quý tử ấy của đất nước không. Song tôi biết chắc

trong số bạn đọc tôi, có người tuy không nuôi mộng làm vĩ nhân mà vẫn đang theo đuổi một sự nghiệp. Có thể là sự nghiệp chính trị, quân sự, tôn giáo, văn hóa, nghệ thuật. Trên đường sự nghiệp, phước cho ai có bạn đồng hành hoặc là bạn tri kỷ hoặc là bạn trăm năm cùng chí hướng, chia vui sẻ buồn nhất là khi gặp các thử thách. Không biết phải định mệnh an bài như thế này chăng mà đa số những ai dấn thân vào công việc nào bất hủ đều bị cô đơn. Có người đủ lứa đủ đôi mà vẫn phải lẻ loi trong chí hướng. Đã đành thinh lặng là quê hương của thiên tài và như Goethe nói: “Tâm tính được trui rèn giữa xã hội, còn tài ba được mài dũa trong cô đơn” song bạn vẫn mang nặng tình cảm. Mà có khi tâm hồn bạn còn phong phú tình cảm hơn bao nhiêu người khác nữa. Bạn mới chính là hố thẳm cần tiếng vang. Bạn mới chính là kẻ cần sự thông cảm, sự chia sớt, sự khích lệ. Dĩ nhiên là bạn cần một cõi lòng, một bộ óc lo cho bạn hết các lặt vặt của cuộc đời thông thường để bạn rảnh rỗi tâm trí theo đuổi đại sự. Bạn có thấy tội nghiệp cho bạn không khi bạn vừa phải bù đầu trong sự nghiệp vừa phải quán xuyến các việc chân tóc kẽ tơ của cuộc sống thực tế hằng ngày. Bạn không thấy tủi cho thân bạn khi bạn một mình một bóng trên đường lý tưởng mà không được một tâm hồn để như cái thế nương tựa vượt lên các chông gai sao? Viết cho bạn đến đây, tôi nghĩ thương ông già Tolstoi, sống gần một thế kỷ, để lại cho đời sự nghiệp văn chương vĩ đại mà sau cùng phải chết lạnh lùng, lẻ loi vào một đêm băng giá giữa một nhà ga hoang vắng. Khi chôn chồng rồi bà vợ ông nói với đứa con đầu lòng của ông rằng: “Chính má đã giết ba con”. Phải, bà đã giết ông. Bà không giết ông bằng gươm, bằng súng mà bà giết ông bằng tật ghen tiêu, ghen ớt cay độc của bà. Bà giết ông bằng cách đêm đêm, tưởng ông mê ngủ, bà lén lục ngăn kéo ông để đọc thư tình. Trời ơi! Sao bà hiểu ông tầm thường đến thế. Bà còn giết ông ác độc hơn nữa không bằng lời dao tiếng búa mà bằng cách sâu độc này là để ông thui thủi một mình trên đường văn nghiệp. Mà buổi đầu chính bà là thiên thần của ông đấy chứ. Tại sao sau cùng bà trở thành ác quỷ báo ông đến như vậy?

Thực não nề thay cho bao nhiêu kiếp đời theo đuổi chí lớn. Người thì khốn đốn vì mắc vợ ác quỷ như Socrate, Tolstoi, Lincoln, người khác tâm hồn héo hon trong cô độc. Nhưng dù sao thì sao nếu đã

dấn thân vào sự nghiệp, bạn cứ nỗ lực. Thà bạn vò võ một mình trong lý tưởng hơn là chới với trong sông sầu biển thảm của hôn nhân tóc tơ xe trật mối. Rồi giá bị trời đày trong thứ địa ngục đó, cũng đừng rủn chí mà phải tận lực bảo vệ chí hướng. Biết chừng đâu chồng thành danh nhân cũng nhờ có vợ ác quỷ như trường hợp của Socrate hả bạn.

Bạn làm việc có chương trình không?

S

au ngày văn hào Nga, Dostoïevski ly trần rồi, người ta lục ra trong đống di cảo của ông một mảnh giấy vụn ghi đại khái rằng:

“24.12.1877

1. Viết Candide Nga

2. Viết về Đức Giêsu

3. Viết hồi ký

4. Sáng tác thi phẩm: Ngày thứ 40.

Phải 10 năm mới xong việc ấy mà nay tôi đã 56 tuổi, đó là chưa kể đến nhật ký định in và tiểu thuyết tôi đang viết.”

Tội nghiệp Dostoïevski, việc đó phải làm mất 10 năm mà 3 năm sau đó đã qua đời, chỉ hoàn thành cuốn tiểu thuyết chót là Ba anh em Karamafov. Đọc ghi chú trong mảnh giấy vụn trên bạn có thấy vừa bùi ngùi thương tiếc một tài hoa khuất bóng, vừa kính phục lối làm việc có chương trình ấn định trước của người quá cố không?

Làm việc có chương trình. Thưa bạn! Mấy tiếng ấy là con đẻ của óc tổ chức công việc theo khoa học. Làm việc có chương trình là suy nghĩ trước việc mình sắp làm, thấy trước mục tiêu, đo lường trước các trở lực, đề phòng trước các thất bại. Tinh thần khoa học áp dụng vào công việc là tinh thần tổng hợp và phân tích. Nhờ tổng hợp người ta nhìn thống quán toàn bộ công việc. Nhờ phân tích người ta mổ xẻ công việc trong chi tiết.

Hai tinh thần đó là kim chỉ nam để lập các chương trình hành động.

Ở những nước hậu tiến, thường nhiều công việc bị thất bại bởi người điều khiển kém tinh thần khoa học. Người ta có thể hưởng thụ sản phẩm của khoa học mà không nhất thiết có tinh thần khoa học. Hơn nữa giỏi về khoa học chưa chắc có óc khoa học. Ngay ở các nước tiên tiến là những nước khoa học đã nâng nền văn minh vật chất lên cao độ, vẫn còn vô số người kém tinh thần khoa học.

Từ ngày Taylor và Fayol[9] cổ vũ sự hợp lý hóa, người ta mới chú tâm đặc biệt đến việc áp dụng óc khoa học vào các loại công việc từ chính trị, quân sự, kinh tế đến kinh doanh, thương mại, văn hóa, văn nghệ.

Những đầu óc khi chưa thấy thực ích của tinh thần khoa học nghĩ rằng nó gây thêm rắc rối cho công việc. Họ có thói quen làm theo thói đoán mò, làm phóng chừng, làm vá víu, làm tùy hứng, đến đâu thì liệu đến đó. Họ không dè rằng hành động như vậy là phiêu lưu và liều lĩnh rủi nhiều hơn may. Thí dụ cất một ngôi nhà, họ không liệu tính trước coi nền móng chịu đựng cỡ nào, sườn nhà ăn chịu ra sao, gạch ngói, vôi cát xi măng dự liệu bao nhiêu. Tính trước họ cho là rắc rối. Họ cứ phóng tay làm đại, tới đâu thì tới. Họ không nghĩ rằng nhà sập hay nhà lún rắc rối cả ngàn lần ngồi dự tính các việc xây cất.

Bất cứ ai đều cũng có việc để làm nhất là từ khi từ giã học đường. Vậy mà bạn có thấy mấy học đường dạy học sinh, sinh viên phải áp dụng tinh thần khoa học, phải lập chương trình trước không? Không học thì không biết. Học ít thì dùng không đủ. Vì đó có vô số người ra đời đến chừng khôn trong công việc, phải trải qua bao nhiêu thất bại chua cay. Nhiều tuổi xuân thối chí ngay khi mới ra đời không phải tại bất tài, vô đức mà chỉ tại làm việc thiếu phương pháp, bất kể kế hoạch chương trình nên làm đụng hết thất bại này đến thất bại khác.

Bạn muốn tăng hiệu hoạt động của bạn, từ đây dù làm việc gì nhỏ nhặt, bạn hãy cố gắng lập một chương trình. Dành một thời giờ ngắn nào đó, suy tính kỹ công việc, viết nó lên giấy, cân đo lợi hại,

chuẩn bị nhân công, phương tiện, ngân quỹ, đề phòng các bất trắc, các phá hoại. Chương trình tính kỹ rồi, hoạch định rồi thì cương quyết và mềm dẻo làm đến nơi đến chốn.

Tự tử hay là một chuyến lưu đày

M

ột tối nọ, tôi cùng mấy người bạn bàn về trường Đại học Phụ nữ ở Đài Bắc. Anh giám đốc một tổ chức nọ có sáng kiến muốn kêu cổ phần lập tại Việt Nam một đại học đường như vậy. Anh hỏi ý kiến tôi. Tôi nói lý do phải lập thì quá vững rồi, khỏi phải xét gì nữa, chỉ còn vấn đề về cách làm trong đó có hai vấn đề tối ư nan giải là giáo sư chuyên khoa và sách giáo khoa.

Lý do phải lập là trên phân nửa yếu tố thành công của đàn ông đều do đàn bà. Đàn ông dù làm việc dời núi lấp sông thế nào, trưa tối cũng về với gia đình nơi đó đàn bà là nội tướng. Trừ một thiểu số danh nhân độc thân, đa số những ai làm nên nghiệp cả là hoặc do vợ giúp đỡ trực tiếp hoặc được bàn tay hiền thê tạo gia đình trở thành tổ ấm mà yên tâm đeo đuổi sự nghiệp.

Dĩ nhiên cũng có một số vĩ nhân trở thành bất hủ nhờ vợ làm ác quỷ, cả đời báo hại mình, do đó tài đức bị chọc tức, có cơ hội phát triển. Nhưng số người này vẫn rất ít đối với số đàn ông thành công nhờ vợ hiền và khôn giúp mình như thiên thần hộ mệnh.

Lập một đại học đường phụ nữ còn tối cần cho Việt Nam vì qua mấy mươi năm binh lửa, một số không nhỏ phụ nữ Việt Nam bị phá hoại tận gốc rễ về nhiều phương diện. Học đường đã không giáo dục phụ nữ, gia đình và xã hội lặn hụp trong đủ thứ gương xấu thì tương lai phụ nữ Việt Nam sẽ ra sao, các bà vợ của những ông chồng gánh vác việc quốc gia sẽ ra sao?

Có điều đáng lưu ý cho một trường đại học như vậy thành công là phải có nhiều giáo sư đủ thẩm quyền và khả năng để giảng huấn. Ai cũng biết không phải hễ có cấp bằng tiến sĩ, thạc sĩ, thì đương

nhiên giảng nổi các khoa cao đẳng về phụ nữ. Giáo sư đã khó kiếm, sách giáo khoa càng khó kiếm hơn. Trong khi ở Việt Nam loại sách này chưa đầy một chục cuốn mà giá trị trên phân nửa còn phải xét lại.

Đại khái câu chuyện về trường đại học phụ nữ của chúng tôi trôi qua như vậy. Có một ông bạn cao tuổi, nhân câu chuyện ấy bàn về vấn đề đôi bạn. Ông thuật lại chuyện một giáo sư đại học nọ lập gia đình mà không đủ sống đến đỗi vợ chồng cơm không lành canh không ngọt vì cảnh thiếu trước hụt sau. Một ông bạn khác nói vợ chồng cắn đắng[10] vì tài chính thiếu hụt còn chưa bi đát bằng mù quáng bắn cung sai lúc, gieo cầu sai nơi, làm cho gia đình biến thành một thứ địa ngục mà không biết làm sao tự giải thoát được. Có nhiều cặp vợ chồng xét cho kỹ không phải là vợ chồng hiểu theo nghĩa cầm sắc mà là một thứ tự tử hay một cuộc lưu đày mãn kiếp. Người ta vô tình hay hữu ý có vợ hay có chồng để dàn cảnh cho xã hội và luân lý hình thức khen ngợi mà bên trong gia đình hành khổ nhau đủ điều.

Một bác sĩ nọ cãi cha mẹ, cưới cho được một ca sĩ thất học và tính tình phóng đãng. Dưới mái gia đình, bà vợ “cựu ca sĩ” đã tắt giọng oanh vàng, biến thành một cái máy tiêu tiền, ngày ngày chỉ biết khai thác ngân quỹ gia đình.

Một ông cao học kinh tế nọ ở ngoại quốc ôm cấp bằng về nước đào mỏ, lọt vào tay một ái nữ tỷ phú mà dữ như hổ cái. Hiện giờ ông sống như con cua lột dưới quyền sai sử bén nhọn của lệnh bà. Người ruột thịt lẫn bạn bè đều dang ra xa ông, vì bà gần như đã thiến ông và xỏ mũi ông ngoan ngoãn hồi nào không biết.

Một thiếu nữ cử nhân văn chương mê một luật sư tướng mạo hào hoa phong nhã. Song vì hai tâm tính khác nhau như mặt trời mặt trăng nên vừa xong tuần trăng mật thì gia đình bắt đầu động dao, động thớt. Nghe đâu ông đã ăn chả và bà cũng ăn nem rồi. Qua các câu chuyện sống động trên, chắc bạn nghĩ ngợi nhiều về cái tổ chức có thể là thiên đường có thể là địa ngục mà người ta gọi là gia đình.

Một bạn của tôi ca tụng trường Đại học Phụ nữ ở Đài Bắc. Song tôi thiết nghĩ chẳng những phải dậy hôn nhân cho phái yếu mà cũng phải dạy luôn cho phái mạnh nữa.

Lập gia đình là ký với nhau một hợp đồng thiêng liêng định làm cái gì thì làm chung với nhau. Đôi bạn phải là một bản hòa tấu vì đó không thể có đàn ngang cung được.

Nhưng tiếc thay, tuổi trẻ không dạy về hôn nhân học. Ai muốn học khôn về khoa ấy, phải lấy bản thân ra thí nghiệm. Nhiều người đánh liều nhắm mắt đưa chân, phú mặc thần may rủi. Mà giá rủi rồi làm sao. Cái gì rủi còn cứu vãn được, cuộc đời rủi là bầm dập, là tan nát rồi, giá trị đời sống sẽ thế nào? Có ai sống hai lần tuổi xuân? Thiếu gì đàn ông mất vợ sống ngất ngư như xác không hồn. Thiếu gì đàn bà mất chồng lao thân vào ổ nhện buôn son bán phấn.

Thử thách của hôn nhân là thử thách tàn nhẫn nhiều khi quá vô nhân đạo nữa. Thế mà có vô số người lủi vào như con thiêu thân. Ghê gớm nhất là trong yêu đương người ta ít nghe ai lắm. Quả thực như một nhạc sĩ nào đã rỉ rả rên: “Tình yêu như giấc ngủ mê khi say thì ai mà ngờ”. Phải. Không ai ngờ hết. Hay đúng hơn là rất ít người ngờ. Mà một khi đã dại rồi còn biết khôn làm sao đây. Viết mấy dòng này, tôi không mong ở bạn gì hơn là đừng để định mệnh mình bị thử thách bởi chữ ngờ và bạn yên tâm về lứa đôi là đời bạn đã thành công trên trung bình rồi vậy.

Tiền…

R

a đời, bạn sẽ nghe đủ thứ dư luận về tiền. Trước hết tiền là lý tưởng của bất cứ ai. Đố bạn kiếm được người nào mà không mong có tiền. Cách đào ra tiền có khác, như lộ liễu hay âm thầm, lương thiện hay bất chính, nong nả[11] hay hưỡn đãi[12]. Nhưng ai cũng lo làm ra tiền cả. Ngay những bậc tu hành khắc khổ cũng vậy: Nếu cá nhân họ không kiếm tiền thì người đại diện, lãnh đạo hay tập thể của họ kiếm.

Khuynh hướng cần tiền rõ rệt như vậy song rồi không mấy ai có lúc không tỏ ra khinh rẻ tiền. Trong bụng nhiều người thì sao không biết chứ bên ngoài đại khái người ta nói tiền là cái gì vật chất, hèn hạ; tinh thần, đạo đức mới là cao cả.

Tiền có khi được dùng để chửi hay để mắng nữa. Chẳng hạn bạn nghe người này mạt sát người kia rằng: "Đồ tiền bạc! Bọn ham tiền. Lũ chỉ biết có tiền, bất kể nhân nghĩa. Hạng làm tiền."

Rồi có nhiều bà, nhiều ông giữ đạo này đạo nọ vừa mê đạo, vừa mê tiền, vừa đi chùa đi nhà thờ cúng tiền về thì chửi lộn với con nợ, với chủ hụi.

Có người thì cho là thực tế, nên trắng trợn ca tụng tiền, đi đâu cũng nói lộ liễu rằng mình nong nả làm ăn, săn đón tiền bạc. Thứ người khác moi tiền mà tế nhị hơn; không bộc trực nói mình mê tiền, song thái độ, cử chỉ tố cáo một tâm hồn thờ bò vàng rõ rệt. Dĩ nhiên những nhà luân lý đạo đức thì gặp ai cũng giảng rằng vật chất là thấp hèn, tiền bạc là phân thổ. Trong khi đó có vô số người nhân danh thần thánh, nhân danh văn hóa, nhân danh chính nghĩa khai thác tiền bạc bằng mọi cách bất lương. Cũng có vô số đời hoa vì miếng cơm manh áo, vì thích sống giàu sang giả tạo chôn vùi đời

má phấn trong những ổ nhện, trong những mối tình sặc mùi trục lợi và gian manh.

Bạn cũng đừng ngạc nhiên khi tiền được tôn lên ngôi bá chủ. Lúc bấy giờ cái gì cũng bị người ta đặt dưới chân nó cả. Tình yêu, lễ nghĩa, phải quấy, danh dự kể luôn tính mệnh đều phải sắp lớp hy sinh cho nó. Tòa án nước nào cũng có hằng lố bằng chứng về vấn đề này.

Trong xã hội, bạn lại gặp một hạng người cũng cần tiền như ai, có khi ăn to xài lớn nữa mà coi tiền như rơm rác. Đó thường là số nghệ sĩ gàn, gàn hiểu như ba trợn trí thức. Họ dở dở ương ương, ngày tối nói toàn chuyện trên mây dưới gió. Tiền bạc có một xài mười lăm. Sống cơ hàn, vợ con phải chết lây cái bạc mệnh của họ. Dĩ nhiên là nợ như chúa chổm.

Tôi không quên kể cho bạn những người thờ lý tưởng cao đẹp, cần tiền lương thiện để thực hiện lý tưởng ấy. Tức nhiên là họ ham tiền, bôn ba kiếm tiền. Nhưng họ không làm đày tớ cho tiền mà ngược lại, họ làm chủ tiền.

Xét qua các quan niệm trên về tiền, bạn thấy tiền là huyết mạch của nhân sinh. Không có nó không được. Có nó như một ông chủ lại càng không nên. Không ai không cần tiền mà phía sau của tiền phải còn một chân trời. Một chân trời cao đẹp nào đó của nhân nghĩa, của phải quấy, của tình yêu. Trên đường sự nghiệp, không nên thần tượng hóa tiền bạc mà cũng đừng coi rẻ nó. Cả hai thái độ đều đưa đến kết quả bi đát. Khôn ngoan nhất là nỗ lực làm ra tiền để thực hiện những lý tưởng cao đẹp.

Mẹ yêu quý!

Có lẽ lần đầu tiên mẹ đọc bức thư dài nhất của đứa con gái mà mẹ tha thiết mến thương. Mẹ cũng ngạc nhiên ngày ngày đêm đêm con sống gần bên mẹ mà nay gửi cánh thư lòng này được coi như nguồn tâm sự của hòn máu mẹ vì lý do nào đó cách xa mẹ muôn trùng thăm thẳm. Mẹ sẽ tha thứ cho cử chỉ khách sáo ấy vì sự thân

mật kiểu người Á Đông không cho con đối diện tỏ bày cùng mẹ những điều con viết ra đây với niềm mến yêu nồng nhiệt này.

Con biết từ ngày ba không còn nữa mẹ đã mất đi một cánh tay trên đường đời. Nguồn yêu đương, nỗi nhớ nhung như biển rộng sông dài của ba, mẹ đổ dồn vào cho các con, cho mấy anh. Riêng con là đứa con gái bạc phước của mẹ khi mở mắt chào đời thì cha đã ra người thiên cổ. Mẹ có quyền tái giá để xây lại hạnh phúc uyên ương, song vì tấc dạ hy sinh vô bờ mẹ đành ở vậy nuôi dưỡng, giáo dục chúng con. Lắm lúc con thấy tủi nhục vì mình ra vẻ ích kỷ khi nghĩ đến việc mẹ tái giá. Nguồn hy sinh của mẹ vừa là nghĩa cù lao chính chữ bao la như biển rộng trời cao, vừa là suối lệ rỉ rả trong cõi lòng cô đơn hiu quạnh của mẹ từ ngày ba lìa trần. Chính con là phận gái nghĩa là đồng phái với mẹ, con hơn hẳn mấy anh ở chỗ thông cảm được đáy lòng tiết hạnh giá băng của mẹ. Con không cầm nổi giọt lệ khi nghĩ đến gia cảnh của mình ngày nay nếu so với mấy năm về trước. Ngay khi ba không còn, gia đình mình vẫn thuộc hạng rân rác[13]. Mà ai xuôi vận bạc cho mây trôi khuất gương rằm và càng gợi lại tro tàn dĩ vãng càng đoạn trường đắng cay. Nhìn mẹ nhìn mấy anh rồi xét phận mình con thấy thấm thía lời này của Nguyễn Du mà con học trước khi tai biến xảy ra cho nhà mình:

Khi sao phong gấm rủ là,

Giờ sao tan tác như hoa giữa đường.

Tà áo trắng ngày nay thỉnh thoảng con mặc đi làm để gọi là tiếp tay với mẹ, trong thời củi quế gạo châu, mẹ ơi cũng là tà áo năm nào con phải vứt đi để khâm liệm tuổi học trò vì cảnh mất cha, gia đình sa sút. Tuổi học trò thơ mộng ra đi quá sớm và tuổi đời nở ra quá vội. Cũng sự nuông chiều của mẹ những lần thức khuya dậy sớm lo cho con cặp sách đến trường nhắm một chân trời tương lai rực rỡ ánh hồng mà đem sánh với sự nuông chiều của mẹ lúc trời rưng rựng sáng kêu con dậy đi làm thực khác nhau một trời một vực. Mẹ biết con âm thầm nghĩ sao mỗi lần được đánh thức, chưa dậy liền giữa cơn ngậm ngùi của đau buồn, tiếc nhớ mênh mang. Thực là cả một trời chiêm bao gây cảnh vật đổi sao dời trong tâm hồn sen ngó

đào tơ của con. Bây giờ nhìn lại vật gì trong nhà mình con cũng thấy dậy lên bao kỷ niệm gợi lại cả một thời xưa quyến luyến không còn nữa. Chiếc tủ con, một cái ghế nhỏ mẹ thấy thấp thoáng hình ảnh ba người đã cùng mẹ chia đắng sẻ bùi trong tổ ấm uyên ương. Còn xuyên qua tấm thân già mái tóc điểm sương của mẹ, con vừa được tưởng tượng hình ảnh ba vừa được thấy hình ảnh ấy thực hiện trong mẹ tất cả nguồn yêu thương êm ái như cỏ nội mây ngàn. Mẹ ơi, con làm sao dám trách mẹ những khi biết con muốn lập gia đình; mẹ cố trì hoãn một năm, hai năm và có thể nhiều năm. Ngày con lên xe hoa là ngày mồ mả nổi lên trong lòng mẹ. Khăn lưới phủ đầu con ngày cưới là vành khăn tang quanh trái tim mẹ. Mẹ đã mất ba, bây giờ mẹ không muốn mất con. Hành động như trên đúng với tâm lý của những người mẹ góa bụa, cao niên ở mọi nơi và mọi miền. Tử vi có đúng không mà có lần mẹ nói tuổi con xung khắc với tuổi ba và trên đường trần có mặt con thì phải vắng ba. Nếu tử vi đúng như vậy thì mẹ càng có lý không co con nghĩ đến việc kết tóc xe tơ. Con vốn am hiểu rằng vì vốn thuộc gia đình khá giả mà lâm cảnh sa sút nên mẹ đôi khi tỏ ra tự ái trước tiền bạc lương bổng của mấy con, nhất là con gái út của mẹ. Nhưng con nghĩ trong cái rủi nào cũng có cái may. Đó là nhờ gặp gia biến, con mới có dịp trả hiếu cho mẹ bằng đóng góp chút ít tượng trưng. Trong những ngày mưa gào, gió lộng, đường xá ngập lụt dơ tanh, con đi làm về trễ bữa, lòng mẹ như dao cắt, nơm nớp tựa cửa trông con. Đoạn trường thay những bữa trưa vì hoàn cảnh con không về nhà được, đau đớn cho mẹ làm sao những giờ vắng bóng con. Không biết sau này khi có chồng rồi, con được một cõi lòng vàng ngọc nào thế lại được trái tim mẹ không, hả mẹ.

Cuộc đời của mẹ theo năm tháng đi vào tàn cỗi là mầm mống cho cuộc đời con đi lên. Nhưng nếu phút giây nào mẹ không còn trên cõi đời này nữa thì tấm thân lụa đào của con sẽ ra sao. Tâm trạng con sẽ ra sao khi mất mẹ mà lại bạc phúc trong khám gia đình ràn rụa nước mắt đau thương. Khi con có gia đình mà mẹ còn kéo dài kiếp sống già nua, đau yếu, buồn thảm thì ai sẽ kế bên mẹ quạt nồng ấp lạnh và chia sớt nỗi khổ tâm. Người chồng tương lai sẽ là rể thảo được coi như con ruột của mẹ không? Giá người ấy còn phải báo hiếu ai thì thân phận mẹ làm sao sống gần con. Còn nếu con vì mẹ

kéo dài kiếp sống độc thân thì tạm được một bề chữ hiếu mà tương lai con sẽ ra sao? Ngày con đưa mẹ ra nơi an nghỉ nghìn thu, lủi thủi ra về một mình một bóng dưới mái nhà này, tâm can con tan nát làm sao? Về ở với các anh ư. Quyền huynh thế phụ phải lắm. Thì chị dâu em chồng chắc mẹ quá biết hơn con. Bài toán gia đình mình như vậy đó. Tràn những đắng cay, chỉ mình mình biết, mình mình hay mà bao lần con bày tỏ cùng mẹ. Tháng ngày mẹ sống cùng con, con cho là ngọc ngà mà trời dành riêng cho kẻ bạc số không cha. Nhưng tuổi già cũng theo tháng ngày đưa mẹ tới chỗ mòn mỏi đau yếu. Càng tưởng đến tâm hồn con càng bâng khuâng chua xót. Cũng vì gia biến mà con phải sớm lìa xa mái trường thân yêu. Con tuy không tự đắc là sắc hương chim sa cá lặn nhưng với thân gái không đến đỗi trời bắt xấu mà được học hành cao tất nhiên tương lai rực rỡ hơn. Con không dám than trách ai đâu mà nghĩ tủi phận. Trong mấy năm qua, trong cuộc chọn đá thử vàng có mẹ chứng kiến chỉ là cuộc mua ân bán ái tầm thường mà rồi từ gia cảnh đến tương lai con thấy không có gì khởi sắc. Con quyết thừa một cơ hội nào đó, đi một bước khác làm lại cuộc đời mình và từ đó chuẩn bị ngày mai cho tuổi già của mẹ.

Quyết định thứ nhất là vừa đi làm vừa đi học thêm. Đi làm để gia đình khỏi cơn bế tắc về tài chính. Học thêm để vạch cho mình một tương lai rực rỡ hơn trong cương vị làm vợ, làm mẹ sau này. Điều hối tiếc nhất của con là vì sớm bỏ nhà trường và vì thấy cảnh ngộ quen biết mà chỉ gặp những người có kiến thức chỉ ngang ngửa hay hơn con chút ít. Không phải con không biết an phận như Nguyễn Đình Chiểu nói trong Lục *Vân Tiên:*

Gối rơm theo phận gối rơm

Có đâu dưới thấp, mà chồm lên cao.

Song con thiết nghĩ an phận sáng suốt là vừa nhận số trời, vừa cầu tiến theo nghĩa câu “Ta hãy giúp ta rồi trời sẽ giúp ta”. Biết bao bạn bè của con vì yên phận mù quáng hay nói đúng hơn vì không biết làm sao để tiến bộ nên đã dấn thân vào lưới yêu đương tầm thường. Ai nấy cũng tạo cho mình một tấm chồng học lực, tiền của, chức quyền đại khái như vậy đó rồi sinh con nhun nhúc, cả đời ngóc

đầu lên không nổi trong ngu dốt, nghèo nàn, khổ cực. Nay con viết cho mẹ bức thư này để mẹ biết ý định của con là con sẽ làm cho mẹ hài lòng trong thế quân bình của tình và hiếu. Con sẽ làm việc đắc lực bảo đảm tuổi già của mẹ, con sẽ tự học để tiến thân và con sẽ lập gia đình trong cái thế có thể đùm bọc mẹ gần gũi bên con để thời tang du của mẹ đầy an ủi mà thời hoa niên của con cũng rực sắc ngát hương. Thư đến đây đã khá dài. Xin mẹ cho con dừng bút và trong những thư sau con sẽ kể cho mẹ nghe nhiều tâm sự hơn nghe mẹ.

Con của mẹ! Hôn mẹ.

Thầm lặng

Trong thiên nhiên, bạn thấy sự thầm lặng làm việc một cách thầm lặng mà vô cùng đắc lực.

Một trái sầu riêng thầm lặng thành hình trong chiếc hoa sầu riêng, thầm lặng lớn lên và chín. Một tinh trùng thầm lặng thành bào thai trong cung lòng bà mẹ.

Những cánh rừng già bị vùi lấp hàng mấy thế kỷ dưới lòng đất, âm thầm thành những mỏ than.

Đất bồi của những con sông, đồi cát hay cồn san hô giữa biển, tất cả đều ra đời thầm lặng.

Trong thiên nhiên, thưa bạn, từ một trứng sâu, một hột vịt lộn, từ sự hóa thạch của những hài cốt các con vật khổng lồ đến sự vận hành của thái dương hệ, của dải ngân hà, của vô số tinh tú đều thầm lặng.

Bước sang địa hạt hoạt động vĩ đại của loài người, bạn cũng thấy thầm lặng là định luật cột trụ.

Từ cuốn *Iliad* của Homère, *Indéide* của Virgile, *Hamlet* của Shakespeare, *Truyện Kiều* của Nguyễn Du, tượng Moise của Michel Ange đều được sáng tác trong tháng rộng năm dài im lặng.

Tuyệt đối không công trình khoa học, văn học nào mà không được nhào nặn trong im lặng rồi mới rực rỡ nơi công cộng. Phân tích tác dụng của thầm lặng, bạn thấy nó ảnh hưởng trên nhiều lãnh vực.

Thầm lặng củng cố sức khỏe vì nó là cái phanh hãm sự phung phí khí lực do hành động hay lời nói thừa thãi.

Lãnh một công tác nào trong nghịch cảnh, kém phương tiện, ai cũng cho là khó quá, khó quá mà bạn xoay xở thực hiện thành công thì tôi gọi bạn là người tháo vát.

Thiên hạ cũng gọi bạn là người tháo vát nữa nếu bạn từ chân một thợ máy quèn mà nỗ lực thành ông vua xe hơi như Henry Ford, nếu bạn thoạt đầu sự nghiệp chỉ là anh lái đò mà tự học, tốt nghiệp đại học luật khoa rồi làm Tổng thống như Abraham Lincoln, nếu bạn mạo hiểm vượt trùng dương bị các bạn thủy thủ đòi quăng xuống biển câu sấu mà vẫn kiên trì thuyết dụ để đặt chân lên Mỹ châu đầu tiên như Columbus.

Dĩ nhiên ai cũng phải nhận bạn là tháo vát nếu bạn ngự giữa một rừng máy móc tinh vi nhấn nút này, bấm nút nọ, bò từ phi thuyền mẹ qua phi thuyền con, đặt chân lên mặt chị Hằng rồi ráp nối con với mẹ như một Amstrong.

Ở đây tôi không muốn bạn tháo vát để thành vĩ nhân trong những công việc vĩ đại.

Ở đây tôi chỉ muốn bạn tháo vát trong những việc hằng ngày, trong những bổn phận.

Con ong thời Archimède làm tổ cũng như con ong thời đổ bộ nguyệt cầu.

Con dồng dộc thời tổ tiên ta Nam tiến xây ổ cũng như con dồng dộc thời có trận Điện Biên Phủ. Loài vật hành động theo bản năng. Bản năng điều khiển một cách máy móc. Con người có bản năng như thú vật, song còn có cái thú vật không có, đó là lý trí. Trí năng này có nhiều công dụng như hiểu biết, phán đoán, suy luận, ký ức, tưởng tượng và sáng tạo. Với óc sáng tạo con người trở thành tháo vát.

Ở đây không hiểu sáng tạo là chế thành từ hư vô một vật gì, cũng không hiểu là phát minh siêu quần bạt chúng. Chỉ hiểu sáng tạo là vận dụng sáng kiến một cách tối đa để công việc được thiện mỹ hơn. Cũng đồng thời kê một cái ghế mà có người kê chẳng những

không gập ghềnh lại còn đặt nó ở vị trí cân đối, hoặc để xéo, hoặc để ngang, hoặc để dọc sao đó, nhìn rất ngoạn mục. Người như vậy là người tỏ ra óc sáng tạo. Họ luôn cố gắng làm tận lực từ việc nhỏ đến việc lớn với tinh thần trách nhiệm. Họ đặt danh dự vào trong các việc mà kẻ khác ủy thác. Nhìn vào công việc của họ, người ta thấy họ tự trọng. Họ không để ai bảo họ làm việc tắc trách. Những nhà luân lý gọi họ là người đắc lực. Xã hội nào cũng cần họ như cá cần nước. Một nước chậm tiến muốn chóng thoát tình trạng lạc hậu phải có nhiều những đứa con đắc lực. Động cơ thúc đẩy đà văn minh của dân tộc, của nhân loại cũng chính là những bàn tay tháo vát.

Kinh nghiệm cho người ta biết rằng óc tháo vát tập được chứ không phải không, song có thứ người tự nhiên tháo vát, tỏ ra tháo vát từ lúc nhỏ, từ lúc chưa gánh nhiều trách nhiệm. Dĩ nhiên cũng có vô số người tự nhiên không tháo vát gì hết. Làm gì họ làm lấy chừng lấy có, làm bừa bãi, làm thì phương tiện tối đa mà kết quả tối thiểu. Hạng người ấy muốn nên thân với đời phải được đào luyện tinh thần đắc lực, tháo vát.

Thầm lặng giúp tinh thần thanh tĩnh tập trung và tạo môi trường cho lý trí sáng suốt, để nảy sinh sáng kiến chính xác phán đoán.

Thầm lặng là khí hậu nuôi dưỡng ý chí hùng dũng vì ý chí tối kỵ ồn ào, náo động nội tâm.

Thầm lặng trấn áp các dục tính xấu, bắt nó khuất phục tinh thần, làm cho con người sống người hơn?

Thầm lặng tăng gia hiệu năng cho hành động vì nó kềm hãm những cử động hấp tấp, rối rít, hối hả, tất cả đều làm cho công việc khó thành công về phẩm lẫn về lượng. Nó cũng tránh cho công việc bớt bị kẻ ác tâm dòm ngó, chỉ trích, phá hoại.

Thầm lặng còn là dấu đánh trên lời nói cho nó gây uy tín. Khôn ngoan càng ít nói, lời nói càng giá trị. Xưa nay những bậc lãnh đạo thiên tài đều là những người biết bao trùm lời mình nói bằng thinh lặng huyền bí.

Thầm lặng còn là bầu khí thuận lợi để tâm hồn siêu thoát, thanh tĩnh. Vì đó những tu sĩ Công giáo, Phật giáo đến những đạo sĩ Fakir đều lấy hãm khẩu làm quan trọng trong công việc tu thân tiến đức.

Một danh sĩ nọ nói biển náo động người ta nhìn nó ít ghê sợ hơn nó im lặng. Tư tưởng ấy cũng đúng cho tướng diện con người. Biết ai thông minh mà thinh lặng bạn ngán họ hơn là họ hở môi. Thầm lặng là lò tạo uy tín cá nhân,

Thầm lặng tối hệ cho thiên nhiên, cho con người như vậy mà nhiều khi người ta hay mắc tật nói nhiều và náo động. Có kẻ lấy già hàm làm hay, làm giỏi nữa chứ. Đó là chưa nói chứng già hàm cộng với chứng ăn nói móc lò, xóc họng, tất cả đều là thuốc độc của nhân cách và là nguyên nhân của thất bại trong giao tiếp hằng ngày.

Lãnh một công tác nào trong nghịch cảnh, kém phương tiện, ai cũng cho là khó quá, khó quá mà bạn xoay xở thực hiện thành công thì tôi gọi bạn là người tháo vát.

Thiên hạ cũng gọi bạn là người tháo vát nữa nếu bạn từ chân một thợ máy quèn mà nỗ lực thành ông vua xe hơi như Henry Ford, nếu bạn thoạt đầu sự nghiệp chỉ là anh lái đò mà tự học, tốt nghiệp đại học luật khoa rồi làm Tổng thống như Abraham Lincoln, nếu bạn mạo hiểm vượt trùng dương bị các bạn thủy thủ đòi quăng xuống biển câu sấu mà vẫn kiên trì thuyết dụ để đặt chân lên Mỹ châu đầu tiên như Columbus.

Dĩ nhiên ai cũng phải nhận bạn là tháo vát nếu bạn ngự giữa một rừng máy móc tinh vi nhấn nút này, bấm nút nọ, bò từ phi thuyền mẹ qua phi thuyền con, đặt chân lên mặt chị Hằng rồi ráp nối con với mẹ như một Amstrong.

Ở đây tôi không muốn bạn tháo vát để thành vĩ nhân trong những công việc vĩ đại.

Ở đây tôi chỉ muốn bạn tháo vát trong những việc hằng ngày, trong những bổn phận.

Con ong thời Archimède làm tổ cũng như con ong thời đổ bộ nguyệt cầu.

Con dồng dộc thời tổ tiên ta Nam tiến xây ổ cũng như con dồng dộc thời có trận Điện Biên Phủ. Loài vật hành động theo bản năng. Bản năng điều khiển một cách máy móc. Con người có bản năng như thú vật, song còn có cái thú vật không có, đó là lý trí. Trí năng này có nhiều công dụng như hiểu biết, phán đoán, suy luận, ký ức, tưởng tượng và sáng tạo. Với óc sáng tạo con người trở thành tháo vát.

Ở đây không hiểu sáng tạo là chế thành từ hư vô một vật gì, cũng không hiểu là phát minh siêu quần bạt chúng. Chỉ hiểu sáng tạo là vận dụng sáng kiến một cách tối đa để công việc được thiện mỹ hơn. Cũng đồng thời kê một cái ghế mà có người kê chẳng những không gập ghềnh lại còn đặt nó ở vị trí cân đối, hoặc để xéo, hoặc để ngang, hoặc để dọc sao đó, nhìn rất ngoạn mục. Người như vậy là người tỏ ra óc sáng tạo. Họ luôn cố gắng làm tận lực từ việc nhỏ đến việc lớn với tinh thần trách nhiệm. Họ đặt danh dự vào trong các việc mà kẻ khác ủy thác. Nhìn vào công việc của họ, người ta thấy họ tự trọng. Họ không để ai bảo họ làm việc tắc trách. Những nhà luân lý gọi họ là người đắc lực. Xã hội nào cũng cần họ như cá cần nước. Một nước chậm tiến muốn chóng thoát tình trạng lạc hậu phải có nhiều những đứa con đắc lực. Động cơ thúc đẩy đà văn minh của dân tộc, của nhân loại cũng chính là những bàn tay tháo vát.

Kinh nghiệm cho người ta biết rằng óc tháo vát tập được chứ không phải không, song có thứ người tự nhiên tháo vát, tỏ ra tháo vát từ lúc nhỏ, từ lúc chưa gánh nhiều trách nhiệm. Dĩ nhiên cũng có vô số người tự nhiên không tháo vát gì hết. Làm gì họ làm lấy chừng lấy có, làm bừa bãi, làm thì phương tiện tối đa mà kết quả tối thiểu. Hạng người ấy muốn nên thân với đời phải được đào luyện tinh thần đắc lực, tháo vát.

Không ai dám tính chuyện trang nghiêm với họ

T

ại thời này là thời của nhạc Cha-Cha-Cha, rồi của Hippies, của Minijupe, của phòng trà sặc mùi thuốc thơm và uýt-ki nên có một lớp người tuổi trẻ chịu không nổi cái gì già cả, nghiêm nghị. Họ có thành kiến xấu, mặc cảm phủ nhận đối với lớp người lớn tuổi. Hạng người này bị họ coi là thuộc thế hệ cũ. Tính từ họ gán cho hạng người luống tuổi là hủ lậu.

Phán đoán của họ đúng hay sai?

Trước hết phải công bình nhận rằng có những bậc người cao niên làm việc kém hiệu năng bởi lẽ sức khỏe kiệt quệ, tinh thần lẩm cẩm, chậm lụt, không quen thích nghi với hoàn cảnh mới.

Nhưng không phải ai lớn tuổi rồi cũng vậy và tại sao người lớn tuổi không có đầu óc trẻ. Thực tế cho người ta biết rằng có vô số việc quan trọng muốn thành đạt phải được giao cho người giàu kinh nghiệm. Mà giàu kinh nghiệm thường là đứng tuổi, số tuổi trẻ tài cao, già dặn trước tuổi chỉ là thiểu số. Để có bộ óc khôn ngoan phải sống nhiều, phải thăng trầm trong đau khổ, thử thách.

Nhiều người hữu trách chỉ giao việc cho kẻ tuổi tác cũng tại họ nghi tuổi trẻ là non.

Một người cao niên phong phú kinh nghiệm mà thêm được đầu óc trẻ trung thì một tuổi trẻ theo không kịp. Chỉ phiền là một số đông bây giờ già cả thì tâm hồn già nua. Họ hủ lậu mà còn ngoan cố bảo thủ điều hủ lậu đến thành lì lợm. Họ không thích nghi với xã hội giới trẻ mà lại còn bắt tuổi trẻ thích nghi nếp cũ của mình nữa.

Thứ già lão từ hình hài đến óc não như vậy thì đáng trách đã đành. Nhưng không vì lý do đó mà tuổi già hết xài và bất cứ tuổi trẻ nào cũng hữu dụng.

Tuổi trẻ nên lưu ý rằng vấn đề đắc lực không phải là vấn đề phân biệt tuổi tác mà là vấn đề làm nên việc. Điều kiện tối thiểu để làm nên là bộ óc sáng suốt và nhiệt huyết.

Nếu luống tuổi, đầu óc sáng suốt thì phải nhóm trong lòng mình lửa hăng hái, cái mà tuổi trẻ có dư song lại thiếu già dặn. Người bạn trẻ chỉ biết hăng hái, thích vui vẻ, đùa cợt, viện lý là sống đầy đủ tuổi xuân nhưng phải coi chừng mình là kẻ để người ta giao du cho giải trí chứ không phải để làm việc, càng không phải để giao việc lớn.

Một số đông bạn trẻ tưởng rằng mình ăn nói, mình tỏ vẻ vui nhộn, cười cợt, chạy theo các mốt mới thì ai cũng thích, ai cũng tin tưởng mình. Họ có dè đâu mình chỉ làm một thứ trò cho nhiều người trong một giai đoạn. Ngay trong bụng kẻ thường giao du với mình, thích mình thì có thích, còn kính trọng tin tưởng thì chưa chắc.

Cho hay rằng xã giao là một chuyện còn làm việc là chuyện khác. Làm việc đòi vốn học vững, đòi óc sâu sắc, đòi kinh nghiệm, đòi tháo vát, đòi thích nghi. Còn cả chục thứ đòi khác.

Ngay trong lãnh vực hôn nhân cũng vậy. Những bạn trai bạn gái, cà rỡn, tếu, thường có bồ bịch, đào kép đông. Song khi tính chuyện đôi bạn trang nghiêm người ta tính với kẻ khác, là kẻ quan niệm đời uyên ương theo kiểu người lớn chứ không phải theo kiểu trò đùa. Tại vì từ cha mẹ đến nhà giáo không nói cho vô số thiếu nữ biết vấn đề trên, nên họ cà rỡn với yêu đương mà làm con thiêu thân lót đường cho vô số cuộc hôn nhân xây trên mồ mả của vô số con tim tan vỡ và bị phản bội.

Trước một ngày tôi viết cho bạn đây, tôi được nghe thuật lại một chuyện tình đẫm lệ thế này. Một sĩ quan quân y nọ yêu một thiếu nữ mà mẹ chàng cho là không môn đăng hộ đối. Mặc dù mẹ cấm cản, chàng cương quyết lấy nàng, rồi có con với nàng được hai tháng. Mẹ chàng biết được tự tử, ngất ngư, được đem vô nhà thương rửa

ruột. Hoàn hồn, buộc chàng làm đám cưới với một nữ bác sĩ nọ. Chàng nặng chữ hiếu hay sao không biết, làm đám cưới với cô này. Người yêu cũ của chàng sầu thảm, lặng lẽ bỏ nhà ra đi, mang con theo, đến tá túc nhà một cô bạn. Sau khi tan xác pháo hôn lễ, chàng vội vã đi kiếm mẹ con kẻ bị phụ tình.

Đọc đến đây chắc bạn thấy đủ thứ rắc rối nhô lên. Nghe đâu người đàn bà có con định đem con cho cô nhi viện, rồi lại chửi bà già tự tử hụt một keo cho đã nư. Chửi thì chửi mà giải quyết được cái gì? Còn phía chàng thì sao? Ngay lúc chàng nghe theo tiếng gọi của hiếu thảo gì đó, bỏ tổ uyên ương cũ ra đi là chàng đã xô vào sầu thảm, dở dang hai thiếu phụ và thả bơ vơ một đứa con vô tội không quyền kêu cha mình là cha.

Sở dĩ từ chàng đến nàng gặp cảnh khốn đốn như vậy là vì cả hai người làm một việc trang nghiêm bằng một cách không trang nghiêm. Chàng là một đàn ông chưa tự lập, không tự quyết lại tự trao cho mình trách nhiệm làm chồng làm cha rồi đào nhiệm. Nàng tự hiến làm con thiêu thân tình cảm mà trước sau không dò cho tận ngọn nguồn rạch sông. Chắc chắn là hồi chuyện chưa đổ bể chàng đã từng quả quyết với nàng:

Đường xa chớ ngại Ngô Lào

Muôn ngàn hãy cứ trông vào một ta.

Song khi bị áp lực gia đình hay biết chừng đâu do cái gì… chàng trở mặt nói với nàng:

Liệu mà xa chạy cao bay

Ái ân ta có ngần này mà thôi.

Tóm lại, trong bất cứ vấn đề nào, tối cần thành công là tinh thần nghiêm túc. Không thể làm một việc trọng đại một cách đùa cợt. Không phải hễ già cả thì tất nhiên già dặn và người ta vẫn có thể vừa trẻ vừa nghiêm trang. Nhưng nghiêm trang không có nghĩa là già nua mà phải đủ tươi trẻ để đủ nhiệt huyết thành công. Trẻ nào

cũng sợ mình già mà không việc lớn nào không cần bộ óc lão thành, hiểu theo nghĩa trui luyện chắc chắn.

Bạc mạng hay tự tra gông vào cổ

H

ùng mồ côi cha, làm trung úy với đồng lương cố định, nuôi một mẹ và bốn em dại. Chàng say mê một ca sĩ phòng trà. Chàng và nàng sau thời gian dan díu, lấy nhau theo hình thức tiền dâm hậu thú.

Cuộc tình duyên của chàng bị bà mẹ phản đối kịch liệt mà chàng nhất định bước tới và cho rằng duyên trời định ai cũng có số phận.

Một năm rưỡi sau, chàng và nàng có một con. Chàng bị đổi đi phục vụ ở một đơn vị tuyến đầu. Lương chàng thiếu lên hụt xuống để nuôi cả gia đình. Vợ chàng đã tắt giọng oanh vàng, trở về với cốt người con gái thất học và đủ thứ tật xấu. Rồi vì quá lâu xa vắng chàng, một buổi chiều nọ nàng bỏ con lại cho chàng bơ vơ, ra đi theo tiếng gọi của tình yêu ngang trái do sức rủ quến[14] của một tên sở khanh cùng xóm. Chàng ở lại, xa xôi, mẹ già, con dại, với số lương chết đói chỉ biết kêu trời. Bạn thử xét coi hôn nhân của chàng đã dang dở do trời hay do ai?

Tôi xin kể cho bạn một trường hợp tự tử trong hôn nhân nữa nhé.

Nàng mồ côi cha, con út, có mấy anh, kẻ đã lập gia đình, vài người chưa, phần lớn kẹt trong quân đội. Trong tuổi học trò nàng đã yêu một sĩ quan bạn của mấy anh nàng. Chàng còn cha và kế mẫu, đang phục vụ ở một đơn vị hỏa tuyến. Sau ngày cha nàng mất, mẹ nàng thủ tiết nuôi con. Do một gia biến, gia đình nàng sống trong cảnh suy sụp. Nàng phải bỏ học, đi làm. Vấn đề nan giải đặt ra cho nàng là có nên lập gia đình với người yêu đã kéo dài cùng nàng ba, bốn năm đến thành già nhân nghĩa non vợ chồng không? Mẹ nàng chống việc lấy chồng sớm vì cho rằng nàng ra đi là bà mất tất cả. Nàng cũng thấy vô cùng chua xót khi lên xe hoa bỏ mẹ già ở lại một

mình, một bóng. Mẹ về ở với các anh nàng thì sợ cảnh mẹ chồng nàng dâu xích mích. Mẹ theo con gái thì nàng ngại vì chồng còn cha ruột. Vả lại bà mẹ cũng có mặc cảm ngại ngùng tá túc rể con. Trong khi kéo dài cuộc tình duyên không đâu vào đâu như vậy, chàng ở xa xôi, đang được một mớ người yêu nào đó theo đuổi… Thực tế não nùng hiện ra trước mắt nàng là nếu lập gia đình ngay, nàng phải bỏ mẹ côi cút, cuốn gói theo chồng sống với đồng lương hết sức là eo hẹp! Gia cảnh nàng đã suy sụp càng suy sụp thêm. Tưởng tượng thực tế ấy, nàng đã bắt ớn lạnh rồi chứ chưa nói đến sống nó, chịu đựng nó cả một kiếp.

Phân tích hai trường hợp trên, bạn thấy trong hôn nhân "có trời mà cũng có ta". Số mệnh ở đâu không biết chứ khi thấy cái họa mà tự ý nhắm mắt chuôi đầu vào thì không gặp họa sao được. Như trong trường hợp thứ nhất, chàng thanh niên mù quáng mê cô ca sĩ bất kể lời khuyên của mẹ. Không phải không nên cưới ca sĩ nhưng không nên cưới một thiếu nữ chỉ vì họ ca sĩ mà coi thường các điều kiện khác như học vấn, sức khỏe, đức hạnh. Tiếng oanh vàng sớm muộn rồi cũng tắt. Nó là ngôi sao sáng thật đấy mà là ngôi sao xẹt. Có nghệ sĩ vì nhiều lý do đeo trên vai cái bạc mệnh nên ai non tay ấn kết tóc xe tơ cùng họ khó khỏi bị lây cái bạc mệnh của họ. Tiếng bạc mệnh ở đây không có nghĩa siêu hình mà có nghĩa đơn sơ là họ ít học ham tiền, trắc nết, lẳng lơ, nông cạn. Trong cách chọn đôi bạn, họ nhìn gà ra cú nhìn cú ra gà. Vì hiếu sắc mà trao nhẫn cưới vào tay họ có khác nào tròng vào cổ mình cái án chung thân không?

Còn trong trường hợp dưới thì sao? Nếu chàng thấy chưa đủ điều kiện kinh tế để cưới nàng thì cả hai đừng hứa hẹn chi hết mà chỉ giữ tình bạn rồi mạnh ai nấy lo làm ăn. Lấy nhau chưa được mà chèo bẻo đặng chi. Vả lại thời tiền hôn nhân mà kéo dài nhằng coi chừng người ta sẽ dễ coi thường nhau trong hôn nhân. Người ta hưởng trước tuần trăng mật đi hồi nào và thấy còn lại toàn những bổn phận và bổn phận trong mối tình đã cũ mèm.

Nếu nàng không theo giải quyết trên mà gọi là trung tín mối tình đầu, nhảy đại vào hôn nhân có lạ gì đâu kết quả của liều lĩnh và rơi lệ. Mẹ già yếu, gần đất xa trời thui thủi sống một mình hoặc trong

cảnh trí đều tủi phận, đều đắng cay từ bà đến con gái. Còn gia cảnh suy sụp thì dĩ nhiên nàng không chống đỡ nổi mà còn làm cho bi đát hơn, một thứ bi đát không rút chân được, kêu trời không thấu, càng bước tới, đoạn trường càng che phủ trong kiếp lưu đày tình cảm tối om om.

Biết bao nhiêu việc trên đời, không riêng việc lứa đôi, xét kỹ từ nhân đến quả, thấy rõ rằng tại ta trăm phần trăm, chứ không tại số tại trời gì cả. Nó đơn sơ như đút tay vào miệng hổ mang thì kết quả là sôi đờm vậy. Bạn nghĩ coi cái đó tại ai, cái gì. Đau đớn thay cho họ là họ không được ai nhấn mạnh cho biết rằng trên phân nửa tương lai họ nằm trong tay họ. Đau đớn thay nhiều bạn trẻ hoặc thất học hoặc chỉ có cái học thi cử theo kiểu nhà trường ly dị với cuộc đời. Đời họ nằm trong cục phấn họ cầm vẽ lên chiếc bảng kiếp nhân sinh, phần lớn họ vẽ sao thì ra vậy. Hễ họ bỏ học sớm thì vốn văn hóa dùng không đủ. Hễ họ chỉ học cái học chuyên môn thì ra đời dốt hàng chục, hàng trăm khoa khác, hễ họ yêu đương cẩu thả thì trái tim tan nát. Họ chọn trật nghề thì nồi gạo gia đình bấp bênh. Định mệnh con người mổ xẻ ra vậy là đại khái đó bạn.

Làm việc giữa xã hội, vấn đề đặt ra cho bạn là làm đắc nhân tâm và làm đắc lực.

Làm đắc nhân tâm là làm việc gì không đụng chạm tự ái kẻ khác, làm kẻ khác hài lòng, muốn gần gũi, hợp tác với mình, mến mình, coi mình như bạn thân.

Tại sao phải đắc nhân tâm? Có vô số lý do căn bản là để công việc của mình chẳng những khỏi bị phá mà còn được giúp thành công. Còn bạn hỏi tôi tại sao sợ công việc bị phá thì tôi xin bạn chỉ lưu ý điều này thôi. Là trong xã hội không cần gì bạn ghét ai, nội bạn làm điều gì hay là đủ cho cả lố người ghét bạn rồi. Ánh sáng xua đuổi bóng tối mà bóng tối không chạy ra xa bao vây nó sao được.

Ngoài sự bị phá, công việc còn cầu được nhiều tay trợ tiếp. Xưa nay có ai làm nên việc gì to lớn mà làm cu ki một mình. Việc nào cũng mang hình ảnh xã hội. Nếu việc cần xã hội mà không đắc nhân tâm thì có phải xúi xã hội phá hoại mình không?

Thế nhưng trong thực tế, có phải ai cũng đắc nhân tâm đâu. Tôi muốn nói những người khó tính. Trước hết bạn đừng lộn người khó tính với người kỹ lưỡng.

Kỹ lưỡng là do óc nhìn phân tích sáng suốt, nhìn tổng hợp các vấn đề, không sót và cũng không sơ vấn đề nào cả.

Người kỹ lưỡng là người sâu sắc, thâm trầm. Điều khiển một cơ quan từ đại sự đến việc biết một cầu tiêu nghẹt, người kỹ lưỡng đều biết. Họ biết để họ điều khiển kẻ khác hành động.

Nhân viên nào không phân biệt người kỹ lưỡng với người nhỏ mọn, cho rằng người kỹ lưỡng khó. Song trong thực tế, nếu người có giáo dục cao, thường là người khoan dung. Họ biết cấp dưới làm bậy, mà có nhiều việc họ bỏ qua. Vấn đề quan trọng là họ biết đức tính ấy là đức tính của nhà lãnh đạo. Ở đây tôi muốn bàn riêng với bạn về người khó tính, thứ người làm việc ở đâu cũng bị chúng ghét. Họ là người thờ lòng tự ái như dân Do Thái ngày xưa thờ bò vàng. Họ là người bất khả xâm phạm, là kẻ thập toàn. Không ai được nói động đến họ. Y như con nhím, họ xừng xộ lên lúc lòng tự ái bị khiêu khích. Họ hờn mát. Họ giận ghét, ganh tị lặt vặt. Là một cấp dưới cần được chỉ huy, chỉ dẫn mà tỏ ra như kẻ không cái gì không biết và cơ hồ như chực hờ để ai nói động đến thì gây lộn.

Người khó tính dĩ nhiên là người ưa bắt lỗi, bắt phải. Nếu là cấp nhỏ, nếu là người ăn kẻ ở thì họ lì lợm, cứng đầu và nếu thất học thì họ thô lỗ, tục tằn.

Nếu bản tính nóng thì họ hỗn ẩu, ăn nói như phóng dao găm vào mặt người lớn tuổi hơn họ. Họ sửa lưng kẻ chung quanh. Họ lên mặt thầy đời, làm cho ai làm việc chung với họ phải mất mặt. Trong trường hợp họ giữ những vai trò khá quan trọng, thấy kẻ khác cần mình thì làm núng, nay yêu sách việc này, mai yêu sách việc kia.

Người khó tính sau cùng tạo xung quanh mình một vòng đai toàn những người ghét họ bằng cách họ không bằng lòng ai cả. Nói cách khác là không ai chịu nổi họ.

Tức cười một cách đáng thương hại là họ không thạo việc mà hễ cấp trên hay ai chỉ dẫn, họ không lo học, hay chữa dở mà lo đi cãi lộn, cãi lấy thắng làm oai hùng và cho vậy là khôn. Trong xã hội, xét cho cùng thì ai mà cần ai và mọi người đều cần lẫn nhau. Người ta phải nể nhau để đắc lực. Nể nhau là hãm tự ái của mình lại, trọng tự ái kẻ khác.

Người không tự trọng trở thành người không tế nhị và lì lợm. Song tự trọng khác tự ái quá lố. Người tự ái là người chưa thuần, chưa chính, chưa được mài dũa. Họ là con nai tơ, là thuyền chưa dạn sóng. Chỉ những tâm hồn lão luyện, cao cả mới mỉm cười được khi bị đứa thất phu nhổ khạc vào tự ái. Bất cứ danh nhân nào để lại cho đời những công trình bất hủ đều là những người dám tự chà đạp tự ái của mình, phớt lờ khi kẻ không hiểu mình cười mình, ngạo mình, bỏ qua những ăn thua lặt vặt để mưu đồ việc lớn.

Máu anh hùng

Ở

đây tôi không bàn thứ máu anh hùng của đứa thất phu hễ nghe ai thách thì xốc đến chửi, nghe ai khích thì nhào đến đánh rồi hậu quả sẽ ra sao thì ra. Thứ anh hùng lá cải của người hành động theo thú tính, theo tình dục ấy bạn và tôi đã biết trong cuốn *Đức điềm tĩnh* nhất là cuốn *Lên heo xuống chó.*

Tôi cũng không đề cập với bạn thứ máu anh hùng của một số bạn trẻ nhiễm đọc tiểu thuyết kiếm hiệp ưa huênh hoang cho mình thông minh, thượng trí, ngày tối gặp ai cũng nói toàn chuyện mộng lớn thuộc loại vời biển, lấp sông, đội đá vá trời.

Không! Ở đây tôi thảo luận với người bạn trẻ về những mơ ước chân thành mà họ ấp ủ từ khi còn trên ghế nhà trường.

Có thể nói không người bạn trẻ nào lúc còn là học sinh, sinh viên mà không nuôi trong lòng những “mộng con mộng lớn”.

Người thì mong sau này thành một nhà thám hiểm như Columbus, một nhà phát minh như Newton, một văn hào như Hemingway, một nhà leo núi như Tensing, một thánh nhân như Francoirs d’Assise, một họa sĩ như Van Gogh, một ca sĩ như Brigite Bardot. Người khác mơ trong tương lai sẽ làm một Nguyễn Huệ hay Napoleon, một Henry Ford hay André Carnegie. Một tổng thống Kennedy hay một Amstrong đổ bộ nguyệt cầu.

Các mộng đồ ấy như lò lửa nung chí người bạn trẻ say mê sách đèn.

Hầu hết những ai thành công trên đời lúc còn xuân đều mang lên vai một thần tượng vĩ nhân.

Thứ mong ước thơ mộng và cao cả ấy là thứ mong ước thuốc bổ trên con đường lập chí.

Có điều là người bạn trẻ nên đề phòng những nguy hiểm sau đây:

1. Thả hồn trong mộng khiến mộng thành ảo tưởng và biến mình thành con người siêu thực tế.

2. Cứ chờ đại sự mới hành động nên khinh thường các việc nhỏ nhất là những bổn phận nhỏ.

Làm vĩ nhân thì hay lắm mà trong đời đại sự không đến cho ta như cơm bữa. Còn phận sự theo sát ta như hình với bóng. Vợ chồng có trách nhiệm với nhau. Người cha với cả chục miệng ăn trong gia đình. Nhà giáo với lớp học. Một công chức đối với bộ, nha, sở, phòng. Một tu viện trưởng đối với các tu sinh, tu sĩ. Đâu đâu bạn cũng thấy bổn phận. Người có thực giá trị là người chu toàn các bổn phận nhỏ. Ai nấu không xong một bữa ăn đạm bạc, người ấy đừng mong dọn xong một buổi tiệc.

Hằng ngày bạn gặp nhiều bạn bè đến chơi nhà; đến sở bạn làm, nói cho bạn nghe những trù tính vĩ đại của họ. Bạn cũng nghe họ chỉ trích chế độ này, tôn giáo nọ, đảng phái kia. Họ lên án đời tư, đời công của cá nhân. Sáng kiến công việc nào của ai họ cũng cho là “chả ra cái gì”. Cái gì của họ không biết là cái gì mà không ai làm việc gì lại khỏi bị họ kết án là chả ra cái gì.

Đó là thứ bịnh phun nọc độc và mò trăng đáy nước của vô số trí thức chỉ có vốn học chủ trí, khoa bảng, siêu thực tế, non kinh nghiệm ở nhiều quốc gia hậu tiến, giặc giã.

Những nhà lãnh đạo quốc gia nào nhẹ bóng vía sẽ phải điên cái đầu với mặt trận chỉ trích của hạng người ấy. Nhà cầm quyền nào già tay ấn, không ngán họ chỉ trích, lựa việc giao cho họ. Đụng đầu với thực tế, họ lúng túng, gàn dở và thường là nạn nhân của thất bại. Tức cười đến rơi lệ là vừa thất bại đến ê chề thì nói đủ thứ tại, bị… Thứ trí thức ấy chỉ để làm vua với vợ con chứ không phải là người đắc lực cho xã hội. Người đắc lực là người anh hùng trong im lặng,

trước cặp mắt hờ hững của nhiều người, làm xong tất cả những bổn phận hằng ngày với tất cả niềm an vui trong tâm hồn đến khi xã hội.

Đời trai

T

rong cuốn Bạn trai *trên đường sự nghiệp* tôi đã vạch cho bạn những nét chính yếu để tổ chức một đời trai. Còn mấy điểm thực tiễn tôi muốn viết thêm cho bạn ở đây.

Một người con gái sánh với một người con trai có cái lợi rõ rệt này. Là người con gái có thể ít học, không nghề nghiệp miễn tốt số tơ duyên bỗng một sớm một chiều trở thành bà bác sĩ, bà kỹ sư, bà luật sư cạnh ông chồng đứng mũi chịu sào cho mình mọi phương diện. Rồi nếu thần may chiếu cố ông chồng thì vợ tại sao không là bà bộ trưởng, thủ tướng, tổng thống. Sự nghiệp người con gái được xây ngang hông mà nhiều khi rất bảo đảm miễn là họ khôn ngoan biết lựa chồng.

Còn con trai lận đận hơn nhiều. Phải học hành, thi cử đỗ đạt, phải có nghề nghiệp bảo đảm, phải có vận may để chụp chức vị trong xã hội. Người con trai ít khi lập gia đình với người con gái học cao hơn mình, giàu sang hơn mình. Nếu có thì những trường hợp ấy có nhiều vấn đề được đặt ra như đào mỏ, như bị phía vợ coi rẻ, như bị thiên hạ nhìn bằng cặp mắt xoi xiểm... Cứ chung cưới vợ là đùm bọc chứ không phải nương thân. Mà vì đùm bọc như vậy nên đời trai đòi quá nhiều điều kiện. Nguyễn Công Trứ bảo:

Đã mang tiếng ở trong trời đất

Phải có danh gì với núi sông

Xét cho kỹ, ở trong trời đất chẳng những có danh mà còn phải có hàng chục thứ khác nữa mà người đàn ông không có thì vợ con khốn đốn.

Cái phải có tối thiểu là có ăn mặc đầy đủ đi đã. Mà thời này vật giá leo thang như vậy đó bạn nghĩ sao?

Bạn hãy tưởng tượng cho tôi một gia đình vợ chồng có sáu con thôi và chồng làm lương lối mười mấy ngàn đi. Tiền ăn uống, tiền con học hành, tiền con bịnh vợ sinh. Và có thể là tiền nhà, tiền hụi nữa. Rồi chồng bao lâu sắm thêm một bộ đồ vét tông, vợ bao lâu mới sắm thêm một món nữ trang.

Mà trong cái sống đâu phải chỉ lo cái ăn cái mặc. Là con người, ông chồng còn bao nhiêu cái khác phải lo để sống cao nhã thân phận con người mình, của vợ, của con mình nữa chứ.

Ngoài những giờ làm con trâu cày toát mồ hôi chạy tiền nuôi vợ nuôi con, chồng còn phải học thêm một sinh ngữ, một khoa học nào đó. Không học thêm, ra trường quăng sách vở, sau năm ba năm vốn học nhà trường, kể cả đại học, còn lại cái gì? Vợ con trong thời đại này nghĩ sao về một người chồng, một người cha vì miếng ăn manh mặc mà càng ngày càng ngu đần. Cần học thêm, cần tiến bộ để làm ăn đắc lực nghĩa là cần chảy mồ hôi trán để gia đình đứng vững về mặt kinh tế, nhưng đời người có phải là một cuộc đóng đinh, một chuyến lưu đày cầm cố, chung thân đâu. Cũng có lúc người chồng thảnh thơi đọc một bài thơ, ngắm một bức tranh, vợ nghe một dòng nhạc, ngắm một lọ hoa chứ?

Mà muốn được vậy người đàn ông phải tính sao?

Có nên ra đời liều lĩnh không? Có nên bỏ học đại, chọn nghề đại, cưới vợ đại, rồi sau ra sao thì ra không? Sẽ không có phép lạ xảy ra đâu. Cái ra sao ấy gần trăm phần trăm là tùy nguyên nhân của nó.

Bỏ học đại thì dốt cái mình phải biết. Đang học thuốc, học luật mà không học đến nơi, đổi qua học văn chương, học toán hay đi lính thì tình trạng cái gì cũng dở dở ương ương. Đi lính mà không học thêm thì sau một vài năm vốn học nhà trường sẽ mòn dần. Đơn sơ là như vậy. Đơn sơ như không ăn thì đói hay ăn táp nham thì khổ bao tử.

Chọn nghề đại, bỏ nghề đại thì nghề không chuẩn bị hợp khả năng sở thích thì nghề không tinh vi khó bảo đảm tiền bạc. Nghề mà bấp bênh thì sinh hoạt nào cũng điêu đứng và hằng lố hậu quả khốc hại tiếp diễn.

Còn cưới vợ đại thì có khác gì thò tay vào hang rắn hổ thử coi cái gì xảy ra? Ai có kinh nghiệm về đôi bạn, mới nghe mấy tiếng cưới vợ đại cũng bắt ớn xương sống rồi chứ đừng nói chi thực hiện việc đó. Khổ gì còn có thể dễ gỡ, chứ khổ hôn nhân là cái khổ thấm tận đường gân ống huyết của con người, khổ từ tâm khổ ra, khổ kêu trời không thấu, khổ đáng thương hại mà không ai cứu mình được. Ở đời có thứ khổ tù tội, mất thanh danh nhưng đặc biệt cái khổ hôn nhân là tự mình treo cái gông khổ vào cổ mình và sức ác liệt của nó không lưỡi bút nào tả xiết. Vô số danh nhân kết duyên cùng ác quỷ, hai phần ba cuộc đời là hễ danh vọng lên cao bao nhiêu thì tim gan bầm dập, xào úa bấy nhiêu.

Đấy, đại loại những việc lớn trên đời mà làm đại, thì hậu quả trả đũa không gớm tay như vậy đó.

Thưa bạn! Người bạn trai tôi đã hoặc chưa quen biết. Trừ trường hợp bạn có sự nghiệp huy hoàng, có lúc nào bạn trầm tư, nhìn lại toàn bộ cuộc đời của bạn không?

Hiện giờ bạn bao nhiêu tuổi rồi? Đỗ cấp bằng gì? Vốn học ra sao? Chức vị nào trong xã hội? Chức vị đó bền không? Danh vọng đến đâu rồi. Của tiền bao nhiêu? Hạnh phúc gia đình không? Có làm gì để lại cho đời chưa? Trong thời giặc bạn làm gì. Lúc thanh bình bạn làm chi? Hồi nào giờ đời bạn sướng hay khổ. Hiện tại của bạn ra sao? Tương lai bạn thế nào? Nó rực rỡ không?

Mấy câu hỏi ấy giúp bạn chuẩn bị một chuyến đi mới, bắt đầu từ đây, cho cuộc đời bạn nở hoa hơn. Đó chắc là niềm hy vọng và cũng là niềm khát vọng của bạn.

Gửi con

A

pollo! Con trai yêu quý nhất của ba. Nếu có ai viết một bức thư lòng gửi cho một người con trai yêu quý nhất đời mình, người con trai lý tưởng, người con trai chưa ra đời, người con trai chưa tượng thai, thì Apollo ngọc ngà của ba ơi, người ấy chính là ba. Hôm nay một chiều mưa rơi gió lộng của miền Nam được tiếng là mưa nắng giao hòa này, ba buồn quá, buồn ngấm nghiền tận tâm can và buồn ấy chuyển thành niềm hy vọng ba đặt trọn nơi con. Chừng con ra đời, mười mấy năm sau hay vài chục năm sau cũng không sao, con sẽ đọc những lời tâm huyết ba viết cho con chiều nay. Có thể lúc ấy ba không còn nữa mà hy vọng có mẹ con sẽ cho con biết tại sao con chưa ra đời mà ba đã viết thư cho con. Nếu có tiền định, nếu có duyên kiếp thì chắc hiện giờ tuy con còn đang trong hư vô, con đã linh cảm tấc lòng của một người cha tha thiết yêu con và triền miên mong muốn đời con luôn là mùa hoa nở. Ba định viết cho con nhiều vấn đề mà trong thư này ba chỉ nói cho con về hạnh phúc uyên ương thôi. Con chịu không cục cưng của ba. Ba không biết ý ba viết có sâu sắc không song chắc là nồng nàn lắm vì ba viết trong tình yêu mến con tha thiết. Ba tin tưởng con là hình ảnh kiều diễm dịu hiền của mẹ con và ẩn tàng bên trong bộ óc đang vươn mình lên lập chí như cánh chim bằng lướt gió.

Trước khi ba dồn hết tâm tư lên trang giấy trắng để nhắn nhủ con về vấn đề then chốt nhất của nhân loại, ba đọc tại một tiệm tóc nọ trên một tờ báo đăng tin có nữ giáo sư kia đã luống tuổi bị tòa lên án một năm tù vì tội “dụ dỗ trai vị thành niên”. Đọc đến đây chắc con đang cười đó phải không Apollo của ba? Để ba nói tiếp: Nàng ngồi tù lòng tan nát như tương vì nhớ chàng, một thứ chàng tuổi em út mà được coi như anh, như hoàng tử. Nàng ngồi tù thật, còn chàng ngồi tù trong đáy mắt nàng. Mỗi lần mẹ ruột vào thăm, nàng chỉ biết đầm đìa tuôn lệ rồi nghẹn ngào úp mặt bên vai mẹ. Đường hầm nào sau cùng cũng chấm dứt hả con. Thế là 365 ngày chôn vùi đời má phấn

giữa bốn bức tường lạnh lẽo lẻ loi nàng ra khỏi ngục tù đi tìm chàng. Con nhớ chuyện Trầu cau không? Thì cũng y như người con gái nào đó lang thang bên bờ suối tìm người yêu, nàng đi kiếm chàng cho kỳ được. Tao phùng diễn ra giữa hai người, mà hỡi ơi! Cả một bầu trời tang chế sụp đổ trên đầu nàng, trong lòng nàng. Chàng gặp nàng nói vài ba câu qua loa vì ở đằng xa kia có một sắc nước hương trời đang chờ chàng, chờ rất yên tâm vì cho chàng đang xã giao với một người bạn thuộc loại chị hai. Lòng con có se thắt lại như ruột của một con vượn nào đó trong chuyện thần tiên đứt từng đoạn mà người đời lấy tích để cắt nghĩa hai chữ đoạn trường không?

Dĩ nhiên là nàng khóc đấy. Đôi mắt nàng là hai giếng lệ vô bờ. Mà chắc chắn là chàng để nàng khóc mặc kệ nàng. Nàng khóc trong khi chàng xe duyên mới. Con thấy bẽ bàng không con! Xét cho cùng lý thì trách ai bây giờ? Trách chàng hay trách nàng? Nàng yêu thật, yêu đắm đuối, nghĩa là theo tiếng gọi con tim. Song nàng quên định luật tâm lý thông thường này gái mà nhỏ hơn trai cả mười mấy kia, sau khi thành đôi bạn, có con đông còn dám già nua hơn chồng huống hồ tuổi đôi bên ngang ngửa mới yêu nhau mà đã ra tuồng chị em. Tình ngang trái thì chứa chan thú vị đấy nhưng tim chàng còn hai ngỏ. Một đưa về nhân nghĩa, một đưa về xác thịt. Đáng lý thì cả nên dung hòa song trong thực tế cái sau thường thắng trước nếu cái trước chưa có nền móng vững chắc. Người ta nói lý trí không làm chủ được con tim là vậy đó.

Điều ba muốn nói với con nhân câu chuyện tình đẫm lệ trên là trên đường tình ái, tính sai một bước là cuộc đời bầm dập, vết thương lòng ấy là một bóng ma theo đuổi ta, ảnh hưởng suốt con đường sự nghiệp của ta.

Nhiều người đàn ông sẽ nói với con rằng ngày họ lập gia đình là ngày họ đặt một trái tim nào đó lên biết bao nhiêu trái tim khác, trong thời gian qua đóng vai trò lót đường. Rồi cũng thời gian qua sẽ có nhiều bạn gái nói với con rằng lấy chồng là một chuyện còn hưởng lạc trước khi về nhà chồng là chuyện khác. Nếu một số thiếu nữ thích nghe một người tình nói với mình rằng không bao giờ bời

lăng nhăng thì có vô số thiếu nữ thích người của mình trong dĩ vãng là tay sành sỏi hoa nguyệt. Người ta còn sẽ nói với con đủ thứ lý để binh vực sự trụy lạc tiền hôn, sự chia sẻ lòng thủy chung. Nhưng con nên tin ba rằng nếu mình coi rẻ hôn nhân, thì hôn nhân sẽ trả đũa mình. Sự trừng phạt của nó rất nghiêm khắc đến đỗi nhiều sự nghiệp tan đổ mà đương sự vẫn sầu thảm suốt đời.

Trong việc chọn đá thử vàng, vấn đề tâm lý thực tiễn con đừng coi thường. Đàn ông ai cũng nặng nề về ham sắc và hay tưởng rằng hễ gương mặt đẹp thì tâm hồn tất nhiên cao thượng. Điều đó không nhất thiết như vậy đâu? Con đừng suy bụng ta ra bụng người mà tưởng rằng thiếu nữ nào yêu con cũng nghĩ như con. Con sẽ gặp những người nhan sắc con không vừa ý mà có tâm hồn hợp với lý tưởng của con. Đau đớn thay họ yêu con mà con không yêu họ. Rồi con sẽ theo đuổi những hương sắc rực rỡ mà tâm hồn tầm thường, không như con tưởng chút nào cả. Con bán đứt vốn đứt lời trái tim cho họ mà họ cứ lạnh lạt với con, hoặc lường gạt con hoặc theo đuổi một chàng trai nào đó mà giá trị sánh với con một trời một vực. Con đừng ngạc nhiên nhé. Hạng gái ấy hành động như vậy là hợp lý đối với họ. Người mọi không ăn được sữa chua, phó mách[15], con có trách họ được không? Tại từ lâu họ quen ăn những món cố hữu của họ rồi. Con hút xì gà thấy khoái chứ bác nông dân nào đó quanh năm hút thuốc giồng, được mời xì gà có thèm đâu.

Cái hại của sự ái ân tạp nham nhiều người làm cho người ta tuyển chọn khó. Con sẽ bị lương tâm trách móc đại khái là cô này có gì đó xấu với mình đâu mà mình dứt khoát, cô kia từ lâu đối với mình như bát nước đầy tại sao mình phụ người ta. Trong khi đó người ta có dư điều kiện thành người trăm năm lý tưởng mà con không trọn vẹn yêu họ. Đối với người cũ là gia nhân nghĩa non vợ chồng nhất là chữ ân lại buộc chữ tình lây dây. Con nói là theo tiếng lương tâm mà kỳ thực chính lương tâm hành khổ con. Con bị lương tâm dày xéo nên bối rối không biết quyết định làm sao. Mà coi chừng sau cùng con sẽ mất tất cả vì chính con, con không trọn vẹn cho ai thì ai lại đi trọn vẹn cho con. Đấy, con thấy cái hại của giao tiếp ái ân bừa bãi chưa. Con cười bà bếp đi chợ lỡ mua của dở, đến chừng gặp

của ngon chẳng biết làm sao mua không? Trong việc chọn mặt gửi vàng con đề phòng làm thứ bà bếp như vậy nhé.

Ba biết con lúc nào cũng khao khát người lý tưởng. Khao khát như vậy mà nên nhớ rằng chính mình không ba vuông bảy tròn thì người đời ai cũng có giá trị tương đối thôi. Ăn ổi phải nuốt hột ổi. Người con định trao thân gửi phận cần có một số cộng đồng nào đó với con thôi. Dĩ nhiên là các cộng đồng phải trên trung bình. Cần nhất là cộng đồng tâm tính, cộng đồng tâm hồn, cộng đồng chăn gối và cộng đồng tinh thần. Rồi đến khi thành vợ chồng rồi con huấn luyện bạn đời của con thành nhiều phương diện. Dĩ nhiên việc này là việc bổ túc. Chớ bao giờ cũng hiểu là phải có cái đó sẵn mà chính con phải khéo lựa chọn chứ đừng ỷ y quá vào số may. Có những tính tình hư từ bản chất chỉ có trời sửa. Chớ không mong gì ai sửa được. Thí dụ có những người đàn bà tự bản chất có máu đàng điếm lẳng lơ hay gian xảo. Người chồng muốn họ chung thủy, ngay thật phải canh giữ họ như gìn giữ con ngươi trong con mắt.

Con tự coi mình là trí thức nên hay nghĩ đến những người trí thức. Mà đừng vì đó con chỉ nghĩ đến văn bằng mà bỏ qua nhan sắc, duyên dáng, đức hạnh. Ý nghĩa của vợ chồng là chăn gối để sinh con cái và con sẽ không hạnh phúc được với người mà con không yêu dấu say đắm. Song sắc duyên sẽ vô hồn nếu không có đức hạnh làm nòng cốt. Không ai mà không ham tiền đâu nhưng con phải đề phòng những thiếu nữ bị nhiễm độc thời đại tôn tiền lên hàng thần thánh. Họ sẽ coi giá trị tinh thần con thua hẳn cái ví da của họ. Con cũng phải đề phòng những thiếu nữ mặt mày chim sa cá lặn mà bộ óc ngu si đần độn, lấy những đàn ông rẻ tiền làm thần tượng mà coi con như một thứ bình phong hay một con bò sữa để khai thác sự nâng đỡ hầu buôn lậu tình thủy chung. Con cứ yêu đương mà đừng quên tự trọng? Không gì nhục nhã cho một người con trai có giá trị bằng theo đuổi một người con gái không yêu mình, theo đuổi đến thất vọng, sầu chán với tâm hồn ủy mị. Nên nhớ người con yêu dù có giá trị đến đâu nếu họ không yêu con thì đối với con họ không còn xứng đáng gì nữa cả. Con đừng quên như vậy. Ai không hiểu rõ thực chất cao quý của con mà con ăn mày tình yêu để lập gia đình cho kỳ được là kẻ sẽ tạo địa ngục cho con. Một

thứ địa ngục nói là ai tạo cho mình chứ chính là nghiệp chướng mình tra vào cổ mình đấy con ạ. Con sẽ khốn khổ cả đời, rên siết nức nở trong khám lạnh hôn nhân nếu con không đắn đo kỹ mà lập gia đình với một thiếu nữ ngu dốt lại vừa hung dữ, vừa không chịu cầu tiến phục thiện. Có người ít học mà hiền hậu, ham học hay, chữa dở, thứ người ấy có thể gây hạnh phúc cho con hơn người có cấp bằng cao mà tính tình khó chịu, gian ác, ham tiền. Thứ vợ ngu, dữ và ngoan cố, đa số là không trị được. Họ sẽ nói cho con những lời trặt họng tố cáo đầu óc dốt đặc cán mai của họ mà lại vênh mặt là khôn chứ. Cái khôn của họ là cái khôn vặt, không trong việc tiêu hành, tỏi nghệ mà ngốc trong những việc quan trọng để củng cố hạnh phúc gia đình. Con không lẽ đi cãi lộn với họ sao. Đánh đập họ thì mang tiếng vũ phu. Vả lại không đàn ông nào có tư cách lại đi dùng võ lực thô bạo đối với vợ. Còn con cãi lý với họ ư? Họ nói ngang như cua không lý lẽ nào thuyết phục được. Có nước con phải câm. Thế là sự phẫn uất dồn nén tâm hồn, tạo ra tình trạng buồn thảm vô biên. Hoặc là con phải sống với họ để tập làm thánh nhân như Socrate bên Xanthippe hay là ly dị. Mà coi chừng họ không cho con ly dị đấy. Sự nghiệp con sẽ ra sao nếu hôn nhân bẽ bàng như vậy.

Trong kế hoạch bảo toàn hạnh phúc lứa đôi, dĩ nhiên con phải lo cho ngân quỹ gia đình dễ thở, con phải giúp người trăm năm của con ngày càng thăng tiến tinh thần. Nhưng đừng chỉ lo các việc ấy mà coi rẻ đời sống tình cảm. Ba muốn nói con phải lưu ý nghệ thuật tạo hạnh phúc ái ân cho vợ con. Ngoài ra sự nuông chiều thường xuyên con không nên miệt mài trong sự nghiệp mà cẩu thả việc gối chăn. Việc này con làm cho con mà cũng làm cho bạn con nữa. Nhiều người chỉ nghĩ đến nhục lạc ích kỷ không nghĩ đến đòi hỏi của vợ, thường là đòi hỏi một cách kín đáo. Con đừng quên có nhiều ông chồng vô tình xúi vợ ngoại tình bằng cách kém nghệ thuật chăn gối. Nói nghệ thuật chăn gối là nói nồng nhiệt mà không thô bạo, cao nhã mà không lạnh nhạt.

Hạnh phúc đôi bạn của con có thể bị hăm dọa nếu con không khéo xử với gia đình bên vợ. Tuyệt đối tránh mọi xích mích. Hay nhất là cẩn thận lời nói và đừng khi nào chỉ trích ai cả. Không gì khổ tâm

cho vợ con bằng phải làm quan tòa khó xử giữa con và nhạc phụ, nhạc mẫu, nhất là nhạc mẫu. Dù con phải cách mấy con cũng phải làm thinh khi nhạc gia nói quấy về con. Điều này khó thực hiện lắm vì ngay chính ba má ruột sinh con ra, lắm khi dằn tính không được, còn có thể nặng lời. Tuy nhiên nếu con yêu vợ con thật, con muốn hai con trọn vẹn hạnh phúc thì con nên nhịn gia đình bên vợ. Không lỗ lã gì đâu mà chắc chắn con còn được vợ con yêu mến con sâu sắc hơn.

Thư đến đây đã khá dài cho lần này. Vậy ba ngừng bút nghe Apollo, con yêu quý của ba. Ba sẽ không còn ở mãi bên con. Những lời ba dặn, con hãy coi như bửu bối để thành công trong việc vô cùng khó khăn là xây tổ ấm uyên ương.

Hôn con. Ba của con.

Hãy cho vay lòng thành thật

A

i đọc Voltaire chắc không quên câu này của ngòi bút vĩ đại ấy của nước Pháp hồi đầu thế kỷ 18: “Bạn hãy nói láo, nói láo, cứ nói láo sau cùng sẽ còn lại cho bạn một cái gì!”

Còn lại một cái gì?

Còn không, thưa bạn? Và cái đó là cái gì. Trang sử đầu tiên của nhân loại mới lật ra là người ta thấy con quỷ hiện hình rắn lường gạt nữ nhân tổ Eva ăn trái cấm bất tuân Thượng đế.

Rồi đến lượt bà Eva già mồm mép rủ ông chồng là Adam nuốt luôn quả cấm. Lúc trình Thượng đế hỏi tại sao lỗi luật Trời, lại chối tuốt tội lỗi mà đổ thừa rằng tại “bà xã” con bảo con ăn chứ nào con muốn ăn…

Lúc Đức Phật tu hành có bọn quỷ cái ăn mặc khỏa thân đến uốn éo, ca hát khiêu gợi, tính dụ dỗ Đức Phật sa ngã. Trong tâm thì thù hận, ganh tị Phật mà mặt ngoài thì ra vẻ âu yếm, chiều chuộng.

Khi Đức Giêsu truyền giáo có bọn Pharisiêu nổi danh là người sống giản dị, tị hiềm đáo để với Ngài mà mặt ngoài vẫn ra vẻ phục Ngài. Nể phục mà gài bẫy để bắt kẹt Ngài như trường hợp có kẻ hỏi Ngài có nên nộp thuế cho Đế vương Xê Xa không? Nếu bảo nạp thì tỏ ra là Do Thái gian còn bảo không nạp là tỏ ra là ngụy loạn.

Không biết bao lần nữ hoàng Josephine ngoại tình với viên Trung úy Charles thuộc loại xách giày cho chồng mình là anh hùng Napoleon và cũng không biết bao nhiêu lần con hồ ly tinh ấy dùng nước mắt cá sấu, dùng lời đường tiếng mật chối sạch tội lỗi dơ bẩn của mình. Tội nghiệp những tâm hồn của kẻ có chí lớn, thường bị gạt trong yêu đương.

Bạn thử lật những trang sử đẫm lệ nhất của các triều đại La Mã, Trung Hoa coi 100 trường hợp có đến 80 do lường gạt không?

Trong gia đình, vợ chồng té vào sông sầu biển thảm phần lớn đâu phải tại nghèo túng mà do vợ chồng nói dối với nhau. Vô số thiếu nữ làm con cừu non vanh vách tin theo lời rủ quến của lũ đàn ông vợ con sờ sờ mà mồm to mép lớn bảo rằng còn độc thân. Cũng vô số đàn ông trí thức thành thật, muốn chuyện trăm năm mà đi yêu điên yêu dại những trái tim đưa người cửa trước rước người cửa sau để sau cùng rước lấy tuyệt vọng ô nhục, hận thù.

Bạn bè thường tan rã cũng do chơi với nhau mà kẻ lận dao, người lận búa. Thiếu gì bạn trai thân mật giao du với nhau để rồi có kẻ mất chồng, người mất vợ.

Xin bạn hãy kể tiếp giùm tôi các trường hợp đẫm lệ trong xã hội do thiếu thành thật. Tôi xin phép bạn ngưng ở đây để tôi gợi bạn cảm nghĩ này. Là tư tưởng dẫn trên của Voltaire làm cho tôi thấy rằng trong đời có người giả dối một cách cố ý và lấy láo xược làm lẽ sống. Theo họ, sống là phải gian xảo, phải lường gạt. Ông già Voltaire hứa với họ rằng cứ làm như vậy sau cùng sẽ còn lại một cái gì. Cái gì đó thưa bạn là một “gia tài đen”. Tôi vẫn biết ở đời không nên sống kiểu “thật thà là cha dại”. Thật thà đó là lù khù, là gà mờ, là ngu, chứ không phải thành thật. Bạn có thể vừa thành thật vừa khôn. Đức thành thật bao giờ cũng hàm súc đức khôn ngoan.

Thành thật có nghĩa là trọng chân lý, mà chân lý là đối tượng của trí lý. Vậy thành thật người ngu độn không thể có được. Người ngu độn có thể ngây thơ và coi chừng lắm lúc họ ngây thơ một cách giả dối nữa.

Bạn nên sống, nên hành động, nên nói năng thành thật. Cứ chung thủy thành thật không lỗ. Tối thiểu nó tạo cho bạn sự yên tâm. Mà ở đời có phần thưởng nào bằng khỏi những cắn rứt của lương tâm. Hơn nữa, trong xử thế bạn thành thật, bạn sẽ thấy được nhiều người tin tưởng. Nếu có thực tâm, tự nhiên lời nói, cử chỉ của bạn hấp dẫn. Người ta thấy trong đó ngọn lửa thiêng nó đốt cháy tấm lòng kẻ lãnh đạm, kẻ nghi kỵ, kẻ khó tính.

Cho vay tiền thì sợ cụt vốn chứ cho vay tấm lòng thì sau cùng, tôi bảo đảm với bạn, bạn không lỗ đâu. Tôi không bảo bạn tin tiểu thuyết song bạn thấy mấy nhân vật chính của Kim Dung nhất là trong *Cô gái Đồ Long, Tiếu ngạo giang hồ* đều là những người thành thật và có tài. Trong nhiều trường hợp họ tỏ ra quê kệch, ngu đần mà nhờ tài đặc biệt, nhờ lòng thành họ thu hút bao nhiêu người trên đường lập thân.

Trong tình ban giao giữa bạn bè với nhau, bạn coi, chính kẻ chân thành là kẻ có đông người tín nhiệm nhất.

Trong ái ân, kẻ thành thật cũng là người lý tưởng. Một người đàn ông vượt hẳn người yêu về mọi mặt mà vì người yêu, yêu họ thành thật, trọn vẹn, họ khó nỡ nghĩ ngợi đến ai khác có nhiều ưu điểm hơn. Một ông chồng bê bối, phản bội lòng chung thủy mà vì thấy vợ lúc nào cũng yêu mình thành thật sẽ dễ hối hận hơn là khi thấy vợ mình tính chuyện một lòng hai dạ.

Tóm lại, bạn hãy đầu tư lòng thành thật. Cuộc thương mại ấy là hình thức kinh doanh bảo đảm lời lãi tối hậu. Bạn nên tin như vậy.

Xé hôn thú

Thỉnh thoảng bạn nghe cô đào xinê này ly dị thay đổi chồng, chồng chủ hãng phim nọ xé hôn thú để sang một sắc nước hương trời nào đó. Bạn cười. Bạn cho là quái gở. Bạn cho là vợ, là chồng thì dù chết nhăn răng cũng cùng nhau ôm nhẫn cưới xuống mồ chứ ai lại lôi nhau ra tòa chia uyên rẽ thúy. Dựa trên nhiều lý lẽ xã hội, nhiều nhà tôn giáo, luân lý hò hét bảo hễ lọt lưới âm dương rồi thì thế nào cũng phải chết rũ tù trong đó chứ nhất định không nên thay chồng đổi vợ. Lưỡi búa dư luận nhiều khi cũng đủ sức tàn nhẫn để không tha những trường hợp ly hôn. Viết cho bạn đây, tôi đứng trên quan điểm tâm lý vì tôi nghĩ luân lý, xã hội đáng trọng mà hạnh phúc con người đáng trọng hơn.

Trước hết tôi chủ trương cứ nguyên tắc hôn nhân thì không nên ly dị. Hôn nhân có viên mãn thì vợ chồng mới hạnh phúc, con cái mới được giáo dục chu đáo, xã hội mới tốt đẹp. Nhưng bất cứ luật nào đều có khoản trừ cả. Chính khoản trừ làm cho luật mạnh hơn, được kính trọng hơn. Nào bạn xét giùm tôi mấy trường hợp sau đây.

1. Vợ hiền, vợ lo làm ăn mà chồng bê bối, quên nghĩa tào khang, tham ván bán thuyền, chồng tạo gia đình rắc rối. Như vậy đến đỗi phải xé hôn thú thì bạn có lý để không tiếc chồng phải không bạn.

2. Chồng tốt, theo đuổi sự nghiệp mà vợ nặng máu đàng điếm, thừa lúc chồng điên đầu trong phận sự, buôn lậu tình chung thủy. Vợ như vậy đến đỗi phải xé hôn thú thì bạn cũng có lý để không tiếc vợ nữa phải không bạn.

3. Có những ông chồng tự bản chất hoa nguyệt. Vợ càng ngoan tính họ càng lạm dụng lòng tốt của vợ mà tạo hết ổ cái ái ân này đến ổ ái ân khác. Vợ hết nước mắt khuyên can không được. Trong trường hợp ấy bạn là vợ bạn tính sao?

4. Có những bà vợ mê tiền như gà ấp mê trứng, tính tình phóng đãng, coi ngoại tình như cơm bữa, chồng dùng đủ cách giữ vợ không được. Trong trường hợp ấy bạn là chồng bạn tính sao?

Có kẻ bảo ly thân thôi, chứ đừng ly dị. Người có đạo này đạo nọ hay khuyên như vậy, song nếu lúc ly thân vợ có con hoang với ai đó, rồi xách hôn thú của chồng đi khai sinh con cho chồng thì chồng tính sao? Cũng trong lúc ly thân, vợ là tay đỏ đen thua bài tiền rừng bạc biển, hỏi chồng có chịu trách nhiệm không?

5. Nàng và chàng lập gia đình ra vẻ vợ chồng công khai. Nàng đoạn tuyệt người yêu cũ, đứng đắn làm phận sự người vợ còn chàng đã có vợ mà cứ la cà theo đuổi mối tình xưa. Xác thì sống trong gia đình còn hồn mộng mơ đâu đâu… chàng thì như vậy, nàng tính sao?

6. Chàng là người có sự nghiệp, lập gia đình rồi lo tiến thân trong khi nàng lấy chồng vì hoàn cảnh, coi chồng như một tấm bình phong che mắt xã hội để cùng lén chồng ngoại tình với người ngày xưa thường hay vuốt tóc nàng. Nàng cứ mãi trong tim chôn bóng một người như vậy, chàng tính sao?

Vẫn biết ly dị là tan nát và không tan nát nào không rơi lệ, song đừng quên hôn nhân là chuyện nghiêm trang của người tính xây dựng sự nghiệp và hạnh phúc. Nó không là chuyện cà rỡn của những tâm hồn lãng mạn hay của kẻ có tâm tính lăng nhăng. Không nên chủ trương ủng hộ ly dị, song trong một số trường hợp ly dị là cần thiết. Vẫn biết phải đề cao sự bền bỉ của hôn nhân vì quyền lợi của con cái, vẫn biết vậy. Nhưng người ta đừng quá nặng nề về luân lý xã hội mà bắt hết mọi cá nhân phải khum đầu một cách oan nghiệt dưới định luật có khi đến tàn nhẫn của cái gọi là hôn phối tuyệt đối bất khả phân.

Ai cũng sống một kiếp người thôi. Hôn nhân lại định đoạt hai phần ba nên hư cả đời người. Nếu hôn nhân hư mà không khéo điều chỉnh coi chừng hư luôn cuộc đời và cũng rất có thể hậu kiếp hỏng luôn. Hôn nhân cá nhân hư, xã hội có đỡ cho được không. Nhà luân lý có lắm là bố thí cho vài lời khuyên rồi đổ tội cho số phận, cho định

mệnh. Toàn là chuyện rẻ tiền và vô ích. Còn dư luận thì chắc chắn đa số là hiểu lầm, là lên án, là mỉa mai, là cười ngạo. Tôi dứt khoát chủ trương rằng hễ hôn nhân hư thì chặt cái hư đó quăng đi. Kéo cà nhây theo tình cảm lý tưởng rút cuộc chỉ tạo rắc rối cho đời tư và làm trò cười cho xã hội. Xé hôn thú rồi, ai đủ điều kiện sống độc thân nuôi con càng tốt. Ai thấy ở vậy nguy hiểm cho đời mình, bất tiện cho sự nghiệp thì tục huyền, tái giá. Dứt khoát như vậy bạn có thấy tốt đẹp hơn bảo vệ hôn nhân đổ nát để rồi sống ông ăn chả bà ăn nem, hay ở độc thân mà bê tha trụy lạc không?

Ai có kinh nghiệm về cuộc sống lứa đôi đều tức cười mấy nhà luân lý mù quáng đề cao hôn nhân tuyệt đối bất khả phân ở mấy điểm này:

Đó là hôn nhân vô cùng quan trọng cho đời người, mà đa số con người không được dạy về hôn nhân. Nhà tôn giáo, nhà luân lý nếu không lo bưng bít giấu quanh vấn đề luyến ái thì cũng giảng dạy lý thuyết cà khơi. Đa số là họ độc thân không kinh nghiệm sống về vợ chồng mà lại đi dạy tìm hạnh phúc lứa đôi chứ.

Còn nhà trường có dạy ta về tính giáo dục không, nếu dạy thì dạy cách nào? Điều đó bạn dư biết rồi. Chỉ còn gia đình dạy ta chút ít. Mà thường là mẹ dạy. Nhưng trong thực tế phần đông con cái được phú cho luật trời sinh voi sinh cỏ, mỗi người tự tìm hiểu trong việc yêu đương. Vô số người bước vào cửa hôn nhân y như rủi số bắt thăm. Gần như may nhờ rủi chịu. Ngẫm nghĩ kỹ việc đôi bạn của nhiều đôi trai gái xuân xanh người ta có thể rơi lệ. Họ có một số vốn học nhà trường nào đó. Sở học đời và kinh nghiệm thì tay trắng. Chân ướt chân ráo ra đời làm công chức, tư chức hay quân nhân. Đòi hỏi lập gia đình rộn rịp nổi lên trong tâm hồn họ, thể xác họ. Thường là tình cảm cai trị lý trí. Họ tính chuyện ăn đời ở kiếp bằng cách chuẩn bị trong thời gian ngắn như quen biết yêu đương đôi ba tháng, một vài năm. Họ tự nối kết nhau bằng sợi giây ái tình rồi xí xóa bao nhiêu vấn đề khác. Có người nhắm mắt trước các tật xấu của người mình say mê. Có người trong cơn yêu đương mù quáng dám bảo rằng vợ chồng không cần nghề nghiệp vững, không lấy nghề nghiệp là quan trọng. Yêu nhau là đủ rồi. Nhiều kẻ vì sinh lý,

lương bổng bản thân xài không đủ mà lập gia đình đại. Người yêu của họ như con cừu non nhắm mắt đi theo họ. Tra thân vào hôn nhân rồi, đủ thứ hao tốn, gia đình túng hụt; tình yêu bây giờ lắng cặn xuống, tính tình đôi khi bị khí hậu đôi bên nghèo khổ dồn đến chỗ đụng chạm. Nếu họ không đến đỗi xào xáo, hụt hặt nhau thì mỗi người sống chung nhau không còn thấy sinh thú, không thấy thú vị yêu đương gì nữa cả. Chồng kẹt trong quân đội, trong hãng sở, tiền lương đủ đem về nộp vợ. Con cái càng đông, đứa đau bệnh, đứa học hành yếu kém, chồng tốt nhịn thuốc, nhịn cà phê mà con ăn sáng không đặng đầy đủ. Vợ hồi còn độc thân cả chục áo dài, nay mua thêm bốp, mai mua thêm son phấn, vậy mà khi lập gia đình rồi cả năm áo quần, bốp, phấn son sắm thêm không nổi. Nhiều thiếu phụ ngáp dài, kêu trời không thấu vì thấy đời đôi bạn của mình là một án chung thân.

Chồng hồi chưa vợ còn mỗi tháng để dành tiền mua sách báo học thêm, rảnh rỗi đi nghe diễn thuyết, đi du lịch, giao thiệp với người này, người nọ để mở mang kiến thức. Đến khi lao đầu vào kiếp đôi bạn, ngày tối làm việc như con trâu cày, chạy ăn hằng bữa cho vợ con tối tăm mày mặt, giờ đâu học thêm một sinh ngữ, đọc một quyển sách, thưởng thức một bài thơ. Biết bao cặp vợ chồng vì không tính trước cuộc sống vật chất bảo đảm mà đành lôi kiếp sống mất hẳn chất người, kiếp sống bị trói đầu trói cổ trong kiếm ăn, kiếm mặc cho qua ngày đoạn tháng. Đã đành yêu đương không phải vì tiền bạc, bấp bênh tiền bạc coi chừng là thuốc độc của ái ân. Lúc lấy nhau có ai mơ chi chuyện chia ương rẽ thúy, ai mà không thích cầm sắc bách niên giai lão. Sống vì không được chỉ dẫn chu đáo về đôi bạn mà nhiều kẻ đổi hôn nhân bằng sông sầu biển thảm và có thể bầm dập, tan nát cuộc đời.

Gà phè cánh

Ô

ng X. là một thanh niên lối 28 tuổi. Mới trông vào, có thể cho là thuộc hạng đẹp trai. Ông có một dáng đi lùi lũi, ra vẻ phi nước đại. Sở dĩ ông phải đi như vậy vì có lần ông nói mình phải đi như Napoleon. Không biết Napoleon có đi như vậy không, song ông cho biết rằng ông phải đi như vậy mới tỏ ra có máu người hùng. Mới gặp ai, ông đưa mặt nhô tới trước, xoe mắt lườm lườm nhìn thọc vào mắt đối phương và bắt tay một cách trịnh trọng. Ông bảo phải làm như thế để cướp tinh thần kẻ khác. Dĩ nhiên là ông đinh ninh rằng người hùng phải oanh liệt như vậy.

Còn bạn biết ông nói chuyện làm sao không? Ông có hai lối nói.

Có lúc ông nói ra vẻ mềm mỏng đến thành ve vuốt. Trong khi nói chuyện ông khen cả lời làm cho người nghe phải ngượng. Bạn đừng tưởng ông khen thực nhé. Ông học ở đâu đó không biết rằng phải khen để cho người ta lên mây xanh hầu để đè đầu người ta hơn. Trong khi khen, ông ngụ ý kích thích cho kẻ được khen bị dồn đến ngại, phải tự vệ bằng cách nghĩ đến ông và khen lại ông. Và đó là mục tiêu của ông.

Hết lúc khen rồi lại đến lúc ông tấn công. Bạn không tưởng tượng nổi trình độ vô lễ, sỗ sàng, trắng trợn trong những lời đao to búa lớn của ông. Người thứ ba nào mà ông nói đến, ông cũng kêu bằng thằng cả. Trong câu chuyện ông thường cảnh cáo cho ai nấy biết rằng ông là hạng thông minh, hạng siêu việt, ông biết hết. Có thể ông không ngại lời mà mắng xối xả vào mặt người bạn của ông rằng kẻ ấy đần độn, học hành thấp kém, là việc này tầm bậy, việc kia bá láp. Xen vài ba từ tiếng Anh, tiếng Pháp ông phát âm không rành nhưng ông dám quả quyết với bạn rằng ông là giáo sư sinh ngữ số một trong nước. Lai rai ông nói tục. Vừa nói vừa quơ múa tay chân

như đang múa võ. Lối ăn lối nói đó ông gọi là hùng biện. Có lần ông nói ông sẽ xua quân toàn cõi Việt Nam để làm một Nguyễn Huệ.

Mô tả ông X. như vậy, chắc bạn tưởng tôi giới thiệu cho bạn một người trong tưởng tượng hay nếu có thật thì đó là một tên khùng.

Trong tưởng tượng thì nhất định là không vì quả thật là có một người bằng xương bằng thịt như vậy. Còn khùng hay không tùy bạn xét đoán. Dĩ nhiên là đương sự chẳng những không bao giờ ý thức rằng mình mất quân bình tinh thần mà nghe ai nói mình ngất ngư thì xôm tới ăn thua đủ. Quái lạ là đương sự có một "băn" ăn nói na ná giống đương sự. Nếu không có ngôn phong cà xóc, cà tác, sỗ sàng, trắng trợn như đương sự thì cũng ngồi im gần đương sự để thưởng thức, để coi đương sự như đại diện mình biểu diễn kiểu ăn kiểu nói quái đản như vậy. Bạn sẽ ngạc nhiên ở chỗ tại sao không ít kẻ chơi thân với họ mà chịu nổi họ. Bạn tự nói mình chỉ quen sơ với họ thôi nên có thể họ bất tử coi mình là đối thủ, mình không thể nào thuyết dụ họ được hay mình nghĩ sai lầm về họ. Bạn hy vọng ở mấy người bạn của họ có lúc cũng chờ lương tri sửa đổi tâm tính họ một phần nào. Bạn thất vọng. Bạn thấy cào cào chơi với châu chấu. Gà ác chơi với gà tre. Nếu bạn nói ở bầu thì tròn, ở ống thì dài cũng đúng nữa.

Cái thiếu một cách báo động ở thứ người tôi mô tả cho bạn trên là lương tri. Phải. Gần như họ không có lương tri nào cả. Bạn dư biết lương tri là trí năng giúp ta xử sự hợp tình hợp lý, phải người phải ta, ăn khớp với cách xử sự chung của đại đa số trong xã hội. Không phải theo lương tri rồi mất bản sắc đâu. Chính nhờ lương tri mà bản sắc không trở thành kỳ dị lố bịch.

Ác tâm của người thì vô bờ bến mà ai trong chúng ta ít nhiều đều có tật phô bày những kẽ hở của mình. Người ấy phơi bày vì sơ ý, người khác lại cố tình. Kẻ sau này giống như một con gà đá nước khuya, kiệt sức mà phè cánh ra, đưa ức, đưa đùi cúng cho cựa địch. Tổ nho bảo thông minh giả như ngu, anh hùng giả như thỏ đế. Họ cho như vậy là khiếp nhược. Họ có dè đâu biển học của loài người vô bờ bến. Ai dù nuốt thiên kinh vạn quyển cũng nên tự coi vốn kiến văn của mình chỉ là giọt nước trong đại dương thôi. Vả lại,

theo tâm lý dẫn dụ, càng khiêm tốn ta càng được chú ý. Trái lại, càng tự tán dương ta càng bị nghi ngờ, khinh bỉ. Kinh nghiệm và đau khổ tối cần để ta thuần con người mình lại, biết mình, biết người, xử thế nghiêm nhã và lúc nào cũng học hay chữa dở.

Chọn đá thử vàng

T

rong bất cứ một cuộc chuẩn bị tiền hôn nhân nào cũng có sự so bì, lựa chọn mà người ta gọi bằng một thành ngữ văn hoa là "chọn đá thử vàng". Có khác là khác cách chọn lựa do trình độ khác nhau của đương sự. Người thông minh, học rộng lựa khác người kém trí, ít học. Người non kinh nghiệm, bồng bột lựa khác người già dặn và trầm tĩnh. Người có tâm hồn nghệ sĩ lựa khác người võ biền, kẻ nông nổi lựa khác người sâu sắc.

Khi lựa người ta hay dựa vào một số tiêu chuẩn như sắc đẹp, duyên dáng, bằng cấp, tiền bạc, tính tình, sức khỏe, giòng dõi…

Dưới đây ta xét một trường hợp cụ thể để rút ra những bài học thiết thực cho việc mà Nguyễn Du căn dặn trong mấy vần thơ thâm trầm này.

Trăm năm tính cuộc vuông tròn

Phải dò cho tận ngọn nguồn rạch sông.

1. Tuổi tác: Có nhiều cặp vợ chồng xấp xỉ nhau một, hai tuổi, năm, sáu tuổi. Có cặp bằng tuổi nữa. Có cặp vợ lớn hơn chồng vài ba tuổi thôi. Thời xưa hôn nhân được phong tục, lễ giáo, đạo đức củng cố vững chắc. Vợ chồng yên tâm ăn đời ở kiếp dựa trên hôn thú, dựa trên đôi bên ràng buộc bằng con cái. Thời nay hôn nhân bị ảnh hưởng đủ thứ nên nền móng dễ bị lung lay về vấn đề tuổi tác, trong đó có vấn đề nhan sắc, mà đặt trật có thể gia đình tan nát. Yếu tố tâm lý phải được lưu tâm như yếu tố pháp lý.

Nhiều bạn gái thích lấy chồng trẻ ngang ngửa tuổi với mình. Lòng ham thích ấy được khích động bởi yếu tố sinh lý. Và người ta vì nghĩ đến hạnh phúc nên có lý mà thích như vậy. Có người còn phụ họa thêm những kỷ niệm như lúc còn nhỏ học chung trường, như

người cùng lối xóm, người quen với cha mẹ, anh chị. Buổi đầu là tình bạn rồi dần dần thành tình ái. Những kỷ niệm như đuổi bướm, hái hoa, sống chung một nhà và “người ấy thường hay vuốt tóc tôi” những kỷ niệm ấy làm cho người con gái nghĩ bụng ta ra bụng người mà nghĩ rằng người lập gia đình trọn đời cũng nghĩ như mình. Họ có dè đâu rằng trong thực tế người đàn bà chóng già hơn đàn ông. Người đàn ông 30 tuổi đứng sựng lại về tướng diện cho đến 50 hay 60 rồi từ đó mới sụm xuống luôn. Còn phụ nữ quá 25 tuổi là hơi khần, là mất đi cái tươi tắn của tuổi xuân. Nếu vào tuổi ấy mà có chồng hạnh phúc, không đau bịnh thì họ tươi đẹp trở lại, tươi đẹp theo kiểu một người đã làm vợ, làm mẹ. Biết bao con gái sắc nước hương trời, có chồng lớn hơn mình gần cả chục tuổi mà có chừng năm hay bảy con đẻ năm một, ai lâu gặp thấy già một cách kinh khủng. Có kẻ ra đường với chồng người ta tưởng là chị em nữa. Đó là chưa nói số người đàn bà có loại gương mặt mau già, loại người móm hoặc hô. Đó cũng chưa nói số phụ nữ trúng số rủi, lập gia đình rồi nghèo túng, con đông, phải chạy tảo tần độ nhật tiếp tay với chồng. Còn nói chi bạn gái bị chồng bạc đãi hay ngoại tình. Nhan sắc của họ là mồi ngon của thời gian, của sinh đẻ, của lam lũ và của ưu phiền. Đi ăn mấy nhà hàng hay dự các tiệc cưới, tiệc giỗ, bạn thường ngạc nhiên sao có nhiều cặp vợ chồng, vợ nhìn vô như chị hoặc má của chồng rồi bạn bực tức giùm cho chồng và tội nghiệp giùm cho vợ. Đấy, chung quy tại hai bên không để ý đến định luật trên. Chứ chồng nào mà không ham vợ trẻ và vợ nào mà muốn già nua hơn chồng. Khi Onassis cưới Jackie có kẻ cho là quá chênh lệch tuổi tác. Nhưng những người có kinh nghiệm gia đình bình tĩnh nghĩ sau mười năm thì cặp ấy xứng đôi như lúc Jackie còn trẻ vừa lứa với J. Kennedy vậy? Dĩ nhiên vì định luật trên mà tuyệt đối bảo lúc cưới vợ chồng phải cách nhau tuổi nhiều quá. Tôi nghĩ rằng nếu không bị kẹt cái gì thì nên chọn lựa cách nhau từ 10 đến 20 tuổi. Bạn lấy làm lạ ư? Xin bạn xét giùm tôi hai lý lẽ này.

Về phía người vợ, phải thủ thân mình bằng xuân sắc để nắm chồng trong giai đoạn 10 năm sau khi lập gia đình là giai đoạn chồng có thể tham ván bán thuyền. Vợ vẫn tin tưởng hôn thú, đạo lý, tâm lý có những lý riêng của nó. Ai cũng biết vợ chồng cần có tình nghĩa

nhưng tại sao không biết thêm rằng cái roi luân lý không phải lúc nào cũng cầm cương nổi thú tính của con người.

Về phía chồng, ai không muốn mình đàng hoàng, gia đình nhất phu nhất phụ. Nhưng vì sao tạo hóa bắt đàn ông làm động cơ truyền giống. Động cơ ấy ầm ì hoạt động trong họ ít nhất đến tuổi 70. Có người đến tuổi 80 hay 90. Bởi vì muốn sống đứng đắn nên chính người đàn ông phải kiếm người bạn đời làm sao để sau ngày lập gia đình vài mươi năm mình đừng chê chán vợ về đường sinh lý. Tôi đã nói vợ chồng cần tình nghĩa, cần chung thủy mà phải giúp cho luân lý thắng dục tình chứ đừng quá ỷ.

Hồi định lấy nhau vợ chồng vì nhiều lý do trói buộc như ân nghĩa, như yêu nhau nhiều năm, như bị các áp lực nào đó không nghĩ đến các hậu quả tai hại của việc vợ chồng ngang ngửa tuổi. Đến chừng ăn ở với nhau mấy mặt con, vợ chồng mới ý thức được là quá muộn.

Trong việc chọn đá thử vàng còn nhiều khía cạnh khác không kém quan trọng như học vấn, tính tình, tôn giáo.

2. Học vấn: Không phải nhất thiết vợ phải học cao như chồng nhưng hễ là chồng trí thức thì vợ ắt ra cũng hiểu chồng. Hiểu đây là một trình độ văn hóa tối thiểu nào đó, biết rõ nghề nghiệp khả năng của chồng. Hiểu đây là với tình yêu dấn thân vào cuộc sống làm đôi hy sinh giúp chồng xây dựng sự nghiệp. Nếu đàn ông trí thức mà không tìm được người đồng trí thức thì thà ở vậy, chịu đựng cô đơn hơn là cưới một người vợ dốt đã không coi kiến thức của chồng ra cóc khô gì mà còn phản đối nghề nghiệp của chồng và trở thành kẻ phá hoại ác độc cuộc tiến thân của chồng. Nhiều bạn trai trí thức thấy một số bạn gái đẹp lộng lẫy tưởng đầu óc họ minh mẫn tâm hồn họ thâm trầm nên đeo đuổi, tìm mọi cách lập gia đình cho kỳ được. Không dè họ là một cái mả vôi, rực rỡ bên ngoài mà bên trong vừa ngu độn vừa tích trữ đủ thứ quái tật. Những bạn trai ấy đoán người một cách chủ quan rằng thiếu nữ hễ diện mạo mỹ miều thì tâm trí tất nhiên sâu sắc. Trong thực tế không như vậy mà còn ngược lại nữa là khác. Có lẽ vì đó bạn đừng lấy làm lạ sao nhiều nàng đẹp lộng lẫy lại cặp bồ hay xe duyên cùng những chàng tầm

thường hay đê mạt. Nếu bạn định hiến trọn cuộc đời lý tưởng cho trí thức, làm việc nặng về tinh thần thì không địa ngục nào ác liệt đối với bạn bằng một bà vợ ngu độn, ham tiền và hung dữ. Bạn sẽ ngày ngày đêm đêm nổi điên vì những lời ăn tiếng nói ngu đần mà lên mặt khôn vặt của thứ phụ nữ mang lốt vợ song kỳ thực là ác quỷ báo đời bạn.

3. Tính tình: Nói tính tình là nói đời sống, vì tính tình chính là bản tính của cá nhân. Tuy tính tình là biến thể của tính khí sau khi chịu ảnh hưởng của giáo dục song xét cách chung thì tính tình khó sửa đổi. Người ta chết xuống mồ với tính tình. Trong đời sống lứa đôi, gặp một tính tình xấu, người ta phải chịu đựng mãn kiếp. Ai định lập gia đình xin tin chắc điều đó. Đừng mong đổi tính tình ai được cả dù người ấy chồng hay vợ của mình. Lúc yêu người ta ráng vừa lòng nhau rồi năm tháng sống chung nhau người ta hiện lộ nguyên hình tâm tính cố hữu của mình. Tiếc thay lúc chọn đá thử vàng, người ta bị mờ con mắt trước sự đóng kịch, bố trí của người yêu. Khi yêu, tình cảm bồng bột lý trí mù quáng nên ai cũng chín bỏ làm mười với người mình say mê. Đến chừng ái tình lóng cặn xuống, người ta mới tá hỏa lên thấy mình lầm lạc mà lúc ấy bị kẹt hôn thú, con cái, dư luận nên nhiều kẻ khổ thầm không biết than thở cùng ai. Cũng vì được dạy đủ thứ ở nhà trường trừ dạy yêu đương nên nhiều người dốt đặc tâm lý hôn thú. Thí dụ một thiếu nữ thấy người tình mình ít nói, lầm lỳ, bảo rằng hiền lương cho là lý tưởng. Nếu quả hiền lương mà lanh lợi, khôn ngoan, thứ hiền lương do nhiều năm luyện tập, hiền lương trầm tĩnh, cẩn thận thì thật là đức tính quý báu. Chớ hiền hiểu theo nghĩa lù khú, tính tình rùa bò, ăn nói thua thiệt, quê mùa nhất là tỏ ra hiền hậu vì trí khôn chậm chạp, kiến văn kém cỏi thì hiền là tai họa cho sự đảm trách gia đình. Rồi cũng coi chừng thứ người bên ngoài hiền hậu tố cáo một tâm hồn hiểm độc cộc cằn, bủn xỉn nữa. Dĩ nhiên không bà vợ nào chịu nổi ông chồng hung tợn, song có chồng là giúp chồng mà là không phải cội tùng là thứ lau sậy hèn yếu thì có phải lý tưởng của má hồng đâu.

4. Tôn giáo: Khi chọn mặt gửi vàng không nên coi thường lý tưởng tôn giáo. Có thứ đạo tự bản chất bài xích đạo khác và tín đồ của nó coi các đạo khác là đạo tà. Không nên vì việc yêu đương bồng bột

mà không tính kỹ về việc vợ chồng tôn giáo khác nhau. Lập gia đình rồi tình biến thành nghĩa mà nghĩa nào bằng nghĩa người phàm đối với đấng thiêng liêng. Vì đó coi chừng hôn nhân tan vỡ sau khi tình yêu lắng đọng và lương tâm dày xéo.

Tóm lại, trong việc chọn người trăm năm, nên nhớ là việc tối ư quan trọng cần đo lường từ sinh lý, tâm lý đến học vấn, tính tình, tôn giáo.

Tổ chức đời tư của bạn

N

hiều người có thói quen nghe hai tiếng đời tư liền nghĩ ngay đến cuộc sống tình cảm, cuộc sống ái ân của cá nhân. Ở đây xin bạn hiểu đời tư theo nghĩa rộng hơn. Tức là đời sống về mọi mặt và tư biệt của cá nhân ta.

Lý tưởng mà ta nhắm là thành công và hạnh phúc. Mà cho được như vậy thì đời tư của ta phải hữu hiệu và muốn nó hữu hiệu ta phải tổ chức nó.

Có khi nào bạn nghĩ đến công việc hệ trọng đó chưa. Trước hết bạn phải có một lý tưởng sống, nó như kim chỉ nam hay những nguyên tắc chỉ đạo cho suốt đường đời của bạn.

Kế đó bạn nhận định đúng sở thích, sở năng của bạn rồi nhắm lý tưởng mà tự hướng nghiệp, chọn lấy cho mình một nghề vững chắc để nuôi sống mình, gia đình mình và để tiến thân trong xã hội.

Có nghề nghiệp bảo đảm cuộc sống vật chất rồi thì bạn có thể lập gia đình. Nên nhớ nếu nhà cửa tài chánh còn bấp bênh thì nhất định chưa bước vào hôn nhân. Kết tóc xe tơ để hạnh phúc chứ không phải tự ký giấy tống giam mình vào một kiếp lưu đày ngập lụt những mồ hôi và nước mắt. Cảnh sống chàng cùng nàng che túp lều tranh bên bờ suối, ôm nhau nựng quả tim vàng ăn muối cục hãy nhường lại cho tác giả những cuốn tiểu thuyết ngắm hoa vịnh nguyệt. Bạn yêu đương cao thượng mà cũng thực tế thì mới cao thượng bền bỉ. Ai có kinh nghiệm cầm sắc rồi đều biết ái tình sau thời kết hôn vài năm lắng xuống chiều sâu, cần được triền miên củng cố chứ không sôi động như lúc tiền hôn nhân nên nếu nó bị nghèo túng, tấn công có thể nó bị pha mùi chua chát rồi từ đó coi chừng bị sứt mẻ, lung lay, tan vỡ. Đừng quên hôn nhân là việc nghiêm trang của người lớn chứ không phải là việc giỡn tình của con nít non nớt việc đời mà

lãng mạn và phiêu lưu. Anh mang thân phận đàn ông, lập gia đình nếu liệu gánh nổi trách nhiệm thì lập, không nổi thì sống độc thân. Đừng tự làm con trâu cày chung thân hành khổ mình lẫn vợ con. Chị mang thân phận đàn bà, lập gia đình cốt giúp anh thành công để đời chị cùng lên hương chứ không phải định làm một cái máy đẻ và một lu nước mắt. Xin anh chị nhớ kỹ cho như vậy.

Đã có nghề, đã lập gia đình, bạn hãy phác họa ngay một chương trình sống dài hạn và ngắn hạn.

Chương trình dài hạn gồm những nét chính chia đời mình làm mấy giai đoạn đó. Thí dụ từ 20 đến 30 chục tuổi làm gì, từ 30 đến 40 làm gì, từ 40 đến 60 làm gì, sau 60 làm gì. Thời trẻ chuẩn bị sao đó cho tuổi già hưởng nhàn rồi chết để lại cho con cái, cho đời cái gì. Còn chương trình ngắn hạn gồm những điểm hành động từng năm, từng sáu tháng, từng ba tháng, một tháng hay từng tuần, từng ngày?

Trước khi lập chương trình, anh chị phải suy nghĩ cẩn thận. Nên co dãn chương trình tùy hoàn cảnh song đừng vì lẽ đó co dãn chương trình vì những lý do không đâu. Phải cương quyết và trì chí dữ dội mới thể hiện được chương trình đến nơi đến chốn. Nói như vậy là tôi cố ý xin anh chị lưu ý những lúc ta không còn hăng hái thực hiện được chương trình đến nơi đến chốn. Thí dụ anh định mỗi sáng thức dậy anh ngồi yên năm phút để quyết định cả ngày tập một đức tính nào, qua năm phút rồi bạn đi súc miệng, tắm và tập thể dục 15 phút. Hồi mới quyết định như vậy thì hăng lắm. Song sau đó một thời gian, anh sẽ thấy có lúc xuống tinh thần, bắt làm biếng, nghe thân thể nặng như chì. Mấy lúc ấy anh phải tự thắng, phản động lại các cám dỗ ngại khó. Lanh làm biếng tắm, anh xối đại nước vào mình. Nghe mệt mỏi: Làm biếng thể dục, anh cứ quơ vùn vụt các động tác, anh cứ chạy nhảy, thở dài hơi ra vào. Làm ngược lại ý chí anh sẽ cường dũng lên. Có chương trình sống anh chị nghĩ đến những gì nữa. Anh có định để lại cho đời một công trình bất hủ nào về văn nghệ khoa học không. Nếu có thì nỗ lực thực hiện cho kỳ được. Chắc chị vì là người lý tưởng của anh sẽ hiểu anh hơn ai hết, an ủi anh, nâng chí anh và nhất là giúp anh đắc lực nhất.

Ngoài những giờ làm cho sự nghiệp, chắc anh chị nghĩ đến giải trí chứ. Anh đừng quên chị cần giải trí hơn anh mặc dầu anh gánh vác nặng hơn chị. Anh lo thành công mà coi chừng mất hạnh phúc. Anh đừng bắt chị chỉ thích những gì anh thích. Anh ưa phim trắng đen tình cảm chị thích cải lương. Anh có chịu chị không? Anh thích ngồi nhà làm việc, sù sụ làm việc như con chim cú, còn chị thỉnh thoảng ưa dạo phố, dự đại nhạc hội, lên Thủ Đức ăn nem, về miền Tây, đi Đà Lạt đổi gió, anh có cùng chị chia sẻ những thích thú ấy không. Trong nhà anh ham nuôi cá tai tượng thì chị thích nuôi hồng yến. Anh không thấy thứ lội thứ bay làm vui nhà vui cửa hay sao? Anh bắt chị nghe anh ngâm thơ, thưởng thức công trình nghiên cứu của anh thì anh cũng phải ngắm lọ hoa, hay bức tranh của chị cách sao cho chị thấy anh cùng chị nhất nhất cái gì cũng là một điệu đàn hòa âm tuyệt diệu. Tổ chức đời tư cần làm gì nữa? Về mặt đạo lý, không thể làm thánh nhân, ít ra cũng sống tối thiểu là đừng hại ai chứ hả bạn. Tôi nghĩ khởi điểm của đời sống đẹp là sống yên trong lương tâm và làm việc cho mình, cho đời. Cứ lương thiện và phát huy khả năng, đó là cách bán cho người đời lòng tin tưởng, nó là bùa vạn năng để ta làm nên với đời.

Làm sao về già có được sức khỏe kha khá, tiền của không đến đỗi bận lo, tránh mọi lăng nhăng về tình ái, được năm ba bè bạn tri kỷ, thấy mấy con nên người, vợ chồng khi bóng xế có dịp người nào tắt hơi cuối cùng trên tay một người, cả hai ly trần để lại một chút công trình nào đó. Đại khái đời tư bạn như vậy bạn còn mong gì nữa. Phải không bạn?

Học hiểu biết, học cách học và học sống

P

hần đông trường học xưa nay từ Tây sang Đông được quan niệm là cơ quan dạy cho người ta hiểu biết về mình, về xã hội, về vũ trụ, về các vấn đề siêu hình.

Con người chẳng những cần biết để hành động mà tự bản chất mang nhu cầu hiếu tri, thèm thuồng thỏa mãn khuynh hướng muốn biết đủ thứ khuynh hướng của mình.

Đáp ứng các đòi hỏi đó, học đường, từ mẫu, tiểu trung đến đại học, tự cho mình sứ mệnh dồn vào óc con trẻ, học sinh, sinh viên các loại kiến thức từ văn hóa, khoa học đến tôn giáo… Trí năng được nhà giáo coi là đối tượng dồn gối cho đầy các hiểu biết và trí tuệ. Nó thâu thập trước hết các kiến thức phổ thông rồi đến các kiến thức chuyên môn. Từ trung học trở xuống lo về phổ thông còn đại học, cao học đảm nhiệm vốn học chuyên môn.

Trong khi trí tuệ được làm kho chứa hiểu biết thì các trí năng khác, các phần có khả năng hoạt động khác trong con người không được nhà trường lưu ý đến hoặc lưu ý lấy chừng lấy có. Bạn thử tưởng tượng coi trong một ngàn sinh viên tốt nghiệp đại học mấy người được đào luyện về lương tâm lương tri, ý chí, tình yêu, giao tiếp, lãnh đạo, tổ chức, nói trước công chúng…

Đa số các sách trong thư viện cũng là những ông thầy chỉ dạy hiểu biết. Hướng chung của nhà trường và thư viện là con người làm cái kho kiến thức mà phần lớn nội dung là lý thuyết, là nguyên tắc.

Rất ít học đường, rất ít sách dạy ta cách học và cách sống.

Ta cần được dạy hiểu biết đã đành mà cần được dạy cách học hơn vì sở học nhà trường làm sao đủ cho ta dùng ngoài đời muôn mặt. Nó phải được coi như những chuẩn bị tối thiểu để ta bắt đầu học thực thụ sau khi rời bỏ ngưỡng cửa học đường.

Còn mọi kiến thức của ta nhắm mục tiêu nào nếu không phải là để sống đời sống thực tế. Kiến thức nào không áp dụng vào đời sống là kiến thức vô ích mà có thể phá hoại nữa.

Kiến thức chẳng những để sống mà còn phải dạy ta cách sống. Trên phân nửa thành công hay thất bại của đời ta là do ta biết hay không biết cách cư xử.

Dạy cách học, dạy sống quan yếu như vậy mà nhà trường cho đến bây giờ vẫn coi là thường, vẫn cẩu thả, bạn nghĩ sao?

Tình cảm rẻ tiền

Tại một cơ quan văn hóa nọ, tôi có một số người giúp việc nội bộ. Trong số đó có một thiếu nam tên Khanh khoảng 14 tuổi và một thiếu nữ khoảng 24 tuổi tên Lan. Cùng nhiều người khác trong tổ chức, hai cháu này coi nhau như chị em. Ngày nọ, Lan về quê làm đám hỏi. Khanh ở lại cả ngày khóc nức nở. Tôi khỏi Khanh tại sao khóc, em nói nhớ chị Lan. Em đòi tôi phải đi kiếm chị Lan cho kỳ được bằng không em nghe trong người bủn rủn hết không làm gì được cả. Em lười biếng ăn, lười biếng ngủ. Cả ngày em cứ luẩn quẩn bên tôi, đòi tôi cho phép đi tìm thăm chị Lan của nó. Tôi năn nỉ nó, bảo đừng buồn nữa, quả quyết với nó rằng chị Lan của nó thế nào rồi cũng sẽ lên. Nhưng nó không tin tôi. Nó cho rằng tôi nói như vậy cốt để trấn an nó thôi. Thấy nó buồn quá tôi cũng buồn lây song tôi cứ nghĩ ngợi về "trường hợp buồn" của Khanh mãi.

Tuy không cùng huyết tộc với Khanh song nuôi nó lâu trong nhà, coi nó như ruột thịt, tôi thấy nó có hai đặc điểm này.

Đặc điểm thứ nhất là làm việc rất đắc lực.

Đặc điểm thứ hai là sống nặng về tình cảm. Tôi biết nó nhớ chị Lan của nó thành bỏ ăn, bỏ ngủ là vì chị Lan của nó coi nó như em ruột, may quần áo cho nó, lo cho nó ăn uống đầy đủ, mỗi lần nó đi tắm nhắc nhở nó tắm rửa sạch sẽ… Nó mến chị Lan của nó là phải.

Song tôi hơi sợ nếu Khanh sau này khi ra đời, lãnh những trách vụ quan trọng mà sống tình cảm thắng lý trí thì nguy hiểm. Tôi khuyên nó nên nuôi dưỡng lòng tri ân mà phải tỏ ra nam khí, tự chủ khi cần đặt bổn phận lên trên tình cảm.

Nhân câu chuyện của cháu Khanh, tôi liền nghĩ đến những tình cảm nếu không được chế ngự sẽ làm cho con người thất bại chuyện lớn.

Bạn nghĩ sao về các trường hợp mà tình cảm làm bá chủ, tôi xin liệt kê cho bạn dưới đây:

– Một người trong cơn ghen sợ mất người vợ đẹp, thủ tiêu tình địch bằng súng lục để rồi thay vì hạnh phúc với người yêu thì vô tù ngồi 5, 10 năm.

– Một trung sĩ bị một sĩ quan đánh đập, mất mặt trước nhiều binh sĩ, uất hận quá, cho sĩ quan ấy một phát M16 và tòa án quân sự xử tội nhân 20 năm khổ sai.

– Cấp lãnh đạo vì tình máu mủ, tình thầy trò, tình bằng hữu, nể nang giao việc lớn cho kẻ bất tài vô đức.

– Một người cha trong cơn dâm loạn mù quáng làm tình bậy với con gái hay con dâu.

– Một bậc tu hành sau nhiều năm tu hành cực khổ, phút chốc ngã mặn vì một nữ tín đồ hay một nữ tu sĩ.

– Một ngôi mệnh phụ kẻ trên trông xuống người ngoài trông vô, lại đi hoa nguyệt với tên tài xế.

– Một thiếu nữ đẹp như mộng lại thông minh có dịp được hai người trai yêu mà giá trị khác nhau một trời một vực. Song vì nể nang gia đình, vì một người yêu van nài ép uổng, nàng đành từ chối người có giá trị hơn để sau cùng hối tiếc cả đời.

Đấy thưa bạn, tôi kể sơ vài ba trường hợp mà tình cảm rẻ tiền đã làm cho con người ta xuống dốc. Thì bạn thử xét coi từ cổ chí kim, từ Đông sang Tây, hầu hết những việc đen tối trong đời sống cá nhân, gia đình, trong một triều đại, một quốc gia kể cả trong sinh hoạt quốc tế đều do tình cảm lầm đường, đều do tình dục cai trị lý trí.

Biết bao quyết định ảnh hưởng cả một cuộc đời cá nhân có khi cả một dân tộc cũng do tình cảm trong chốc lát mà người ta không dè.

Người bạn trẻ mới lập thân cần phải luyện tình cảm. Tương lai của họ rực rỡ hay đen tối là do tình cảm của họ cao nhã hay thấp hèn.

Trai thiếu gái thừa hay trai thừa gái thiếu

T

hỉnh thoảng bạn nghe nói thời này trái thiếu gái thừa. Người ta nói đa số dĩ nhiên là thuộc phái mạnh. Đại khái lý lẽ được, đưa ra để chứng minh tình trạng trên là:

Thời giặc giã, trai đi lính bên này bên kia, lớp chết lớp kẹt trong quân ngũ.

Vì nhiều lý do chuyên môn nhà xã hội cho biết là trong mấy chục năm nay làm thống kê thấy sinh con gái nhiều hơn con trai. Thành ngữ “trai thiếu gái thừa” dựa vào các lý lẽ trên có nghĩa thiếu hay thừa là thiếu thừa về lượng chứ không phải về phẩm.

Thiếu nữ nhan sắc, duyên dáng, thông minh, đức hạnh ở thời này vẫn kiếm đỏ con mắt không ra.

Gái thừa có người hiểu rất chí lý là thừa gái. “Trời bắt xấu” thừa gái hư, gái dốt, gái ngu, gái trước khi lấy chồng là đóa trà mi mà con ong đã rõ đường đi lối về.

Nếu tính giỡn với ái tình, kiếm người yêu lăng nhăng chỗ này chỗ nọ để thỏa mãn dâm tính, thì người đàn ông ong bướm thấy gái thừa đến mức chán mứa. Người ta tha hồ thay đổi bồ bịch. Có phong trào tôn thờ sinh viên và gái thường tôn thờ sĩ quan. Lợi dụng khuynh hướng ấy nhiều thanh niên chủ trương không lập gia đình sớm, tổ chức nhiều bến yêu đương ở nhiều chỗ khác nhau. Những tâm hồn non dại, nhẹ dạ dễ tin sẽ là mồi ngon của họ.

Trừ hạng người trai bốc đồng, coi ái ân như uống nước quăng ly, còn lại ý thức giá trị của hôn nhân. Cho những người này gái không bao giờ thừa cả. Gái vừa đẹp vừa duyên, thông minh mà hiền dịu,

bặt thiệp mà đứng đắn bao giờ cũng khó tìm như kim cương giữa rừng cát.

Những đóa hoa mắc tiền ấy chẳng những hiếm hoi mà càng khó gặp vì hoàn cảnh không phải luôn thuận tiện cho rồng mây tao ngộ, thành ra người giá trị muốn lập gia đình gặp quá khó khăn.

Nhiều bạn gái chỉ có sắc, có thêm chút máu nghệ sĩ, hay đóng kịch ca hát, đóng phim trước khi thành danh vững chắc, tự cho mình là ngôi sao sáng. Trai nào thấy hơn họ thì bị họ khinh. Còn hạng chân trí thức và lo âu về tương lai thì không dám nghĩ đến họ vì sợ lây cái bạc mệnh của họ, những bạn gái ấy nên lo củng cố thêm giá trị tinh thần bằng cách tự học và luyện đức. Đừng quên thân phận mình ngôi sao sáng đấy mà tiếc thay, lại là ngôi sao xẹt. Tên tuổi của mình phù du quá. Nó vụt qua như con bóng trước thềm. Cái còn lại để củng cố cá nhân, giá trị gia đình của bạn gái nghệ sĩ là tài và đức. Theo thành ngữ “trai thiếu gái thừa” bạn cũng hiểu tiếng thiếu theo đúng nghĩa của nó. Thiếu về lượng thì đã đành mà nhất là thiếu về phẩm.

Một bạn gái muốn “tếu” với tình, muốn giăng một lưới nhện bồ bịch rẻ tiền để được chở đi chơi, đi ăn hay giao thiệp lăng nhăng thì họ không thiếu gì bạn trai để thực hiện ý muốn ấy. Có thể họ có thừa trai khi trai thiếu nữa. Còn những thiếu nữ nào đứng đắn coi hôn nhân là việc quan trọng nghiêm trang, muốn trao thân gửi phận cho một đời trai sức khỏe cường tráng, óc não uyên bác, ý chí cường dũng, lương tâm thánh thiện, xã giao bặt thiệp, tương lai huy hoàng, thứ trai như vậy là trai thiếu và rất thiếu.

Trên đường hôn nhân bao giờ người lý tưởng cũng tìm nhau mà trong thực tế cơ hội tao phùng quá hi hữu, vì đó khi có cơ hội ngàn năm một thuở người ta phải biết nắm lấy. Song vì đó mà cẩu thả để lỡ kẹt sau này gặp người giá trị mình hối tiếc cả đời.

Lây

Bạn thường nghe nói ho lao lây, dịch tả lây, cùi lây. Ở đây tôi không bàn với bạn chứng lây của bệnh tật. Tôi muốn nói sự lây về tinh thần của người này sang người khác khi người ta sống gần nhau.

Có hai định luật mà nhà xã hội học và nhà tâm lý học muốn bạn lưu ý trong bất cứ cuộc sống tập thể nào.

Định luật bắt chước và định luật tự ám thị. Theo định luật bắt chước bất cứ ai, tự bản chất đều có khuynh hướng làm theo kẻ khác những gì mình cho là hay đẹp. Người này sửa tướng đi mình cho giống kẻ kia, kẻ này luyện giọng nói mình cho giống kẻ nọ… Bạn cứ coi các mốt ăn mặc truyền bá nhanh chóng thế nào thì biết ma lực của bắt chước. Quần đàn ông ống rộng rồi ống túm, ống dài rồi ống cao. Cổ áo dài Việt Nam đấy: Cổ cao rồi cổ lé đé và có thứ khoét trớt đi một lỗ to không còn cổ gì nữa cả. Nhiều thiếu nữ lúc minijupe mới du nhập cho là đồ kỳ cục, bảo rằng jupe gì chó táp không tới vậy mà thời gian sau, thấy mình ra đường không mặc jupe tà lõn cho là kém “văn minh” không hợp thời hay sao đó.

Định luật thứ hai là định luật tự ám thị. Tức là có nhiều điều xảy ra trong xã hội, ta không để ý mà chúng gia nhập tâm hồn ta qua cửa ngõ của tiềm thức. Có thể nói luật tự ám thị là một thứ luật ta bắt chước mà ta không ý thức. Sự kiện khách quan được ngũ quan và trí khôn ta ghi nhận rồi tập trung vào hầm trí nhớ. Theo thời gian đồ lưu trữ ấy được phát hiện trong lời nói, cử chỉ, điệu sống của ta. Nhiều người ban đầu nghe người ta nói mấy tiếng “lấy le, ráng chịu, lúa, sức mấy, thôi đi tám, cho de…” tỏ ra khinh bỉ nhưng chung đụng với kẻ hay dùng mấy tiếng ấy, họ dần dần thấy quen, thậm chí họ dùng một cách không ngại ngùng nữa.

Dựa vào trên hai định luật trên, tôi muốn bạn lưu ý đến ảnh hưởng tinh thần giữa nhau, giữa vợ chồng, bằng hữu hay bất cứ xã hội nào. Thực ra không phải luôn gần mực thì đen, gần đèn thì sáng, song trong thực tế, rất thường là ở bầu thì tròn ở ống thì dài.

Biết định luật ảnh hưởng khắc nghiệt, bạn phải đề phòng những tai họa của nó.

Bạn nghĩ sao một tâm hồn trẻ sống giữa một xã hội trộm cướp và dâm tà. Cháu trai hay gái ở nhà đó, đang ngoan tính mà để chạy chơi ngoài lộ với bạn bè hàng xóm thì kết quả sẽ ra sao?

Tội nghiệp nhiều bạn trai, bạn gái đời có thể đẹp lắm, tương lai có thể huy hoàng lắm mà vì từ lâu sống gần những người hư đốn hay tầm thường nên làm người hư đốn hoặc tầm thường.

Một danh nhân nọ nói: "Vĩ nhân là người, mà gần họ, bạn thấy cao cả hơn lên". Tại sao cũng thời chọn bạn để chơi, lựa người để lập gia đình mà có người chọn kẻ giúp ta cất cánh trên đường thành công, còn ta, ta đeo theo hạng người lôi ta xuống đất đen.

Ngạn ngữ Pháp nói: "Bạn hãy cho tôi biết bạn giao du với ai thì tôi sẽ cho bạn biết bạn là người như thế nào". Chính người ta gần gũi là tấm gương phản chiếu cho ai nấy biết chân dung giá trị của ta. Biết bao nhiêu người vì chơi với bạn tầm thường mà tầm kiến thức của mình như bị chận nghẹt lại. Cũng biết bao nhiêu người bị bạn xấu lôi vào những hoạt động đen tối mà kết quả là tù tội, là tán gia bại sản, danh dự tiêu tan.

Còn trong hôn nhân, vô số tâm hồn ngóc đầu lên không nổi vì ếch xe duyên với nhái, hoa lài cậm đống phân trâu. Bạn thử nghĩ bị trói bằng tình bạn kia mà bạn xấu còn làm cho người ta xuống dốc huống hồ bị thúc ké trong vòng chiếc nhẫn âm dương có đủ thứ ràng buộc pháp lý và tâm lý. Chồng trí thức đút đầu vào vòng cương tỏa của bà vợ chỉ biết có tiền và tiền. Vợ bặt thiệp tự giam vào xiềng xích của ông chồng khù khờ như gà mở cửa mả. Té vào các khổ cảnh ấy, người muốn tiến bộ làm sao có thêm những chân trời cho đầu óc mình hướng tới. Nữ sĩ Georges Sand trước khi được bà

nguyệt cho gặp thi sĩ Alfred de Musset đã từng bị ông tơ bắt làm vợ một luật sư. Bà ham đọc sách bao nhiêu thì ông chồng luật sư mỗi lần cầm đến sách ngủ gục rớt sách hồi nào không hay bấy nhiêu. Khác chí hướng như vậy nên hai người kẻ làm mặt trời người làm mặt trăng là phải. Tôi có một bà bạn đỗ cử nhân triết, lập gia đình với một thiếu tá lên cấp từ trung sĩ, tính tình bạo ngược. Ông chồng bị tử thương. Bà có lần phân trần với một chị bạn rằng vì lễ giáo, gia đình mà cố bảo thủ gia đình chứ mười mấy năm sống lứa đôi nồi vung bất tương xứng, gặp không biết bao nhiêu phiền muộn.

Tóm lại, bạn nên ý thức hai định luật bắt chước và tự ám thị để cẩn thận trong việc chọn bằng hữu, chọn bạn trăm năm.

Xin lại người yêu

B

ạn nghe câu chuyện này rồi bạn nghĩ sao? Có một người con gái từ ở tỉnh lên, vào một buổi chiều, thuật lại cho tôi nghe một chuyện tình không biết phải khóc hay phải cười thế này.

Là cách đây một năm nàng được một ông trung úy nọ đến nhà cha mẹ xin cưới nàng. Theo lời nàng thì ông ấy vốn là một nhà giáo, tính tình hiền hậu, ăn nói một một hai hai. Sau khi được chấp nhận cha mẹ gả nàng coi chàng là nhân tình và chỉ chờ ngày lên xe hoa. Chàng thì cứ lặp đi lặp lại rằng sẽ cưới nàng vì coi nàng là lý tưởng. Song thỉnh thoảng chàng bảo rằng bây giờ còn là quân nhân, lương chưa đến 10.000 đô-la một tháng nhà cửa cũng bấp bênh, cưới nàng về sớm, gia đình nghèo khổ tội nghiệp nàng. Lý ấy có thực chăng không biết song nàng vì lòng chân thành yêu chàng, lấy đó làm lẽ kéo dài tình duyên và cũng vì đó thương chàng hơn. Nàng nói thương là thương cái nước chàng hiền và chàng nghèo. Quả thật là ái ân quân tử.

Nhân một chuyến từ Sài Gòn về tỉnh, có hẹn hò trước, nàng cùng chàng gặp gỡ. Đang lúc ấy có một người con gái vội vã đến tìm nàng vừa rơi đôi dòng lệ vừa tấc lưỡi nói với nàng rằng “Thưa chị, em có tâm sự muốn xin tỏ bày cùng chị. Em nghe người ta nói trung úy sắp làm đám cưới với chị. Xin chị nhường anh ấy lại cho em vì em đã yêu anh ấy từ trước và không mất ảnh được. Em sẽ đến thăm cha mẹ chị và năn nỉ hai bác nói cùng chị giúp em vụ này…”

Nàng thuật đến đây, tôi thấy nàng hơi nghẹn ngào. Tôi hỏi còn ông bồ giải quyết làm sao. Nàng nói rằng chàng chối phong phóc rằng không yêu thương gì cô gái đi xin lại tình yêu ấy song chàng nói rõ là bây giờ không cưới ai hết. Bạn có tức cười về lối xử huề ấy không? Chàng muốn cho đâu đó vuông tròn à? Hay chàng sợ lấy nàng rồi bị người yêu cũ lôi lưng? Mà chàng có yêu nàng thực

không, có tính chuyện đôi bạn một cách trang nghiêm không? Còn cô gái nghĩ sao về chàng đã từng thề thốt với mình rồi đi cưới kẻ khác và bây giờ mình phải đi vận động xin xỏ lại trái tim tham lam của chàng.

Qua câu chuyện trên, tôi muốn người bạn trẻ nên rút ra một bài học này. Đó là phân biệt người muốn lập gia đình thật với người tổ chức những bến yêu đương vì tính lãng mạn lăng nhăng. Hạng trai này bữa một màn lưới yêu đương đây đó, chỗ nào cũng trăng thề quạt ước rồi viện lý còn nghèo, còn bận thi cử, còn chưa có sự nghiệp vững chắc, còn phải có nhà cao cửa rộng, lương bổng dồi dào nên chưa lập gia đình. Nhiều người con gái mới lọt vào mê hồn trận ái ân, nghe vậy càng tin tưởng chàng biết lo hậu. Trong khi nàng bị quăng neo để đó, bị câu dầm sơ-cua thì chàng rộn rịp mua ân bán ái… Ngày chàng lập gia đình là ngày chàng để lại sau lưng một nhị tì trái tim héo hắt, tan vỡ, bẽ bàng, uất hận có những hòn máu rơi đây đó.

Người con gái đi năn nỉ xin lại tình yêu chứng tỏ có trái tim chân thành nhưng cũng tỏ ra quá ngây thơ đến thành khờ dại. Không có cái gì tự do bằng ái tình. Nó có hay không có chứ không áp lực hay van nài nào làm cho nó có được. Phía người con gái phải coi người con trai xứng đáng không, chứ ái tình của chàng thì đừng lo, yêu thật thì leo đèo lội suối gian truân cách mấy chàng cũng tìm tới còn không yêu thật thì nài nỉ, ăn mày chỉ gây thêm trò cười rơi lệ.

Riêng kẻ được người yêu xử huề, không cưới ai thì đừng ghen tức chi cho tổn thọ mà phải học khôn rằng chàng là khách của lưới tình lăng nhăng, tại mình làm mồi nạp mạng mà thoát lưới thì nên mừng.

Còn chàng đừng quen thói xử huề mà sau cùng sẽ bị kẹt vì giỡn với ái tình lắm khi bị nó trả đũa không kém tàn nhẫn. Vả lại cánh bướm nào mình bắt, bay đi cũng để lại trên tay mình phấn dơ cả.

Những trái tim lót đường

C

hắc bạn thuộc lòng hơn tôi mấy vần thơ đẫm lệ này của T. T. KH:

Người ấy thường hay vuốt tóc tôi

Thở dài trong lúc thấy tôi vui

Bảo rằng: Hoa dáng như tim vỡ

Tôi sợ tình em cũng vỡ thôi.

…

Từ đấy thu rồi thu lại thu

Lòng tôi còn giá đến bao giờ

Chồng tôi vẫn biết tôi thương nhớ

Người ấy, cho nên vẫn hững hờ

Tôi vẫn đi bên cạnh cuộc đời

Ái ân lạt lẽo của chồng tôi

Mà từng thu chết, từng thu chết

Vẫn dấu trong tâm một bóng người.

Chuyện một nàng yêu một chàng, rồi lập gia đình với một chàng trai khác, sống bên chồng mà vẫn nhớ đến người yêu cũ.

Mới đây tôi đọc một vài thi phẩm của nữ sĩ Kiều Mộng Thu thấy tác giả có chồng mà cũng than dài thở vắn là yêu, là nhớ chàng trai nào

có tên là Đan đó.

Thì ra trong việc đôi bạn có nhiều trường hợp quá ư phức tạp xét về mặt tình cảm cũng như xã hội và pháp lý.

Đứng về khía cạnh tình cảm thì người có gia đình mà vẫn giấu trong tâm bóng một người, đáng thương hại thật. Song trừ hoàn cảnh éo buộc khắc nghiệt tuyệt đối, phải trách những trái tim lăng nhăng. Họ không biết dứt khoát khi cần phải dứt khoát. Họ tự xây mồ mả trong lòng mình mà cũng vô tình phá hoại cuộc đời kẻ cùng họ xây tổ uyên ương. Thực không gì đáng kết án bằng những ai dùng quyền cha mẹ, anh chị hay một thứ quyền gì mà ép duyên cũng như bất cứ ai vì lý do nào đó không đứng vững mà lập gia đình với ai rồi mơ mộng người tình cũ.

Tôi nghĩ rằng thời nay chắc không còn những thứ ép duyên kiểu cải lương hát bội nên trong việc đôi bạn người nam cũng như người nữ phải nghiêm trang. Dĩ nhiên trong việc chọn đá thử vàng, người ta cần ý kiến kẻ khôn ngoan, trong đó dĩ nhiên có cha mẹ.

Tuy nhiên người ta vẫn phải giữ quyền quyết định tối hậu trong việc yêu đương. Không bao giờ được phép trao thân đổi phận cho người mình không yêu đến mức độ tuyệt đối. Gia đình đúng nghĩa của nó là tổ ấm của hai trái tim coi nhau là lý tưởng. Hạnh phúc lứa đôi chỉ có trong trường hợp hai tâm hồn coi nhau là một.

Trong vấn đề kết tóc xe tơ, bạn có lưu ý khía cạnh này không? Đó là rất ít mối tình đầu thành đôi thành bạn. Tình, mà tình đầu, là tình thơ mộng nhất, thần tiên nhất nhưng là thứ tình thường lót đường cho tình cầm sắc của hôn nhân. Trong nhiều trường hợp nó còn là vết thương lòng hằn sâu tận đáy tâm hồn mà đương sự, nhất là con gái không bao giờ quên được.

Nếu bạn đi vào ngưỡng cửa của vợ chồng bằng đường tình đầu thì tôi hết sức hoan hỉ cho số may tươi đẹp của bạn. Còn nếu bạn hiện giờ thấy tình đầu biến thành mây khói từ thuở nào thì xin bạn đừng lấy làm lạ gì hết.

Nhiều người nam khi ướm tình người nữ thì hay ngụ ý đòi kẻ này dành cho mình mối tình đầu hiểu luôn là tấm lòng trinh bạch. Tức cười là nhiều người nam đòi hỏi như vậy mà trái tim của mình là mồ mả của không biết bao nhiêu trái tim khác và lòng băng tuyết mình đi đời nhà ma đâu hồi nào lại thêm những hòn máu lăng nhăng rơi đây rớt đó nữa.

Trong thực tế, đại đa số đàn ông lập gia đình là đem một trái tim sau cùng mình cho là lý tưởng đặt lên những trái tim dang dở khác. Ít có nụ cười của cô gái nào lên xe hoa về nhà chồng mà không là nụ cười kết thúc của bao nhiêu giọt lệ hay tiếng ngất nghẹn ngào của những trái tim lót đường.

Có người nói ngưỡng cửa hôn nhân là nghĩa địa của tình đầu. Nhận định ấy làm cho nghĩ đến sự quyết tuyển trong khi chọn đá thử vàng. Có nhiều bạn trẻ hiểu lầm chung thủy vợ chồng với sự quyết tuyển đôi bạn trong giai đoạn tiền hôn.

Trong hôn nhân, một khi đã cam kết thì không nên nuốt lời. Dầu vậy có những trường hợp vợ chồng còn phải ly hôn, ly dị vì những lý do bất khả kháng. Thí dụ êm thấm dàn xếp không được thì phải dứt khoát ly hôn. Nếu không dứt khoát, ông chồng sẽ lãnh tối thiểu những hậu quả này là bà vợ đánh bài, gây nợ, ông chồng phải trả và bà vợ có con với bất cứ ai đều có thể xách hôn thú chồng khai sinh con cho chồng.

Trong hôn nhân việc trăng thề quạt ước buổi tiền hôn bao giờ cũng phải đặt trong tình trạng lựa chọn. Cam kết nên gọi là cam kết tạm thôi. Nhờ thời gian, người ta sáng suốt thấy rõ đối tượng yêu của mình. Vợ chồng là việc trăm năm chứ có phải việc thay áo đâu mà vì tình cảm, vì tội nghiệp, vì cha mẹ, bà con hay ai khác rồi chấp nhận một đối tượng tầm thường trong khi mình có thể có một đối tượng khả quan hơn. Dĩ nhiên phải trách người con trai gặp đâu cũng hứa ẩu, hứa rồi để đó, giam lỏng một số người yêu phòng hờ gọi là quen biết lâu để thử lửa, kỳ thực để làm vốn mà chơi bời lăng nhăng. Người con gái trong trường hợp đó tưởng lầm mình được người yêu chung thủy mấy năm trời, có kẻ sau cùng sáng mắt ra vì mình bị làm mồi sơ-cua rồi đành phận lót đường.

Dĩ nhiên phải trách người con gái trong cơn yêu bồng bột không dò cho tận ngọn nguồn rạch sông rồi vì nể nang chấp nhận lời cầu hôn của một người mà kỳ thực mình chưa cho là lý tưởng. Sau khi thành lứa đôi, các áp lực không còn nữa, ái tình thì lỏng lẻo, họ có thể nhàm chán làm cho từ vợ đến chồng sống kẹt trong lưới hôn nhân chứ không hạnh phúc gì cả.

Cũng có một số bạn gái nể nang và thương hại tầm bậy mà không dám dứt khoát những mối tình lựa chọn lúc còn khờ dại, chưa suy nghĩ chín chắn để rồi trong nhiều "ca" làm thân hoa lài đem cắm ở đâu đó… mà cúng dường một kiếp hương. Tội nghiệp nhiều bạn gái từ nhỏ đến tuổi cài trâm không hề được ai chỉ dạy cho về yêu đương, cách chọn bạn trăm năm. Trong khi họ nhờ có nhan sắc, nhờ óc thông minh, nhờ đức hạnh có thể thành một phu nhân, một mệnh phụ, họ đành gửi thân nơi chỗ tầm thường mà xét ra chỉ vì bị đeo đuổi như đỉa đói hay bị cha mẹ, anh chị em, họ hàng hứa hẹn lỡ hoặc kẹt do nhân nghĩa gì đó. Người bạn gái trong trường hợp này phải tỏ ra có bản lĩnh. Mình lập gia đình cho mình chứ không cho ai cả. Chỉ có cha mẹ là mình để ý đến lời khuyên, song rồi cha mẹ cũng sẽ chết, cũng sẽ thuộc tổ uyên ương của mình. Vả lại coi chừng cha mẹ đôi khi lý luận theo quan niệm riêng của cha mẹ nữa. Trừ ra cha mẹ, còn ai khác thì họ nói gì mặc kệ họ. Mình phải quyết cho mình. Mà hễ quyết tuyển thì có cái giữ lại cái bỏ đi. Coi chừng lưỡng lự, dần dà sẽ mất hết hoặc sau cùng tan chợ đành phải mua của ương, đồ thừa. Có trường hợp trái tim lót đường đáng than khóc mà cũng có trường hợp phải cho lót đường để cuộc đời cất cánh lên; bằng không thì bước định mệnh vào hôn nhân của mình là bước bất đắc dĩ, phiêu lưu, thủ phận tầm thường sau cùng hối hận thiên thu.

Lẻ loi sự nghiệp

Trong khi Napoleon hành quân oanh liệt, vào sinh ra tử trên các trận địa Italy thì ở nhà ông, nàng Joséphine ăn vụng ái tình với một tên trung úy thuộc hạ của chồng là Charles.

Thế mà trong một bức tình thư, Napoleon còn nồng nàn viết: “Anh không còn nghĩ gì đến danh vọng. Chiến thắng chỉ có giá trị khi làm cho em hài lòng… Không giây phút nào anh không ngắm hình em, không hôn em…”

Bạn có thấy đau ngầm đến xương cốt, trái tim rã rời từng mảnh và tội nghiệp cho số phận người hùng Napoleon không?

Đọc lịch sử văn học và tòa án Latinh, bạn nhớ tên ông vua hùng biện, tức Cicéron[16] không, con người tên tuổi lên đến mây xanh, cả đời đem khẩu tài, văn tài phục vụ xư sở mà vì vụ án Catilina phải bị Claudinus xử đày biệt xứ. Trên đường lưu vong, tâm sự đơn lẻ, rối bời, Cicéron viết thư cho người vợ yêu quý là Térentia để chỉ van xin một điều này thôi là làm sao cho khi ly trần được tắt thở trên tay người mà ông đã ký thác trọn cuộc đời.

Người ta nói một trong những nhà bác học bất hủ của thế giới trước khi cưới vợ viết thư tình cho người mình định cưới nhiều nhất là bác sĩ Freud cha đẻ của khoa phân tâm học. Trước khi cưới Martha Bernays, Freud đã gửi cho nàng non một ngàn tình thư mà phần lớn bức nào cũng tỏ ra hồi hộp sợ mất nàng và bộc lộ nỗi niềm lẻ loi trên đường sự nghiệp nghiên cứu khoa học.

Liệt kê cho bạn mấy trường hợp trên, tôi chỉ muốn nói với bạn điều này là: Những người đeo đuổi sự nghiệp lớn hay gặp những phút lẻ loi não lòng mà không biết cùng ai than thở, kể cả với người yêu hay đồng chí lý tưởng nhất của mình.

Tôi đốt hương cầu nguyện cho bạn là một vĩ nhân, còn nếu không vậy thì tôi tin chắc ít ra trên đời bạn có lúc làm một vài công việc nào quan trọng đó. Tôi giả sử bạn có lý tưởng cao, có đủ tiền bạc, có đủ nhân viên. Nhưng tôi tin chắc bao giờ bạn cũng cần một tâm hồn nào chia sớt với bạn nỗi niềm sâu kín nhất tận tâm hồn bạn về việc làm của bạn. Tôi xin phép bạn nhấn mạnh hai tiếng "tâm hồn". Đây là mẫu người tri âm, tri kỷ mà ta không mua được bằng tiền bạc, đổi lấy được bằng năn nỉ hay áp lực. Biết bao vĩ nhân trên đời có người yêu tha thiết được họ xây bàn thờ tôn kính trong lòng như một thứ Trời Phật mà họ vẫn thấy một mình, một bóng trong nghề nghiệp. Phần đông những người tên tuổi trong bất cứ lãnh vực nào, từ những nhà tướng ra vào trận mạc như cơm bữa, những nhà phát minh lỗi lạc, đến những nhà thám hiểm lừng danh, những văn thi hào, những nghệ sĩ phương danh vang động bốn biển, phần đông đều có cái buồn ngao ngán, mênh mang trong tâm hồn của họ. Thứ buồn như hoàng hôn trên sa mạc, thứ buồn như cánh chim bay trên đồng vắng, thứ buồn như thiếu nữ phủ vành khăn tang lủi thủi từ ngôi mộ người yêu ra về, thứ buồn ấy cứ lẽo đẽo, nấn ná, dần dà ẩn hiện trong tận tâm nhiều vĩ nhân. Thứ buồn đó có lẽ đóng cục lại thành những giọt mồ hôi rịn ra trên vừng trán Từ Hải trong tình trạng hãi hùng qua ngòi bút của Nguyễn Du:

Khí thiên khi đã về thần

Nhơn nhơn còn đứng chôn chân giữa vòng

Trơ như đá vững như đồng

Ai lay chẳng chuyển, ai rung chẳng rời

…

Lạ thay oan khí tương triền

Nàng vừa phục xuống, Từ liền ngã ra.

Cái chết của con người kêu trời không thấu *"Đội trời đạp đất ở đời"* của con người *"Bởi nghe lời thiếp nên cơ hội này"* đó hàm súc một

sự lẻ loi hãi hùng của những danh nhân trên đường lập chí.

Tên tuổi của họ, nhất là khi họ đã đi qua cuộc đời, là mùa xuân vàng cho nhân loại đấy; song biết bao phen mùa thu ẩm thấp cô đơn về dày đặc buồn thảm trong tâm hồn họ.

Tại họ cao cả quá mà người phàm trong đó có cả người yêu của họ hiểu họ không nổi chăng, theo họ không kịp chăng.

Hay tại họ không được ai thèm tìm hiểu làm gì mặc dầu họ là những bàn tay cầm đuốc dẫn đạo dân tộc, dẫn đạo nhân loại tiến bộ. Nếu quả vậy thì không còn gì bi đát bằng.

Họ cô đơn chắc do nhiều lý do mà thực tế là họ lập thành một thứ loài người riêng, sống trong một thế giới riêng. Họ có thứ sầu riêng của họ; dĩ nhiên nhiều vĩ nhân tính tình khác thường nên không bao giờ bằng lòng với cái thông thường thành hay buồn vớ vẩn. Song chắc chắn có không ít danh nhân tâm hồn như bao kẻ khác, có cái vui cái buồn như muôn người mà gặp lúc bận tâm việc lớn thấy lòng cô quạnh, họ khổ ngầm. Họ là hạng người rất gần ta. Họ đáng ta thương. Chất nhân loại trong họ kích thích ta nghĩ đến nỗi hy sinh của họ cho nhân loại. Ta càng se thắt con tim khi thấy họ hiến trọn cuộc đời cho sự nghiệp mà lòng họ là sa mạc đìu hiu và buồn thảm trong họ là biển rộng sông dài.

Nhìn cú ra gà… nhìn gà ra cú

B

ạn hỏi một em bé ba tuổi biết con ngựa không thì nó gật đầu bảo rằng biết… Và bạn coi chừng con ngựa nó biết là con ngựa cây nó cưỡi chơi đấy.

Bạn hỏi một học sinh trung học về ngựa thì bạn nghe họ trả lời đại khái rằng ngựa là gia thú giống như lừa la, dùng để cưỡi, kéo xe hay đua…

Bạn hỏi một bác sĩ thú y về ngựa thì bạn thấy ông này biết về ngựa ra vẻ chuyên môn hơn chẳng hạn như mấy phân lượng chất nhựa thuốc lá đó chích vào con ngựa sẽ ngất xỉu như bị phong giật.

Rồi bạn hỏi một nhà chuyên môn đua ngựa thì bạn sẽ ngạc nhiên khi thấy họ cho bạn biết ngựa có những tên đẹp như Hồng Khanh, Xích Thố, ngựa cần chích loại thuốc bổ nào để chạy khỏe, ngựa trặc giò phải bó bằng loại ngải nào.

Đấy, bạn thấy chưa! Cũng về ngựa mà bốn người trên quan niệm khác nhau như thế.

Hằng ngày bạn nghe người này nói với bạn rằng họ biết người kia; họ biết rõ thế này thế nọ.

Kỳ thực cái biết đó có giá trị cỡ nào.

Chilon[17] rồi đến Socrate khuyên ta, bạn hãy biết bạn. Ta đây mà ta còn chưa biết ta đến nơi đến chốn huống hồ biết những gì ở ngoài ta.

Biết ai, biết cái gì là thứ biết có giới hạn và có thể biết lầm là do đâu? Do nhiều nguyên nhân mà dưới đây là những nguyên nhân chính.

1. Ta biết tùy khả năng nhận thức của ta. Thí dụ một bà mẹ có con cái đông thấy bà mẹ khác cực khổ với con biết được nỗi hy sinh của bà mẹ hơn một thiếu nữ mới lập gia đình.

Một đại khoa học gia đi cưới một thiếu nữ i tờ rồi trách sao vợ không hiểu sự nghiệp, phát minh khoa học của mình.

Một người vợ đỗ tiến sĩ kêu trời làm sao thấu khi ông chồng thầu khoán của mình coi văn bằng của mình như mảnh giấy lộn.

Một giáo sư đại học cấp bằng thượng thặng mà nghèo rớt mồng tơi chưa chắc cưới được một cô gái quán bar hay một ca sĩ có nhan sắc. Ông đừng quên rằng hai thiếu nữ đó coi cái trí thức của ông không ra gì đâu.

2. Ta biết sai lầm cũng do khả năng lĩnh hội của ta nữa.

Ở trên bạn thấy đứa bé ba tuổi quan niệm ngựa là ngựa cây vì đối với nó hồi nào giờ ngựa chỉ là miếng cây có hình ngựa trên bốn bánh cưỡi chơi thôi chứ không bao giờ thấy ngựa thật. Người đàn ông bị vợ ghen bóng ghen gió nên suy bụng ta ra bụng người, tưởng rằng ông chồng nào cũng đòi thắt họng vì vợ ghen hành khổ như mình.

Người biết con kỳ nhông có màu xám, nghe ai nói kỳ nhông có màu xanh hay đỏ vội cãi, không dè kỳ nhông đổi cả ngày mấy thứ màu. Cũng vì tùy trình độ hiểu biết và vì thiếu sự dè dặt, điều tra mà lắm khi ta phán đoán rất lầm lẫn. Ta định giá trị sai lầm những người ta tiếp xúc. Tật của ta là nhìn gà hóa ra cú, nhìn cú ra gà. Gặp người có giá trị cao ta tưởng hạng thường. Thấy người tầm thường ta cho là thần thánh.

Từ việc lãnh đạo, dụng nhân đến việc giáo dục hay lập gia đình, tật nhìn gà ra cú, nhìn cú ra gà thật tai hại.

Bạn thử tưởng tượng một thủ tướng giao sai lầm một bộ cho một người bất tài vô đức đi.

Bạn thử tưởng tượng một cặp vợ chồng nồi vung bất tương xứng mà phải ăn đời ở kiếp với nhau đi.

Một bước định mệnh

B

ạn thân của một linh mục mới thụ phong chức linh mục hỏi ông hồi chịu chức tùy phó tế, các đương sự làm sao mà trang nghiêm bước tới một bước như vậy. Linh mục bảo đó là một bước định mệnh của họ, tỏ ra họ tự ý chấp nhận cuộc đời thanh khiết, vâng lời và phục vụ lý tưởng linh mục trọn đời.

Bước định mệnh là bước chọn lựa thì trong đời ta, ai cũng có dịp thi hành cả.

Bạn chọn nghề: Một bước định mệnh. Bạn không thấy ớn lạnh sao nếu sau nhiều năm chọn nghề, bạn giật mình thấy mình chọn sai. Khả năng, sở thích của mình một đàng, mình chọn một ngả. Nghề chọn trật thì sinh hoạt bản thân, gia đình sẽ ra sao?

Bạn chọn một chức vị xã hội: Lại một bước định mệnh. Thí dụ bạn có năng lực làm việc trí thức, mà vì lý do nào đó bạn bỏ trường, đi làm sớm, lăn vào công việc ít liên quan đến văn hóa. Hay bạn giỏi về giao tiếp bán hàng mà cứ đeo đuổi chính trị, dạy học; hay bạn đi tu mà kỳ thực trong bụng không thích cuộc đời chay lạt.

Bạn chọn người trăm năm: Lại một bước định mệnh nữa. Bạn thử tưởng tượng bạn sẽ chấp nhận một người khác với bạn không biết bao nhiêu cái khác để “trăm năm tạc một chữ đồng đến xương” đi. Khác trước hết là khác phái nghĩa là khác từ sinh lý đến tâm lý rồi khác huyết tộc, khác giáo dục, khác địa phương, khác tập tục, khác tôn giáo…

Chấp nhận một thực tế khác đủ thứ chuyện với mình như vậy để cùng họ chung sống không phải một sớm một chiều mà ăn đời ở kiếp. Cái đó gọi là gia đình. Bạn có ghê không? Chiếc nhẫn cưới theo phong tục người ta trao cho nhau vào khoen tay chứ kỳ thực nó tròng từ trên đầu trên cổ vợ chồng tròng xuống và bao quanh họ,

và biệt lập họ khỏi các giao thiệp nào có thể hăm dọa tình chung thủy của họ.

Trong đời ta còn biết bao bước quyết định nữa hả bạn.

Nói quyết định là chọn cái này bỏ cái kia. Công việc không dễ dàng đâu bạn. Lý trí có thể muốn đàng này tình cảm bảo làm nẻo khác. Lắm khi tình cảm thật tàn bạo. Người ta dễ lòa mắt trước hai đối tượng xấp xỉ, tranh chấp nhau. Bỏ cái nào thì nghe trong lòng mất mát một cái gì đó. Vì vậy người ta quyến luyến, dần dà, chần chừ, lưỡng lự. Mấy lúc ấy tật tham sẽ ồ ạt ám thị ta, bắt ta mù quáng. Nó làm cho ta thấy mục tiêu nào cũng hấp dẫn. Mà hễ lựa chọn thì phải biết loại ra, phải biết hy sinh. Hai con thỏ đang chạy mà định rượt cả hai, sau cùng sẽ không bắt được con nào ráo. Hy sinh nào cũng nghe đau xót, cũng gây ngậm ngùi. Trong trường hợp đó phải tập trung nghị lực, giúp lý trí chinh phục tình cảm. Hãy coi chừng trái tim có những lý mà chính lý trí không biết gì hết. Thí dụ trong tình cảm, một người lựa chọn đôi bạn. Họ dễ bị tình cảm bóp méo lẽ phải. Lý trí soi sáng cho họ phải chọn ai đó thì tình cảm ngăn cản bằng những quyến luyến căn cứ trên thứ lý lẽ nào đó của con tim mà đến khi tình cảm lắng xuống, họ mới thấy sao lúc ấy mình mù quáng đến như vậy.

Bước định mệnh vô cùng quan hệ mà khốn đốn thay nó hay bị tình dục gây áp lực. Bạn tưởng tượng giùm tôi trường hợp một linh mục yêu một ni cô đi. Yêu nhau kiểu đó là phá giới. Mà phá giới là phiêu lưu trên đường siêu rỗi, là thay đổi địa vị, nghề nghiệp, là chuốc lấy ô danh… Khi tình yêu cuồng bạo điều khiển hai con tim tu hành ấy thì chắc chắn các lý lẽ trên bị tình dục làm lu mờ. Và quyết định của họ hoặc chấm dứt yêu đương hoặc hoàn tục là quyết định định mệnh.

Muốn lựa chọn trong các trường hợp quan trọng của đời mình phải có óc sáng suốt và ý chí cương quyết.

Óc sáng suốt cần thêm những lời khuyên của những cố vấn vô tư.

Ý chí cương quyết giúp có nghị lực dứt khoát.

Tóm lại, bạn phải tối ư thận trọng, cân đo trong những bước định mệnh để trọn đời khỏi hối tiếc vì những liều lĩnh nông nổi. Bước định mệnh như những chuyến xe đò đưa về những bến nào đó. Ăn thua hồi bạn lựa chọn, một khi quyết định rồi thì nó như cái máy lăn bánh đưa bạn đến đích. Nên hay hư, thành hay bại cuộc đời là do bước định mệnh.

Chữ ngờ

T

ôi có một ông bạn làm trung tướng. Ông là một trong các tướng lãnh ưu tú về văn hóa trong quân đội Việt Nam Cộng Hòa. Lối tháng 8/1969, sau khi khai giảng Trung tâm Nhân Xã, một học viện chuyên dạy khoa học vào đời, tôi mời ông đến chơi, nghĩ tình nhau, ngày nọ ông đến. Ông không mặc quân phục mà mặc đồ xi-vin, áo bỏ ngoài, mang dép Nhật, đến văn phòng trường ra vẻ như một khóa sinh đến ghi tên học. Lúc ấy tôi đi vắng. Ông được cô thư ký tiếp ở văn phòng. Ông hỏi về thể lệ nhập học, về sĩ số khóa sinh. Ông xin tài liệu học tập và ông ra về sau khi đã lịch sự cho cô thư ký biết rằng để về nhà ông tính coi có đi dự khóa Nhân Xã không.

Vài hôm sau, qua một cuộc điện đàm, ông bạn trung tướng cho tôi biết là đã đến trung tâm thăm tôi mà không gặp. Ông cho biết là được người ở văn phòng tiếp đãi niềm nở. Ông cũng nói rủi không gặp tôi mà may là đi âm thầm như vậy thử coi lề lối tiếp đón của nhà trường ra sao. Tôi đem câu chuyện thuật lại cho cô thư ký và các nhân viên văn phòng trường nghe. Ai nấy ngạc nhiên. Cô thư ký ra vẻ rối rít và nói: Thực không ngờ.

Thưa bạn, trong cuộc sống có hơn 101 chuyện không ngờ như vậy. Tôi muốn mượn câu chuyện riêng tây[18] trên đây để thưa cùng bạn rằng trong cách xử thế đối với bất cứ ai ta cũng phải đối đãi bằng lòng tôn kính như nhau.

Ta tốt, phải tốt bằng cái tốt tự nhiên phát xuất từ tâm hồn được thâm luyện của ta chứ không phải tốt tùy tha nhân mà ta giao thiệp. Bất cứ hạng người nào đều có một mẫu số chung rõ rệt là ai cũng có nhân phẩm như ta. Đó là ta giữ luật công bình, nhân phẩm là cái gì cao cả có quyền được kính trọng. Ta tôn trọng kẻ khác vì họ cần được coi là quan trọng. Đó là ta thực hiện đức bác ái, ta làm cho thiên hạ hài lòng. Thành ra trong cả hai trường hợp, lòng tôn trọng

của ta không đặt trên lợi lộc, không bị chi phối bởi dục tình mà dựa trên hai nhân đức lớn công bình và bác ái. Dĩ nhiên, nhân phẩm người nào được đào luyện tốt đẹp, gọi là nhân cách thì người ấy kích thích ta kính trọng hơn, quý trọng hơn. Trong thực tế, có người bạn gặp bạn trọng, có người bạn gặp bạn khinh. Trong thực tế như vậy đó. Song đạo xử thế buộc ta trong thâm tâm phải tôn kính hết mọi người, kể cả người thiếu tư cách. Nếu họ làm gì sai quấy thì có luật pháp trị họ. Chứ nhân phẩm họ ta phải luôn luôn kính trọng. Luật pháp có quyền xử tử một tù nhân song không ai được quyền vì lý do họ có tội mà hạ nhục nhân phẩm họ như khạc nhổ vào mặt họ, bêu xấu họ bằng cách này cách nọ.

Về mặt thành công, việc xử thế cẩn thận đối với mọi người cũng là việc tối hệ trọng. Ta đã, hay sẽ gặp nhiều người rất có giá trị mà bề ngoài dễ làm ta ít kính trọng. Ta sẽ bị hố nếu ta xử thế theo kiểu "trông mặt mà bắt hình dong". Dĩ nhiên, "hữu ư trung xuất hình ư ngoại[19]", vỏ biểu lộ ruột, song lắm khi xanh vỏ đỏ lòng và tướng mạo khôi ngôi chưa hẳn chứa chất tài cao đức cả. Bạn nên để ý điều này nữa là trong thực tế, trong kinh nghiệm, người ta biết rằng người tài thường xấu tướng và đa số đàn ông đẹp trai, da trắng môi đỏ đều kém học hay non trí. Không phải luôn luôn như vậy mà thường thường như vậy. Đọc lịch sử danh nhân bạn có để ý coi hình của họ không. Napoleon nhỏ con. Mặt Voltaire về già xấu như khỉ. Tay chân cố Tổng thống Lincoln nghều ngào sao mà bà vợ hay ngạo là như con vượn. Đầu cổ các nhạc sĩ đại tài Beethoven, Bach như đầu cổ mụ điên. Mặt Pascal lúc nào cũng mét như gà mái, vì ông bịnh hoạn quanh năm. Đưa các ảnh Socrate, Platon, Descartes, Kant, Hégel, Marx cho con nít coi dám có đứa mếu máo lắm. Có lẽ nhà Nho nói đúng: Dị kỳ tướng tất hữu kỳ tài.

Trong giới phụ nữ cũng vậy, đa số đàn bà da trắng, môi son, đẹp lộng lẫy đều học kém, đầu óc nông nổi, tính tình hèn hạ, ham tiền và coi rẻ những giá trị tinh thần. Tôi nhấn mạnh lại là đa số nghĩa là các nhận xét trên chỉ có giá trị tương đối thôi.

Sở dĩ nêu mấy nhận xét ấy là cố ý để bạn đề phòng tật đoán người theo bộ vỏ bên ngoài mà nhiều khi đụng chữ "ngờ" chua chát.

Không hề chi cả

A

nh không có bằng cử nhân, tiến sĩ. Chị không có bằng tú tài hay một bằng chuyên môn nào. Anh chị thấy người này rộn rịp dọn thi, người nọ đỗ đạt. Anh chị tự nhiên cảm thấy những người có văn bằng lập thành một giai cấp riêng, sống trong một thế giới riêng. Giai cấp này tự cho hay được thiên hạ cho là trí thức nên có kẻ lên chân lên mặt làm ra vẻ cai thầu văn hóa, đại lý văn nghệ. Một số người vỗ ngực tự xưng là khoa bảng to, trí thức nặng miệt thị anh chị càng làm cho anh chị tủi thân tiếc phận. Trong số anh chị có người tự ti đâm ra khinh rẻ các khả năng của mình và tôn thờ ỷ lại khả năng kẻ khác. Có người vừa tự ti vừa bực dọc nguyền rủa, mỉa mai hạng người học cao hay có bằng cấp hơn mình.

Trong một xóm nọ, có bà vợ một bác sĩ nói với bà vợ một giáo sư rằng: Xóm này phụ nữ chỉ có chị em mình trí thức. Có một người nọ, vợ một ông giáo kia nghe vậy thì đi nói xấu hai bà trên cả xóm. Rồi bà này cùng nhiều bà khác học hành cũng khá đấy chứ, vợ nhiều ông làm văn hóa mà vì không có văn bằng nên nuôi mặc cảm tự ti, cho rằng mình chỉ có thể làm những bà bợ nuôi con, buôn bán thôi.

Tôi cũng có nhiều ông bạn vốn học tương đương cử nhân mà trong cuộc sống hằng ngày, quăng sách quăng vở tự cho mình thua thiệt mấy ông có cấp bằng đại học nên rồi dần dần vốn kiến thức của họ tiêu trầm đi đâu hết. Lắm lúc họ tỏ ra thua hẳn một người có bằng trung học phổ thông nữa.

Trở lên là nói những người không văn bằng hay nặng tự ti mặc cảm. Còn những người có tú tài trở lên thì sao? Có một số người quá tin tưởng sở học nhà trường đến thành mê tín rằng văn bằng là lá bùa vạn năng nhờ đó ra đời họ có thể dùng nó làm được tất cả mọi việc. Nhiều người tự đắc không thèm học tập thêm gì nữa. Trong khi họ tưởng mình là người cái gì cũng biết thì vốn học nghèo nàn của họ

ngày một tàn lụn đi. Họ chỉ còn cái nhãn hiệu văn bằng gì đó. Người không lão luyện văn hóa gặp họ sợ bóng, sợ vía, cho rằng họ là trí thức thượng thặng chứ dưới mắt người thâm uyên, họ chỉ là cái thùng rỗng.

Thực là tai nạn của quan niệm sai lầm về cấp bằng. Vốn học nhà trường là vốn học chuyên môn hay phổ thông. Cấp bằng là chứng thư xác nhận sự thu đắc nó. Nó cần thiết và chỉ là chiếc chìa khóa để mở các cánh cửa khác của kho tàng văn hóa bao la thôi. Chỉ trông cậy vào nó, ra đời xài không đủ. Nhà trường dù thiện chí đến đâu làm sao cung cấp cho ta đủ thứ kiến thức đáp ứng cho cuộc đời đòi hỏi muôn mặt. Một nữ sinh tú tài một ra đời muốn nói trước công chúng, muốn tổ chức công việc theo khoa học làm sao. Một ông cử nhân triết ra đời muốn lãnh đạo, muốn giao tiếp làm sao? Một ông thạc sĩ luật ra đời muốn viết lách, muốn dụng thân, muốn hướng nghiệp, muốn kinh doanh làm sao? Phải biết rõ giá trị thực của vốn học nhà trường. Phải thấy khuyết điểm của nó ở đâu rồi lo bổ túc bằng tự học. Học cả đời, học liên tục đến xuống lỗ kia còn sợ quên, còn sợ thiếu kiến văn, huống hồ tự mãn, lười biếng thì tinh thần sẽ thế nào? Riêng bạn là người vì lý do gì đó không có trong tay mảnh bằng nào hết. Không hề chi cả. Tôi muốn nói với bạn gì đó? Tôi muốn nói bạn không nên có mặc cảm tự ti đến đỗi khi ra đời, khi lập gia đình, bỏ cuộc về văn hóa bởi lẽ mình không có cấp bằng.

Tại sao vậy?

Người chỉ có cấp bằng mà không tự học thêm có thể là người có học vấn chứ chưa hẳn có văn hóa vững.

Người không cấp bằng mà giàu chí tự học có thể trở thành người học thức uyên bác. Bạn không có cấp bằng đâu có nghĩa là bạn không phải trí thức. Đó là tôi chưa nói trí thức thực chẳng những gồm học vấn mà còn gồm óc khôn ngoan, óc phán đoán sáng suốt và sức sản xuất về tinh thần nữa.

Văn bằng chỉ là dấu hiệu để người ta hãnh diện trong bốn bức vách nhà trường hay nơi mua danh bán chức nô lệ nó, chứ ngoài cuộc đời của đa số quần chúng, thành công mới là việc đáng kể. Giá trị

thực của bạn căn cứ trên việc bạn làm chứ không trên mảnh bằng. Và có đủ thứ bằng mà thất bại liên miên làm cho người ta hiểu ngược lại nữa.

Thế giới tinh thần là thế giới cung cấp vô số nguồn hoan lạc. Vào cửa nó không phải chỉ có văn bằng mà thôi. Bạn đừng vì lý do không có văn bằng mà cầm tù tinh thần mình, không tìm những hứng thú tao nhã dành riêng cho kẻ biết khai thác lạc thú trong văn hóa.

Chìa khóa để bạn đi vào thế giới thần tiên của tinh thần, xin bạn nhớ kỹ là tự học và con đường tự học hữu hiệu nhất là đọc sách.

Người mất quân bình

N

gười ta thuật lại rằng khi thành Syracuse bị chiếm đóng, nhà thông thái Archimède đang ngồi lom khom vẽ trên nền đất những đường hình học để giải một bài toán. Quân lính nghịch kéo đến bên ông, chĩa ngọn giáo vào hông ông. Ông phớt tĩnh bảo họ xê ra để ông làm việc.

Người ta cũng thuật lại rằng nhà thơ ngụ ngôn La Fontaine của Pháp buổi sáng nọ làm lễ cưới, xong rồi bỏ đi đọc sách làm thơ đến khuya mới sực nhớ lại rằng mình mới cưới vợ.

Không mấy ai dám chỉ trích thái độ của mấy bậc thiên tài này. Người đời đại khái nói là họ đãng trí. Tính từ này nghe có vẻ thanh cao mà nội dung đồng nghĩa với tiếng nào chắc bạn biết rồi.

Trong giới gọi là trí thức cũng như trong giai cấp bình dân, có không ít người sống tỏ ra chẳng những không giống thiên hạ mà đối với cặp mắt thông thường còn là những hiện tượng kỳ quái. Hớt tóc kỳ quái. Để râu kỳ quái. Trang sức kỳ quái. Đi đứng kỳ quái. Điệu bộ kỳ quái. Hành động kỳ quái. Nói cười kỳ quái. Ăn uống kỳ quái.

Trong bất cứ xã hội nào, bất cứ cộng đồng sống chung nào, bạn đều gặp thứ người mất quân bình trên.

Bạn còn gặp hạng quân bình kiểu này nữa. Đó là người lâu lâu nổi chứng lên. Có thể cha mẹ, anh chị em họ hiền lương, tâm tính quân bình còn họ do té ngã hoặc bị đụng xe hoặc vì lý do nào đó thần kinh hoạt động không điều hòa, do đó họ hay bất thường, bất tử. Trong lúc nổi chứng, họ chửi bới, nói tục, đánh đập, ăn nói ngoan cố, bất kể phải quấy. Qua cơn khủng hoảng rồi họ trở lại bình thường, tính tình dễ thương, cư xử đường hoàng.

Còn bạn hỏi tôi bịnh gàn kinh niên là sao. Đó là bịnh một số trí thức hay mắc phải. Thí dụ một giáo sư đại học đi đâu cũng hay mặc đồ lớn. Còn trẻ mà xách gậy. Một người làm thơ, viết văn hai ba tháng không tắm, để tóc tới mép tai, bùi nhùi như ổ quạ, ăn quán ngủ đường, nói toàn chuyện Đường Minh Hoàng đi cưới chị Hằng. Một chính trị gia mỗi lần phát biểu cảm tưởng la hét như Trương Phi trên cầu Trường Bản, nói năng dùng lời lẽ, làm cử điệu lập dị chướng tai gai mắt.

Đặc điểm nguy hiểm của người kỳ quái là ngoan cố không ý thức, không nhìn nhận mình kỳ quái. Nếu là trí thức, họ còn cho rằng kỳ quái như vậy tỏ ra bản lĩnh, có sắc thái đặc biệt hơn người nữa.

Cái thiếu trầm trọng nơi người mất quân bình là lương tri. Vì không có hay kém lương tri nên họ tư tưởng, nói năng, hành động không chừng mực. Nơi họ cái gì cũng quá lố. Giữa xã hội, họ là bụi gai làm cho ai nấy chịu không nổi.

Phần đông họ có thể là người học vấn cao, mà không đào luyện tâm linh, thất học về khoa xử thế.

Dĩ nhiên mỗi cá nhân là một tiểu vũ trụ, không ai giống ai và cũng không nên nhất mẫu hóa cá nhân, không nên bắt chước đến thành mất bản sắc. Song vì cá nhân là con vật xã hội nên phải hợp xã thì đời sống xã hội mới tốt đẹp và cá nhân mới dễ thành công. Trừ phi khi cá nhân sống một mình giữa hoang đảo tịch lâm chứ hễ ở chỉ với một người thôi thì cũng phải tự hạn chế nhiều tự do để tập thể êm đẹp.

Từ thất bại này đến thành công kia

B

ạn biết kịch Mưa (Rain) của Somerset Maugham không? Đó là kịch được một số phê bình gia văn học ở New York bầu là đệ nhất kịch phẩm sau kịch Hamlet của Shakespeare ra đời cách đây lối 300 năm.

Kịch Mưa làm cho danh Maugham lên tận mây xanh và tiền chui vào túi ông như nước vỡ bờ. Nhưng trước khi thần danh, thần tài gõ cửa ông như vậy, bạn biết ông bao nhiêu lần thất bại không. Theo Dale Carnegie, ông đã thất bại cay đắng lặn ngụp trong 11 năm trời. Nhiều lúc ông đói, nhục nhã vì thất nghiệp bởi lẽ nhà xuất bản nào cũng đều coi tác phẩm của ông là đồ đáng quăng vào giỏ rác cả. Đau đớn mà Maugham cứ viết. Đến lúc đỗ bằng y khoa bác sĩ rồi, có thể lụi mỗi ngày trong 10 năm để thành tỷ phú mà ông không quăng ngòi bút. Sau cùng ông trở thành ngôi sao rực rỡ trong văn học sử Anh.

Maugham quả thật là gương nhô lên từ biển thất bại để lên đỉnh thành công cho bạn và tôi. Vô số người tan nát cuộc đời, rã rời sự nghiệp là do chạm trán với thất bại mà đầu hàng nó chứ gì. Tính chất của thất bại là tàn nhẫn. Nó là liều thuốc độc gây rủn chí. Nó là mẹ đẻ của bi quan. Nhìn kỹ bộ mặt thất bại, trông nó thật ghê tởm. Viết tới đây tôi còn ớn lạnh xương sống những lần đụng đầu với nó. Lúc còn là học sinh, trong một buổi trình diễn văn nghệ, tôi giới thiệu kịch Polyeucte cho một số khán giả khoảng 1.000 người. Ai mà không biết bi kịch này là của Corneille[20]. Tôi chuẩn bị lời giới thiệu kỹ lắm chứ. Hay dở thì không biết sao chứ lời giới thiệu nhất định là dọn đến ăn ngủ không yên. Vậy mà khi xuất hiện trên sân khấu, giới thiệu phần kịch phẩm, tôi quên phức tên tác giả. Tôi đứng chết trân

đó. Tôi ư ư… một cách trơ trẽn ra đó sau cùng phải né qua ý khác để toát yếu nội dung tuồng.

Mấy tháng sau, cũng trên sân khấu trường, diễn kịch *Lương tâm đấng linh mục.* Tôi giới thiệu, lại quên tên tác giả là Michel Mỹ. Bạn coi có phải tới số không, thần thất bại sao mà ác độc với tôi đến thế. Mỗi lần quên lãng nhách như vậy trên sân khấu là mỗi lần trơ cái mặt địa với ngu si của mình. Và sau đó là bực tức, hổ thẹn, đau ngầm.

Còn bạn? Mấy lần rồi trên đời, bạn nếm mùi thất bại. Bạn có cảm thấy nó cay chua đắng đót như tôi vậy chứ.

Tuy nhiên, thưa bạn, tôi thấy thất bại có cái lợi này là nó luyện chí và mài dũa khả năng của ta. Cái câu cũ rich: “Thất bại là mẹ thành công” chứa đầy triết lý sống sâu thăm thẳm. Dĩ nhiên phải từ kinh nghiệm rút ra trong hố thất bại mà leo lên núi thành công chứ cả đời mà cứ thất bại mãi thì thất bại là mẹ của thành công đâu. Muốn lấy thất bại lót đường cho thành công, ta phải đeo lá bùa của hai tiếng “làm được”. Napoleon nói “Danh từ không thể được không có trong cuốn từ điển của tôi”. Gương nghị lực ấy của Napoleon là gương vàng ngọc. Phải tôn thờ hai tiếng làm được. Dĩ nhiên danh từ này không có nghĩa là cái gì ta cũng làm được song có nghĩa là phải nỗ lực tối đa.

Việc vĩ đại của vĩ nhân, thì bọn phàm như chúng tôi và bạn có lý để nói là không làm được. Chứ trong đời ta, có bao nhiêu việc thuộc bổn phận hằng ngày, nếu ta đem vào một chút cố gắng, một chút kiên tâm thì phần nhiều ta thực hiện kết quả khả quan. Chính thất bại là trường, là thầy đào luyện ta chí phấn đấu để áp dụng danh từ “làm được” trong các trách vụ của ta.

Chụp con chim hay cọng tóc … Cơ hội

C

ó khi nào bạn tưởng tượng cơ hội đến với ta như một con chim lạ lâu lâu mới vụt đáp xuống vườn đời ta một lần không?

Nhiều người quan niệm thần may hay cơ hội tốt như một sợi tóc mọc đơn độc trên chiếc đầu sói và bay vụt ngang tầm tay ta.

Trong cả hai trường hợp nếu ta chụp trễ thì chuyện ngàn năm một thuở không bao giờ trở lại.

Tôi có quen một người bạn có hai bạn nữa mang tên bắt đầu bằng chữ T. cả. Bộ ba T. ấy thân nhau như ruột thịt. Một người mang chứng bệnh kinh niên. Một người dạy học. Một người hợp tác trong một cơ quan văn hóa. Cả ba cùng học một trường từ bé và lìa bỏ hiên trường cùng một lúc. Hai người trên đang xao xuyến về tương lai. Người thứ ba sau thời gian tìm việc gặp một cơ hội tốt, vừa làm để có một số lương bổng, vừa có thời giờ tự học về văn hóa, giao tiếp với nhiều giới trí thức.

Tôi khuyên người thứ ba hãy chụp lấy cơ hội ấy và khai thác để tiến thân. Thưa bạn, trong đời ta ai cũng lâu lâu gặp một vận hội tốt. Có điều là phải đớp nó như chim đớp mồi.

Vận hội tốt từ bản chất rất hiếm hoi. Hai thí dụ trên cho bạn thấy nó giống như một loài chim lạ, đủ thanh đủ sắc, ở đâu không biết bỗng đáp xuống sân nhà bạn, vừa tầm tay bạn. Bạn không chụp, nó sẽ bay đi không biết bao giờ trở lại.

Nó cũng giống một cọng tóc mọc cheo leo giữa chiếc đầu sói, thoáng ngang bạn. Chụp nó rất khó mà không chụp thì có thể mãn kiếp không tìm lại được.

Cơ hội tốt trong đời ta, thưa bạn, có nhiều loại. Có thể nó là một dịp để bạn làm giàu. Có thể nó là trường hợp để bạn phát triển các năng khiếu thi thố tài ba, biểu lộ đức tính. Có thể nó là môi trường thuận tiện để bạn chọn người trăm năm hay đồng chí trên đường lý tưởng.

Trong việc chụp cơ hội tôi muốn nhắn riêng với bạn điều này. Là phần đông chúng ta ưa dễ ngại khó. Một cơ hội tốt bao giờ cũng đòi hỏi một số điều kiện. Chụp một cơ hội tốt là tự dấn thân vào công việc không phải đông người làm. Bạn quá biết con đường mòn dễ đi, con đường rừng mới vạch thì gập ghềnh, chông gai, song vì đường mòn dễ đi nên đông người và ta có thể bị nghẽn lối. Chọn nghề mà lựa đường mòn thì đụng phải ý nghĩa của câu: "Một con cá lội mấy người buông câu."

Trên đường xây dựng tương lai, phải có tinh thần đắc lực tức là tinh thần vượt khó, tháo vát, cạy gỡ và chuyển bại thành thắng.

Xưa nay, trong nhân loại, những người làm lịch sử đều là những người có óc đắc lực. Cơ hội đến cho họ, họ phất cờ, lăn vào khó khăn, khắc phục các trở lực và tranh đấu với quyết định thắng lợi. Thần may chỉ nhóm lửa cho họ, còn chính họ, họ tự tạo món ăn cho mình. Thần may là gió còn họ tự bản chất là con diều nên họ cất cánh đời họ lên. Họ không yên phận tự ti làm con bọ hung cứ chui vào đất đen mà luôn sẵn cánh, chìa tay để hưởng ứng với cơ hội tốt. Họ là người sớm muộn gì cũng làm nên sự nghiệp vẻ vang.

Bạn còn đỡ lắm

Xin bạn trong giây phút nào rảnh rỗi tâm hồn đó nghĩ ngợi hai hoàn cảnh tôi gợi ra cho bạn dưới đây thử coi.

Đó là hoàn cảnh của Ngô Đình Diệm và Kennedy. Tôi xin nói trước là ở đây tôi chỉ ghi các sự kiện lịch sử để bạn suy nghĩ về phương diện đào luyện tâm hồn chứ không có ngụ ý chính trị nào cả.

1. Trường hợp Ngô Đình Diệm: Trước ngày Ngô Đình Diệm qua đời, nhất là trong giới công giáo, phần đông người ta cho rằng gia đình Ngô Đình Diệm là gia đình vọng tộc, gia đình tên tuổi, đạo hạnh, có phước. Phần nhiều là quan to chức cả, khoa bảng thượng thặng. Anh ông Diệm là Ngô Đình Thục làm đến Tổng Giám mục. Hai em làm cố vấn chỉ đạo. Em dâu, vợ ông Nhu thuộc hạng đàn bà hoạt động bén nhọn cạnh chồng.

Thế mà đùng một cái ba anh em ông Diệm, Nhu, Cẩn chết. Ông anh là Tổng Giám mục thì lưu vong. Ngay cả cháu gái kêu bằng bác của ông Diệm là Ngô Đình Lệ Thủy cũng chết ở xứ người.

2. Trường hợp J. Kennedy: Dòng họ Kennedy, bạn biết quá rồi, là dòng họ tỷ phú, khoa bảng, chức quyền với tương lai ai cũng cho là rực rỡ vô cùng.

Nhưng đùng một cái J. Kennedy ngủ gục trên vũng máu, chết thê thảm giữa một nước thanh bình, giàu có, chết khi quyền cao chức cả nằm trong tay. Mấy năm sau, Jackie người đàn bà nổi danh nhan sắc, thông minh, nổi danh giúp chồng thành công xếp khăn tang chồng lại, đội lên đầu khăn lưới, ôm cầm bước sang thuyền khác…

Rồi Robert Kennedy đang chạy đua vào Nhà Trắng, phút chốc bỏ thây vì mấy viên kẹo đồng oan nghiệt…

Còn lại Ted Kennedy thì sao? Bạn cũng quá biết rồi đó. Lái xe chở gái đi đâu mà xảy ra án mạng đến chín giờ đồng hồ sau mới khai báo, và kết quả của vụ án bí mật, ly kỳ là Ted lãnh hai tháng tù treo ô nhục. Nghe đâu cha mẹ của cô Kopchne, đòi quật mồ con gái lên, định làm dữ, tìm cho ra sự thật về cái chết rùng rợn, bí ẩn của con mình.

Đấy, thưa bạn! Đại khái những sự kiện về hai gia đình Ngô và Kennedy đó. Bạn đang nghĩ ngợi gì. Thưa thật với bạn, mỗi lần nghĩ tới hai "ca" ấy, tôi cảm thấy bàng hoàng, không dám có lời gì phải quấy. Tại sao mà hai gia đình như thế lại đi đến mạt vận như vậy.

Tại luật nhân quả của nhà Phật đúng không? Có phải do ác nghiệt chăng?

Hay tại người tốt, Trời càng thương càng thử lòng để cho mắc nạn.

Tại cái gì không biết rõ. Chắc có nhiều cái "Tại" lắm. Có điều thấy vậy là bạn và tôi bắt ớn, bắt ngán ngẩm cho lối làm việc của bàn tay siêu hình.

Trước khi tôi viết cho bạn đây, một ông bạn của tôi thuật lại cho tôi câu chuyện như sau. Có một trung úy nọ bị thương cụt cả hai tay, hai chân. Vào một buổi sáng bà vợ hay tin dẫn theo hai con, vừa thấy chồng là một phế nhân bà vợ tái mặt. Sau đó ít phút bà nói với hai con ở đây chơi với ba, má ra ngoài mua đồ vào ăn. Và nghe tin lại, con chim ấy cất cánh luôn… không bao giờ trở lại với ông chồng tàn phế, não nề như vậy.

Nếu bạn và tôi ở hoàn cảnh của trung úy ấy hay của hai nhân vật lịch sử trên thì sao.

Viết bài này, tôi chỉ muốn bạn bình tĩnh ý thức rằng dù bạn gặp chuyện buồn thảm đến đâu, dù bạn gặp nghịch cảnh, khiến bạn bi quan đến đâu bạn hãy tin rằng tình trạng của bạn còn đỡ lắm. Bạn đừng ngó lên, cũng đừng ngó ngang mà hãy ngó mấy cảnh khổ, khổ dữ hơn cảnh khổ của bạn.

Cách nhìn đó tạo cho bạn ít ra một vài tia hy vọng. Cách nhìn đó cũng giúp cho mình sống yên tâm chu toàn tất cả bổn phận hằng ngày.

Bạn biết, cũng vì không yên phận mà biết bao nhiêu người lúc nào cũng thấy mình khốn nạn. Họ than thân, oán mình, giận Trời, trách người. Họ cứ chờ đợi một ngày mai huy hoàng nào đó. Mà ngày mai như vậy đó ở đâu. Trong khi ngày mai lý tưởng chưa đến, họ cứ sống thoi thóp, bực tức, ngao ngán. Chi bằng họ yên phận, nỗ lực thì cứ nỗ lực mà "nhất nhật hóa nhất nhật", nghĩa là sống ngày nào tận hưởng ngày ấy, hữu ích hóa ngày ấy có hơn không. Minh triết để sống thành công, sống sung sướng là vẫn cố gắng thăng tiến, vẫn luôn làm cho đời mình đẹp, song không gì đó mà cứ ngóng tương lai đến bỏ bê hiện tại, cứ thèm sống hạnh phúc mà không góp nhặt những hạnh phúc hiện có vừa tầm tay của mình.

Trước khi có cam để vắt nước uống mà có chanh thì cứ uống đỡ đi hơn là chết khát, phải không bạn. Đọc ngụ ngôn của La Fontaine bạn nhớ chuyện con cò kiếm mồi buổi sáng chê cá này tép nọ, đến trưa đói run đành nuốt ốc sò, hũn hĩn. Sống, phải thực tế và phải an phận bạn à. Sống như vậy mới đắc lực và hạnh phúc. Bạn đồng ý vậy không?

Thay lời bạt

“M

ột ý tưởng có thể thay đổi một cuộc đời, lật ngược một định mệnh.” (Waterstone)

Để gọi là tổng kết cho những câu trên, tôi xin kính tặng bạn bài Hướng thượng này. Trên 10 năm trước, tôi phổ biến nó trong cuốn Thành công và hạnh phúc. Nay tôi thêm phần sau cho đầy đủ hơn. Phần trước cũng được sửa lại cẩn thận. Mỗi câu xin bạn coi như một liều thuốc bổ. Mỗi ngày bạn tiêm cho tâm hồn. Hy vọng đời bạn thẳng tiến nhờ lối tâm niệm đó. Trước khi mình làm một tín đồ tốt trong một đạo nào, làm một đảng viên tốt trong một đảng nào, mình lo làm con người tốt với những giá trị nhân bản tối thiểu ấy là đỡ lắm rồi phải không bạn?

HƯỚNG THƯỢNG

LẠY ƠN TRÊN! XIN CHO CON:

1. Sống già dặn là lý tưởng

Siêu việt hóa kiếp hiện sinh

Cười hiền dịu nơi hung ác

Hồn hướng thiện diệt khổ lòng.

5. Thế chỉ trích bằng thương hại

Ở khiêm nhường chôn kiêu căng

Gieo thanh khiết nơi dâm lụy

Nỗi hân hoan phút thảm sầu

Xử thực tâm cùng giả dối.
Đức vị tha giữa ích kỷ
Nhìn tha thứ trước ác tâm
Mặt bình tĩnh giờ xao xuyến
Cân lời nói như cân vàng
Bền gan khi bị chỉ trích.
Hiểu người khi bị hiểu lầm
Lấy lao công làm tri kỷ
Đem nghĩa sâu trả thâm thù
Xây thành công trên thất bại
Neo chung thủy bến yêu đương.
Niềm tin tưởng mùa tuyệt vọng
Gửi thâm ân đâu bạc tình
Niềm sắt son cớn áp bức
Dùng tiền bạc với khôn ngoan
Tổ chức việc theo khoa học.
Rèn nhân cách suốt đường đời
Hiến xác hồn cho sự nghiệp
Yêu kẻ thù tợ bản thân
Chuyển thẳng ngay, hoàn cảnh bại.

30. Canh tân luôn từng phút sống

Quy thực học hơn cấp bằng

Không ngày nào không đọc sách

Khoa học sống: bùa vạn năng

Luôn Chính, Quảng và Uyên học.

35. Nhắm thành công lẫn thành nhân

Tâm luôn nhàn dù thân khổ

Để lại đời một chút chi

Không ngôi sao thì ánh lửa

Tên càng sáng sống càng lu

Càng thông minh càng khiêm tốn.

40. Thờ đại cuộc xóa cái tôi

Nhìn chiến lược hơn chiến thuật

Sống âm thầm mà dấn thân

Lùi đôi bước tiến nghìn dặm

Biết thân thoái lúc danh thành

Trung tín luôn từng việc nhỏ

Thành thực sống với lương tâm

Quyết phát huy người toàn diện.

ĐỜI TẬN HIẾN CHO LÝ TƯỞNG TUYỆT VỜI ĐỂ SÔNG NÚI HUY HOÀNG TRONG VĨNH CỬU.

Tia sáng

N

ếu trong đời sống lứa đôi, thành công của đàn ông đến tám phần mười do ảnh hưởng của người đàn bà, thì tương lai của anh thành hay bại hai phần ba do việc anh lựa chọn người trăm năm.

Waterstone

Trong sự nghiệp của bạn có Trời mà cũng có Ta, song thực tế thì y như bạn cầm cục phấn vẽ lên bảng đen: Hễ bạn vẽ đời bạn ra sao thì đại khái nó sẽ vậy, hình vẽ là thần tiên hay thổ địa tùy bạn nhiều lắm.

Feurzinger

Phải chôn dĩ vãng trong quên lãng và giao tương lai cho Đấng Quan Phòng.

Bossuet

Trong thời thơ ấu của ta, luôn luôn có lúc ta để cửa mở và đón rước tương lai.

Graham Greene

Hết những bông hoa tương lai nằm trong mầm giống hiện tại.

Ngạn ngữ Tàu

Tương lai là một bóng ma tay trắng, hứa mà không có gì hết.

V. Hugo

Một người đàn bà lo lắng cho tương lai cho đến khi họ lấy được chồng,trong khi người đàn ông chỉ lo về tương lai khi họ cưới vợ.

Woman's Home Companion

Tôi tin rằng tương lai chỉ còn là dĩ vãng đi vào bằng một cửa khác.

Pinero

Bạn sẽ nói về năm tới và con quỷ sẽ mỉm cười.

Ngạn ngữ Nhật

Bằng con đường “lát nữa” người ta sẽ xây lên ngôi nhà “không bao giờ”.

Cervantèa

Chú thích

1. Nhà giam

2. Walter Raleigh (1552-1618): Nhà chính trị, nhà sử học, nhà thơ người Anh.

3. John Bunyan (1628-1688): Nhà văn và nhà truyền giáo Thanh giáo người Anh.

4. Ngồi tù.

5. Richard Lovelace (1617-1657): Nhà thơ người Anh.

6. Những vật có cùng tiếng thì đáp lại nhau, những vật có cùng khí chất thì tìm đến nhau. Nghĩa bóng là những người có ý chí giống nhau, mong cầu giống nhau.

7. Nói lắp.

8. Cùng học một lớp, một thầy.

9. Frederick Winslow Taylor (1856-1915), Henry Fayol (1841-1925): Hai người có đóng góp nghiên cứu trong lĩnh vực khoa học quản lý, chỉ ra những phương pháp là chìa khóa cho sự thành công cá nhân.

10. Ý nói ngậm đắng nuốt cay.

11. Hăm hở, cố sức.

12. Rảnh rỗi, chậm chạp.

13. Ý nói danh giá.

14. (Phương ngữ miền Nam) Chỉ hành động quyến rũ của một đối tượng này với một đối tượng khác, nhưng có phần tiêu cực.

15. Pho mát.

16. Marcus Tullius Cicero (106-43 TCN): Triết gia, nhà hùng biện, chính khách, nhà lý luận chính trị La Mã. Ông được xem là một trong những nhà hùng biện vĩ đại nhất La Mã, sở hữu nhiều kỹ xảo đa dạng và khả năng làm chủ ngôn ngữ Latinh phi thường.

17. Chilon (620-520 TCN): Là một trong bảy nhà hiền triết của Hy Lạp.

18. Từ cũ, có nghĩa như riêng tư.

19. Trong có gì thì biểu lộ ra bên ngoài như thế.

20. Pierre Corneille (1606-1684): Nhà viết kịch, nhà thơ lớn của Pháp.